

Vojaški muzej Slovenske vojske

Vojaška zgodovina

Številka 2/2019 (23)

Letnik 15

ISSN 1580-4828

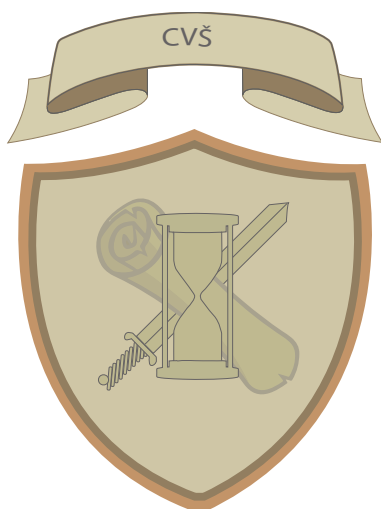
Maribor, november 2019

Vojaški muzej Slovenske vojske

VOJAŠKA ZGODOVINA

Št. 2/2019 (23)

Letnik 15

Maribor, november 2019

VOJAŠKA ZGODOVINA ŠT. 2/2019 (23)
LETNIK 15

IZDAL:

Generalštab Slovenske vojske, Center vojaških šol – Vojaški muzej Slovenske vojske

UREDNIŠKI ODBOR:

VVU XIII. razreda dr. Valerija Bernik (namestnica glavnega in odgovornega urednika)
podpolkovnik dr. Matjaž Bizjak
dr. Damijan Guštin
dr. Tomaž Lazar
major mag. Zvezdan Marković (odgovorni urednik)
dr. Rok Stergar
dr. Tomaž Teropšič
dr. Blaž Torkar
polkovnik Zoran Vobič (glavni urednik)

TEHNIČNO UREJANJE IN OBLIKOVANJE:

Jurko Starc (Knjižnično-informacijski in založniški center)

LEKTORIRANJE:

Urška Prelog (Knjižnično-informacijski in založniški center)
Vanesa Škornik (Šola za tuje jezike)

TISK:

ABO grafika, d. o. o.

NAKLADA:

150 izvodov

ISSN 1580-4828

www.vojaskimuzej.si/

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem Vojaškega muzeja Slovenske vojske in navedbo vira.

KAZALO PRISPEVKOV

Mag. Zvezdan Marković

REVIJI NA POT: UVODNIK ODGOVORNEGA UREDNIKA stran 5

*Neja Blaj Hribar, Mihael Ojsteršek,
Andrej Pančur, Mojca Šorn*

*V PRVI SVETOVNI VOJNI PADLI IN UMRLI VOJAKI
Z OZEMLJA SLOVENIJE* stran 10

Dr. Valerija Bernik

*GENERAL RUDOLF MAISTER V VOJAŠKIH DOGODKIH
NA OBMOČJU MARIBORA IN SLOVENSKEGA
ŠTAJERSKEGA V LETIH 1918 IN 1919* stran 23

Dr. Dunja Dubaja

SLOVENSKI PROSTOVOLJCI V BOJU ZA SEVERNO MEJO stran 55

Mag. Gregor Kastelic

*VOJAŠKI DOGODKI NA KOROŠKEM PO KONCU
PRVE SVETOVNE VOJNE* stran 76

Mag. Mladen Horvat

*DELOVANJE ANTANTNIH KOMISIJ NA SLOVENSKEM
PO PRVI SVETOVNI VOJNI* stran 99

Mag. Zvezdan Marković

*RAZVOJ VOJSKE V DRŽAVI SLOVENCEV, HRVATOV
IN SRBOV IN KRALJEVINI SRBOV, HRVATOV
IN SLOVENCEV*

stran 125

REVIJI NA POT:

UVODNIK ODGOVORNEGA UREDNIKA

Enajstega novembra 1918 se je končala prva svetovna vojna in ob stoti obletnici njenega konca ter ustanovitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov smo v Vojaškem muzeju Slovenske vojske skupaj z Inštitutom za novejšo zgodovino Slovenije in Zvezo društev general Maister pripravili znanstveni simpozij **Vojaški dogodki v Sloveniji ob koncu prve svetovne vojne**. Na njem je 17 strokovnjakov predstavilo posamezne vojaškozgodovinske teme iz obdobja, ko so se naši predniki znašli v izjemno negotovih in razburkanih razmerah.

Vojskovanje spremlja človeka vse od začetkov njegovega razvoja, a prva svetovna vojna je v civilizacijski vzorec zahodnega sveta posegla bolj, kot so njeni sodobniki lahko pričakovali, in bolj kot katera koli druga pred njo. Človeštvu je ostala v spominu po izjemni krutosti do vojakov in civilnega prebivalstva ter po prodoru številnih tehničnih inovacij in socialnih ter političnih sprememb.

Slovenci smo na pogorišču prve svetovne vojne, ko so razpadla evropska cesarstva, med njimi tudi avstro-ogrska monarhija, čeprav je bila še na začetku stoletja videti večna in nedotakljiva, prvič v zgodovini dobili državo, ki je imela tudi v imenu zapisano, da ob drugih narodih v njej živijo Slovenci. Slovenski prebivalci nove države so vstopili v nov državni okvir. Devetindvajsetega oktobra 1918 je množica na Kongresnem trgu v Ljubljani in drugih slovenskih mestih, tako kot v Zagrebu in hrvaških mestih, pozdravila ustanovitev nove južnoslovanske države, Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS). Njen kratek obstoj je zaznamovala obsežna problematika prevratnega obdobja z vsemi značilnostmi, ki jih je prebivalcem prinesel konec vojne, od vračanja vojakov s front, beguncev, spremembe oblasti, upravnega aparata, denarne zmešnjave do strahotne epidemije. A prav tako kot ogenj na požganici uniči ne le pleve in srobot, temveč tudi vse

druge, koristne in za življenje nujne rastline in živali, tako tudi novoustanovljena država SHS ni dolgo zadržala svoje suverenosti, vsega 33 dni, in se je morala opreti na velikega sosedu. So pa na njej lahko dozorele velike osebnosti, pomembne za osamosvojitve in obstoj slovenskega naroda, med njimi predvsem dr. Anton Korošec in general Rudolf Maister.

Zato so simpoziji, kot je **Vojaški dogodki v Sloveniji ob koncu prve svetovne vojne**, tako dragoceni. Opozorijo na pomembne dogodke v zgodovini in spodbudijo njihovo temeljitejšo raziskovanje z različnih vidikov. Dragoceni pa so tudi, ker v skupnih prizadevanjih povežejo številne ustanove in posameznike – za to in za vdano delo se vsem sodelujočim v imenu vseh članov uredniškega odbora iskreno zahvaljujem. S simpozijem in objavo nekaterih predstavljenih prispevkov poskušamo iztrgati pozabi pogosto spregledano kratkotrajno obdobje z dogajanjem, ki ga danes razumemo kot enega od temeljev slovenske državnosti. Slovenski vojski poskušamo ponuditi boljše poznavanje izkušenj naših prednikov na področju oblikovanja in delovanja nove vojaške sile ter tistih izkušenj, ki so jih pridobili v bojih za vzpostavitev slovenske severne meje. Te izkušnje in spoznanja mora primerno umestiti v svoje delovanje in predvsem vnesti v programe vojaškega izobraževanja in usposabljanja. Širši javnosti pa želimo poslati sporočilo, da so se naši predniki, obdani z velikimi sosedi, ki so imeli slovenski prostor vključen v svoje strateške interese, še kako potrudili za obstoj na svoji zemlji ter s spoznanji dopolnili vsebine o tem obdobju slovenske zgodovine, ki jih mladi v šolah spoznajo skozi izobraževanje.

V tematski številki revije *Vojaška zgodovina* objavljamo šest prispevkov z znanstvenega simpozija, ki je potekal v mariborski Kadetnici, kjer domujeta Center vojaških šol in Vojaški muzej Slovenske vojske, skupaj s Šolo za podčastnike, Šolo za častnike, Poveljniško-štabno šolo, Knjižnično-informacijskim in založniškim centrom, Katedro vojaških ved in Oddelkom za elektronsko izobraževanje kot organizacijskimi enotami centra.

Skupina avtorjev Neja Blaj Hribar, dr. Mojca Šorn, dr. Andrej Pančur in Mihael Ojsteršek nam v svojem prispevku predstavi rezultate in potek raziskovalnega projekta, v katerem je šestnajst zgodovinskih ustanov in posameznikov, pod vodstvom Inštituta za novejšo zgodovino Slovenije, ugotavljalo število padlih Slovencev in njihovih podatkov v prvi svetovni vojni. V štirih letih dela je bila

ustvarjena baza podatkov padlih Slovencev na frontah prve svetovne vojne, ki je danes dostopna širši javnosti.

Dr. Valerija Bernik je pripravila prispevek o generalu Rudolfu Maistru v vojaških dogodkih na območju Maribora in predstavila dogodke na slovenskem Štajerskem v letih 1918 in 1919.

Z generalom Rudolfom Maistrom tesno povezujemo prostovoljce v bojih za slovensko severno mejo. Bralec ima priložnost seznaniti se z njihovo usodo in delovanjem v teh časih preizkušenj za Slovence v prispevku dr. Dunje Dobaja, ki ga je nasloвила Slovenski prostovoljci po koncu prve svetovne vojne.

Prostovoljci so bili zelo vpeti in so se bojevali v bojih za severno mejo. Kako so potekali boji za severno mejo, predvsem na Koroškem v letih 1918 in 1919, nam predstavi mag. Gregor Kastelic v prispevku Vojaški dogodki na Koroškem po koncu prve svetovne vojne.

Obdobje po koncu prve svetovne vojne je zaznamovalo tudi določanje državnih mej novonastalih držav, ki so vzniknile na pogorišču razpadlih cesarstev, zlasti na ozemlju nekdanje avstro-ogrske monarhije. Antanta kot zmagovalka vojne je ustanovila številne komisije, ki so imele nalogo, da pripravijo predloge poteka državnih mej novih držav. Katere so prihajale na slovensko ozemlje in kako so delovale, nam v prispevku predstavi mag. Mladen Horvat.

Razvoj vojaštva na slovenskem ozemlju, ki je prvotno pripadlo Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, nato pa Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, je predstavljen v prispevku mag. Zvezdana Markovića.

V tej številki objavljamo še dopolnilo tabele I: Bojne akcije TO Ljubljanske pokrajine od 27. do 30. junija 1991 s podatkom, ki je bil nehote izpuščen na strani 73 v prispevku polkovnika Mihe Butare Odločitev poveljnika TO Ljubljanske pokrajine v luči mednarodnega vojnega prava v prejšnji številki, 1/2019, revije Vojaška zgodovina.

V stolpcu Blokada vojašnic JLA na strani 73 mora biti med zapisoma Vojašnica Vrhnika in Oljka gora napisano še Skladišče Kamna Gorica.

Bojne akcije TO Ljubljanske pokrajine v vojni 1991 od 27. 6. do 30. 6. 1991

Blokade vojašnic JLA

- Vojašnica Šentvid
- Vojašnica Moste
- Vojašnica Bežigrad
- Vojašnica Roška
- Vojašnica Metelkova
- Vojašnica Vrhnika
- Skladišče Kamna gorica
- Oljka gora
- TB Parmova, Kodeljevo, FR-S, Mladika, VB Moste ...

Dokončanje bojne akcije

- Obrambna blokada na cestah
- Trzin
- Sestrelitev He pri Igu
- Rožnik – zavzetje centra za ED
- Borovnica – reševanje situacije, disperzija orožja ...
- Zajetje zaledje JLA na obvo.
- Ljubljanski vrh napad z MM
- Prule – zavzetje centra zvez

Ob tej priložnosti se želim zahvaliti vsem avtorjem, ki so prispevali svoj čas, znanje in delo, da smo z revijo Vojaška zgodovina, ki jo izdaja Vojaški muzej Slovenske vojske, dopolnili poznavanje slovenske vojaške zgodovine, vabimo pa vse, ki jih vojaškozgodovinske teme zanimajo, k aktivnemu soustvarjanju naslednjih števil revije Vojaška zgodovina. Vam, drage bralke in bralci ter prijatelji Vojaškega muzeja Slovenske vojske in revije Vojaška zgodovina, pa želimo člani uredniškega odbora, da najdete v tej številki revije obilo zanimivega branja, ki vam bo približalo vojaške dogodke v prevratni dobi na Slovenskem po koncu prve svetovne vojne in razkrilo še kakšno podrobnost slovenske vojaške zgodovine.

VOJAŠKI DOGODKI V SLOVENIJI OB KONCU PRVE SVETOVNE VOJNE – simpozij ob 100. obletnici konca prve svetovne vojne na Slovenskem – 28. 11. 2018 v Kadetnici v Mariboru

NASLOV REFERATA	ČASOVNICA
Pk. Miran FIŠER: Uvodni nagovor	8.30–8.40
Doc. dr. Damijan GUŠTIN: Situacija v Sloveniji ob koncu prve svetovne vojne ter razpad avstro-ogrske vojske	8.40–9.00
Neja Blaj HRIBAR: Analiza o padlih Slovencih v prvi svetovni vojni	9.00–9.20
Pk. Miran FIŠER: Vojaška situacija na zahodni slovenski meji po koncu prve svetovne vojne	9.20–9.40
VVU XIII. r. dr. Valerija BERNIK: General Rudolf Maister v vojaških dogodkih na območju Maribora in slovenske Štajerske v letih 1918–1919	9.40–10.00
ODMOR ZA KAVO	10.00–10.10
Mag. Gregor KASTELIC: Vojaški dogodki na Koroškem po koncu prve svetovne vojne	10.10–10.30
Maj. mag. ZVEZDAN MARKOVIČ: Razvoj vojske v Državi SHS in Kraljevini SHS	10.30–10.50
Dr. Dunja DOBAJA: Slovenski prostovoljci po koncu prve svetovne vojne	10.50–11.10
Peter TARMAN: Mirko Plehan – prvi vojaški pilot Države SHS	11.10–11.30
Mag. Mladen HORVAT: Delovanje antantnih komisij na Slovenskem	11.30–11.50
ODMOR ZA KOSILO	11.50–12.50
Prof. dr. Janko PRUNK: Prva svetovna vojna kot usodni politični in vojaški pretres za Slovence	12.50–13.10
Izr. prof. dr. Dragan POTOČNIK: Socialne in politične razmere v Mariboru pred in med prvo svetovno vojno	13.10–13.30
Prof. ddr. Igor GRDINA: Maistrova vojaška kariera in usoda	13.30–13.50
Genmaj. dr. Alojz ŠTEINER: Vojaški smoter delovanja generala Maistra	13.50–14.10
ODMOR ZA KAVO	14.10–14.20
Stane KOCUTAR: Narodni svet za Štajersko	14.20–14.40
Franc ČUŠ: Prlekija in Prleki v prevratnem obdobju po koncu prve svetovne vojne	14.40–15.00
Prof. dr. Marko JESENŠEK: Položaj slovenskega jezika pred 29. oktobrom 1918 in po njem	15.00–15.20
Radovan PULKO: Kidričevo in vojaške bolnišnice ob koncu prve svetovne vojne	15.20–15.40
RAZPRAVA	15.40–16.00

NEJA BLAJ HRIBAR¹
MIHAEL OJSTERŠEK²
ANDREJ PANČUR³
MOJCA ŠORN⁴

V PRVI SVETOVNI VOJNI PADLI IN UMRILI VOJAKI Z OZEMLJA SLOVENIJE

POVZETEK

Baza Vojaške žrtve 1. svetovne vojne na Slovenskem je nastala v času zaznamovanja stote obletnice prve svetovne vojne in je rezultat sodelovanja različnih ustanov in posameznikov. Gre za prvo elektronsko bazo vojaških žrtev v Sloveniji. Sestavljena je iz različnih lokalnih baz in prepisov različnih virov za celotno ozemlje Republike Slovenije. V prvem delu članka so opisani projekt, problematika pomanjkanja podatkov in način izdelovanja baze. V drugem delu članka sta razloženi metodologija in statistična analiza zbranih podatkov. Ta je primerjana z do zdaj znanimi številkami. Podatki so preverjeni, podana je orientacija stanja baze za uporabnike.

Ključne besede:

vojaške žrtve, baza žrtev, zbirka podatkov, statistična analiza, prva svetovna vojna

¹ Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.

² Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.

³ Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.

⁴ Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.

Uvod

Različni dogodki, ki so bili povezani z zaznamovanjem stote obletnice prve svetovne vojne, so v zadnjih letih še dodatno povečali zanimanje za zgodovinske vire in raziskave o prvi svetovni vojni (1914–1918). Nekateri uspešni projekti so potekali na mednarodni ravni, npr. Europeana Collections 1914–1918,⁵ 1914–1918-online⁶ in CENDARI,⁷ še več takih projektov je bilo na nacionalnih ravneh, tudi v Sloveniji.⁸ Večina teh projektov se posveča omogočanju dostopa do digitalizirane kulturne dediščine o prvi svetovni vojni, ki jo hranijo ustanove s področja varstva kulturne dediščine. Nekatere ustanove v tujini pa so objavile tudi baze podatkov o (padlih) vojaki prve svetovne vojne. (Clavert, 2018a in 2018b.)

S podobnim namenom, zaznamovati stoto obletnico prve svetovne vojne, promovirati vire in spodbuditi raziskovanje obdobja, je bil zasnovan tudi raziskovalni projekt *Zbiranje podatkov o vojaških žrtvah 1. svetovne vojne na Slovenskem*. Projekt se je začel spomladi 2015, ko je k sodelovanju pristopilo več ustanov in posameznikov iz celotne Slovenije: Arhiv Republike Slovenije, Dolenjski muzej Novo mesto, Gorenjski muzej Kranj, Inštitut za novejšo zgodovino, Mestni muzej Idrija, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Muzej Velenje, Muzejsko društvo Vrhnika, Nadškofijski arhiv Ljubljana, dr. Renato Podbersič, Posavski muzej Brežice, Tolminski muzej, Ustanova »Fundacija poti miru v Posočju«, Vojaški muzej Slovenske vojske, Zgodovinski arhiv Ljubljana in ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa.

Cilj projekta je bil oblikovati proste in odprtodostopne zbirke podatkov, ki bodo javno dostopne na spletnem portalu Zgodovina Slovenije – SIstory (<http://zv1.sistory.si/>). Projekt je koordiniral Inštitut za novejšo zgodovino, ki ima dobro razvito raziskovalno skupino za digitalno humanistiko in je tudi nacionalna koordinacijska ustanova za *Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities* (DARIAH) v Sloveniji.

Redakcijska skupina projekta je določila enoten podatkovni model, na podlagi katerega je bila zgrajena relacijska baza podatkov MySQL. Ob javni predstavitvi projekta 13. novembra 2018 so bili v bazi podatki o 26.224 osebah. Digitalno bazo

⁵ <http://www.europeana-collections-1914-1918.eu/>.

⁶ <http://www.1914-1918-online.net/>.

⁷ www.cendari.eu.

⁸ <http://www.rtv slo.si/1sv>, <http://www.100letprve.si>.

žrtev prve svetovne vojne smo zasnovali s pomočjo klasičnih spletnih tehnologij: HTML5, CSS, PHP7 (Laravel framework) in JavaScript. Za iskanje po bazi uporabljamo ElasticSearch.⁹ Za tabelarni prikaz iskalnih rezultatov uporabljamo DataTables,¹⁰ ki omogoča nadaljnje filtriranje podatkov po izbranih stolpcih.

Različne statistike in popisi padlih

V prvi svetovni vojni naj bi bilo mobiliziranih okoli 70 milijonov vojakov. V Avstro-Ogrski jih je bilo okoli 7,800.000 oziroma 8 milijonov, s čimer je bila peta država glede na število mobilizirancev (Svoljšak, 1998, str. 226). Ocenjuje se, da je umrlo okoli 1,016.000 vojakov (12,7 odstotka vpoklicanih), 1,691.000 jih je bilo pogrešanih (21,1 odstotka vpoklicanih), v italijanskem ujetništvu jih je pristalo 437.000 in v ruskem 478.000 (Svoljšak, 2018, str. 239).

Točnih številk vojaških in civilnih žrtev v Avstro-Ogrski ne poznamo. Zaradi razpada skupne države evidenca po vojni ni bila narejena, države naslednice pa tudi niso sodelovale, da bi skupaj zbrale podatke (Schmied-Kowarzik, 2016). A že med vojno sta dve različni ustanovi zapisovali vojaške izgube. Liste izgub (*Verlustliste*) je izdajalo vojno ministrstvo (pozneje urad za vojno statistiko – *Kriegsstatistisches Büro*), hkrati je izgube zapisovalo tudi vrhovno armadno poveljstvo oziroma *k. u. k. Armeeoberkommando* – AOK. Ob koncu vojne sta prišla vsak do drugačnega števila žrtev. Septembra 1918 je AOK končalo štetje s 499.203 žrtvami, urad za vojno statistiko pa s 627.534. V obeh številkah je bilo vračunano tudi neznano število mrtvih med pogrešanimi (Schmied-Kowarzik, 2016).

Med vojno, predvsem pa po njej, so začeli nastajati tudi različni statistični izračuni padlih. Najbolj znane so tri statistike Wilhelma Winklerja, ki jih je izdelal leta 1919 za avstrijsko vojno ministrstvo, in obravnavajo padle glede na nacionalno, starostno in poklicno strukturo (Svoljšak, 2018, str. 239). Namen teh statistik ni bil izračun natančne številke padlih, temveč le analiza zbranih podatkov, ki je bila narejena po oceni, da je padlo 1,2 milijona vojakov. Na podlagi te ocene je Winkler izbral 120.000 padlih iz različnih časovnih obdobjev vojne in iz podatkov naredil statistične analize (Schmied-Kowarzik, 2016, in Svolsjak, 2018, str. 239). Glede

⁹ <https://www.elastic.co/products/elasticsearch>.

¹⁰ DataTables: Table plug-in for jQuery, <https://datatables.net/>.

na njegovo metodologijo dela kot tudi namen izdelave statističnih izračunov¹¹ rezultatom ne moremo popolnoma zaupati (Svoljšak, 1998, str. 229).

Drugo približno oceno je podal dunajski statistik in vojaški zgodovinar Gaston Bodart, ki je med vojno delal na uradu za vojno statistiko. Leta 1921 je končal študijo (ki ni bila nikoli objavljena) in naštel 1,046.893 mrtvih vojakov, 332.950 naj bi jih bilo še vedno pogrešanih. Od tega je Bodart predvideval, da jih je polovica mrtvih, s čimer je prišel do številke 1,213.368, a v to ni vštél vojnih ujetnikov (Schmied-Kowarzik, 2016).

Edmund Glaise-Horstenau je vodil projekt pisanja uradne zgodovine Avstrije med prvo svetovno vojno – *Österreich-Ungarns letzter Krieg*. Izšla je v sedmih delih med letoma 1930 in 1938. Številke v knjigi se za malenkost razlikujejo od prejšnjih, število žrtev se tu ustavi pri 1,016.200, a ne vključuje pogrešanih (Schmied-Kowarzik, 2016).

Glede vojnih ujetnikov velja ocena, da jih je v ruskem ujetništvu umrlo okoli 385.000, v italijanskem 35.000, 30.000 v srbskem in 3000 v romunskem. (Schmied-Kowarzik, 2016).

Baza Vojaške žrtve 1. svetovne vojne na Slovenskem

Metodologija in priprava baze žrtev

Pred začetkom zbiranja podatkov smo partnerji projekta določili osnovne metodološke usmeritve. Baza obsega padle, pogrešane in umrle osebe, ki so izgubile življenje med služenjem v oboroženih silah in pomožnih vojaških formacijah, vključno s prostovoljci in vojnimi ujetniki. Vključeni so vojaki z območja današnje Republike Slovenije. Časovno obdobje podatkov v bazi je od 28. julija 1914 do 4. novembra 1918, toda z vključitvijo umrlih zaradi posledic vojne tudi po 4. novembru 1918.

¹¹ Z njimi je želel pokazati predvsem na velik krvni davek, ki ga je nemški narod plačal v vojni. Hkrati ni imel le statistično vprašljive metode, temveč je tudi upošteval le padle do konca leta 1917.

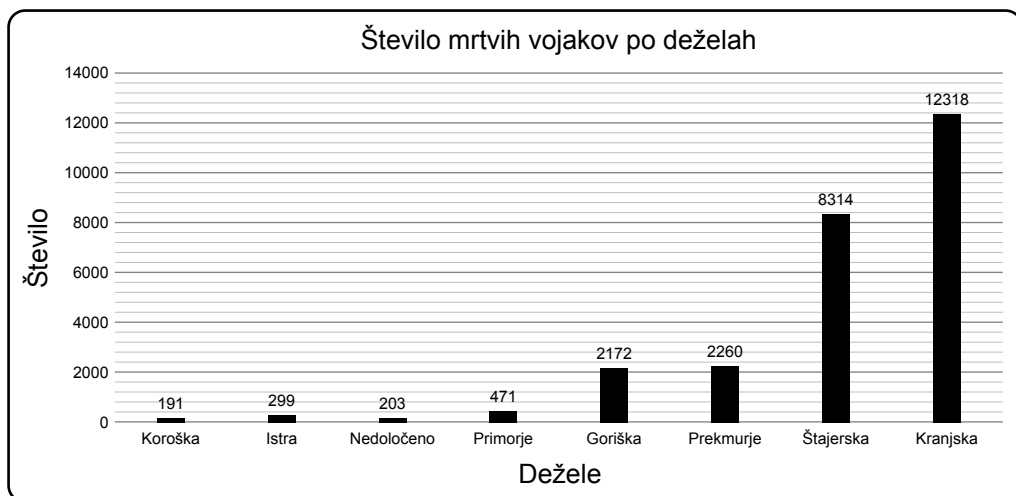
Namen je bil združiti in dopolniti že veljavne lokalne baze padlih in nekaj baz, ki so nastale na podlagi specifičnih virov. Ker s partnerji nismo pokrili celotnega ozemlja Republike Slovenije, smo za podlago vzeli še popise izgub (*Verlustliste*), različne časopisne vire itn. O žrtvah so se zbirali podatki: priimek, druga oblika priimka, ime, očetovo/materino ime, datum rojstva, kraj rojstva, rojstna župnija, kraj bivanja, občina/okraj bivanja, dežela, domovinska pravica, stan, poklic, otroci, datum vpoklica, datum smrti/pogrešanja, kraj smrti, vzrok smrti, kraj pokopa, čin, vojaška enota, oddelek in pododdelek ter drugo. Navedba vseh podatkov ni bila obvezna.

Zelo dobro so pokriti Kranjska (predvsem Gorenjska, Idrija, del Dolenjske in Ljubljana z okolico), del Goriške in Prekmurje. Slabša pokritost je za Spodnjo Štajersko (razen lokalnih baz za manjša območja) in slovensko Istro. Poleg tega baza zagotovo vsebuje tudi dvojnike, ki jih zaradi nekaterih pomanjkljivih podatkov ne moremo določiti.

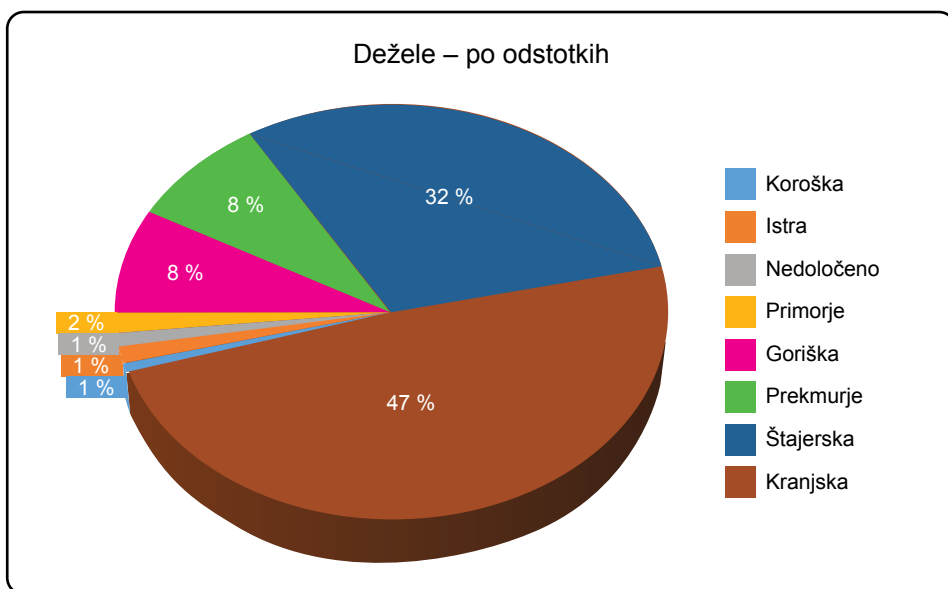
Če grobo primerjamo podatke, ki smo jih pridobili iz popisov izgub za območja, za katera imamo tudi podrobne in natančnejše lokalne baze, lahko ugotovimo, da seznami izgub pokrijejo dobro tretjino žrtev za določeno ozemlje. S takim pregledom deleža pokritosti območja z lokalnimi bazami in brez njih lahko ugotovimo, da ocena 40.000 padlih na Slovenskem, ki je že dlje časa prisotna v strokovni javnosti, kar upravičena. Izračunana je bila na podlagi Winklerjevih izračunov po deželah z dodanimi padlimi iz leta 1918. K približno 35.968 padlim vojakom se je dodalo dobrih 4000 žrtev (Svoljšak, 2018, str. 240).

Analiza podatkov o padlih vojaki

Analize temeljijo na bazi podatkov 8. novembra 2018, ko je bilo v bazi 26.228 žrtev. Ker baza ni popolna, so podatki lahko zavajajoči. Analiza kot taka ni bila narejena z namenom, da bi pokazala dokončno sliko, temveč zaradi preverbe veljavnih podatkov (primerjava z veljavnimi statistikami) in da se prihodnjim raziskovalcem da iztočnica, za kakšne analize se baza lahko uporabi. Poudariti je treba, da tudi statistike, ki so bile narejene po vojni, niso popolnoma ustrezne, saj so lahko sporne tako metodološko kot časovno.

Grafikon 1: Število žrtev glede na deželo

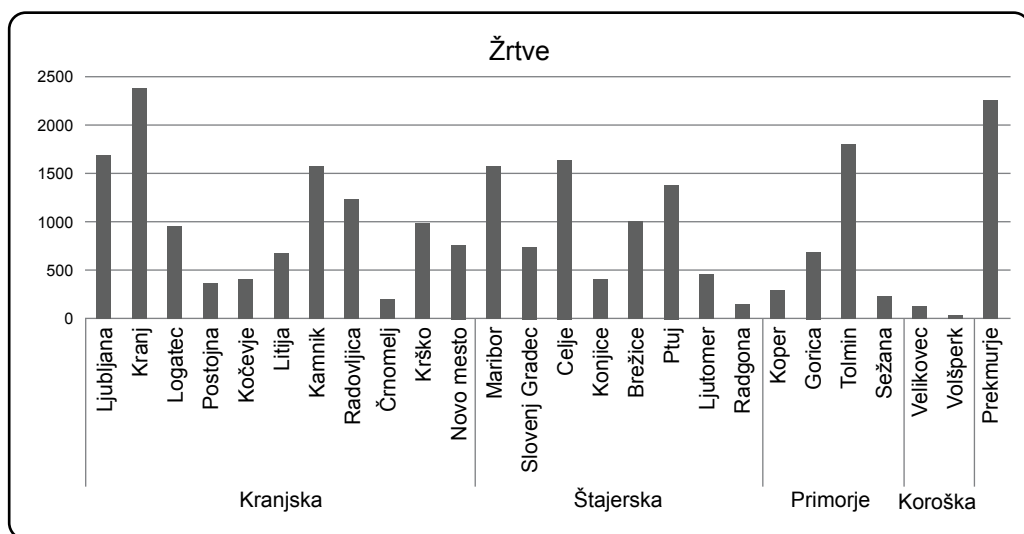

Grafikon 2: Število žrtev glede na deželo – odstotki

Prvi in drugi grafikon predstavljata žrtve glede na deželo bivanja (v številu in odstotkih). Glede na to, katere lokalne baze so bile pridobljene, številke ne presenečajo. Največ žrtev je bilo s Kranjskega, sledijo Štajersko, Goriško in Prekmurje. Ker pri nekaterih žrtvah ni bilo mogoče natančneje določiti kraja

bivanja, se v statistiki pojavljajo tako Goriško, Istra kot tudi Primorje, kot je bilo prepisano iz vira. 209 vojakom deželne pripadnosti ni bilo mogoče določiti.

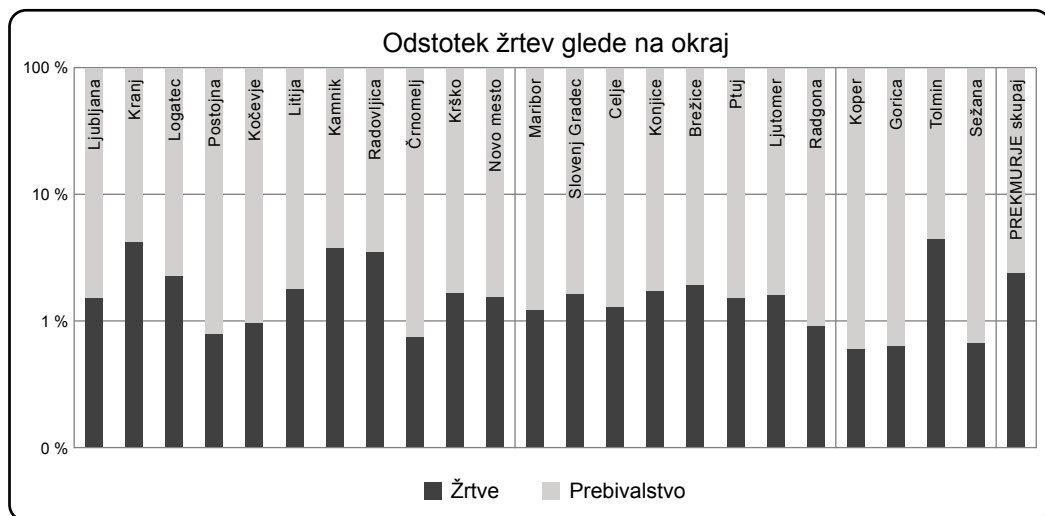
V primerjavi z Winklerjevo statistiko so vidna odstopanja predvsem pri Štajerskem. Ta je izračunal, da naj bi na slovenskem Štajerskem do konca leta 1917 padlo kar 17.514 vojakov, kar je največ za slovenske dežele. Sledi Kranjsko s 13.589 vojaki, avstrijsko primorje (slovenski deli Goriškega in Istre) 3543 (Rumpler, 2014, str. 167–168). Primerjava za Koroško in Prekmurje bi bila bolj tvegana, saj je bila Winklerjeva statistika narejena po okrajih, ti pa so danes razdeljeni med državami.

Grafikon 3: Žrtve po političnih okrajih

Tretji grafikon prikazuje žrtve glede na politični okraj. Analiza ne obsega 2362 žrtev, ki jim ni bilo mogoče določiti političnega okraja. Najmanj žrtev je na Koroškem za Velikovec in Volšperk, edina dva okraja, ki sta delno segala tudi v današnjo Slovenijo.

Za primerjavo: pri večini okrajev, za katere imamo narejene lokalne baze, številke presegajo Winklerjevo oceno (mogoči so seveda dvojniki). Za primer Radovljice imamo v bazi 1235 žrtev, medtem ko je Winkler ocenil, da jih je bilo do konca leta 1917 le 747 (Rumpler, 2014, str. 168). V primeru Slovenskih Konjic je stanje ravno nasprotno, po Winklerju jih je bilo 910 (Rumpler, 2014, str. 167), v bazi pa jih imamo le 392.

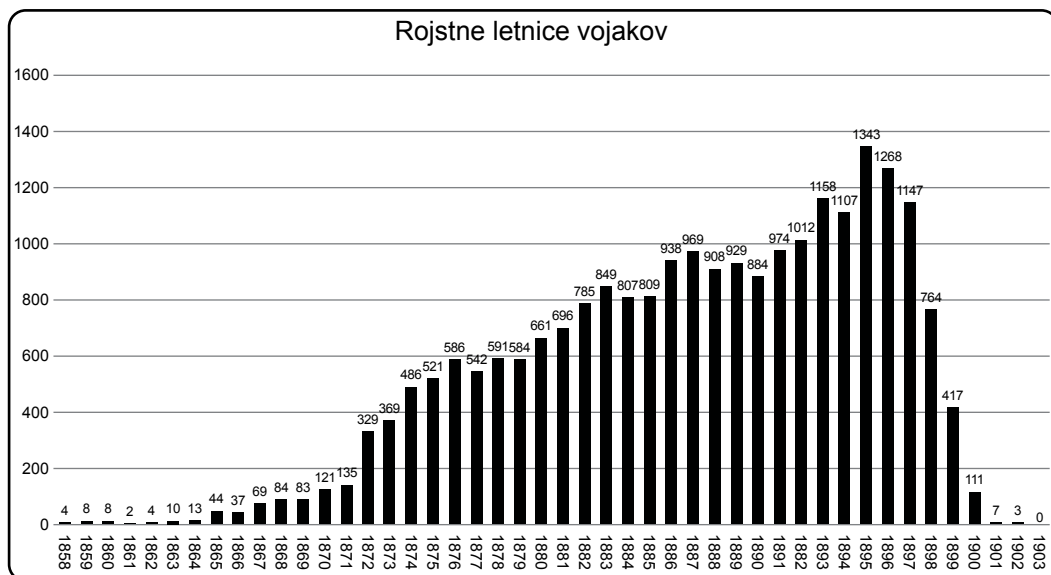
Grafikon 4: Delež žrtev glede na celotno prebivalstvo

Pokrajina	Kraj	Žrtve	Prebivalstvo	Odstotek
KRANJSKA	Ljubljana	1690	108702	1,55%
	Kranj	2371	53356	4,44%
	Logatec	956	41009	2,33%
	Postojna	355	43200	0,82%
	Kočevje	407	41708	0,96%
	Litija	670	36579	1,83%
	Kamnik	1567	39561	3,96%
	Radovljica	1235	34028	3,63%
	Črnomelj	194	24755	0,78%
	Krško	960	55640	1,73%
	Novo mesto	761	47387	1,61%
ŠTAJERSKA	Maribor	1556	122491	1,27%
	Slovenj Gradec	730	43420	1,68%
	Celje	1645	124293	1,32%
	Konjice	392	22137	1,77%
	Brežice	1005	50329	1,99%
	Ptuj	1369	86636	1,58%
	Ljutomer	459	27516	1,67%
	Radgona	149	15956	0,96%

Pokrajina	Kraj	Žrtve	Prebivalstvo	Odstotek
PRIMORJE	Koper	286	45567	0,63%
	Gorica	692	104856	0,66%
	Tolmin	1798	38239	4,68%
	Sežana	212	30461	0,70%
PREKMURJE		2260	90513	2,49%
KOROŠKA	Velikovec	125		
	Volšperk	22		

Tabela 1: Delež žrtev glede na celotno prebivalstvo

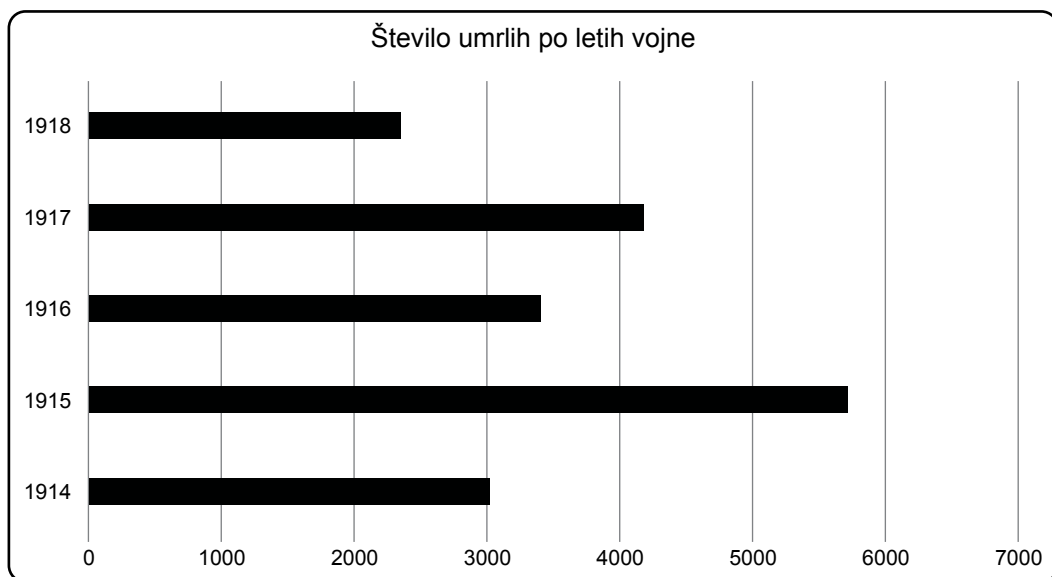
Če upoštevamo celotno prebivalstvo na območju današnje Slovenije po popisu iz leta 1910, pridemo do skoraj točno 2 odstotkov padlih oziroma 4,1 odstotka moške populacije. Z vidika političnih okrajev izstopajo Tolmin, Kranj, Kamnik in Radovljica, kar je med drugim posledica podrobnih lokalnih baz. Če upoštevamo, da je bil delež padlih vojakov v avstrijski polovici monarhije 2,84 odstotka in 3,14 odstotka v ogrski (Šövegeš Lipovšek, 2016, str. 6), lahko predpostavljamo, da so v bazi še vedno dvojniki, a hkrati, da je bila smrtnost v teh okrajih visoka.

Grafikon 5: Žrtve po letnici rojstva

Iz grafikona je vidno, da je bilo največ žrtev rojenih v letih 1895 in 1896. To se ujema s statističnimi podatki. Na začetku vojne je bilo največ mrtvih med letnikoma 1890 in 1892, kar se je med vojno prevesilo na letnike 1893–1895, leta 1917 (ko se je končala Winklerjeva statistika) pa se je letnica premikala še navzgor. Najbolj na udaru je bil tako letnik 1895. (Svoljšak, 2018, 241.)

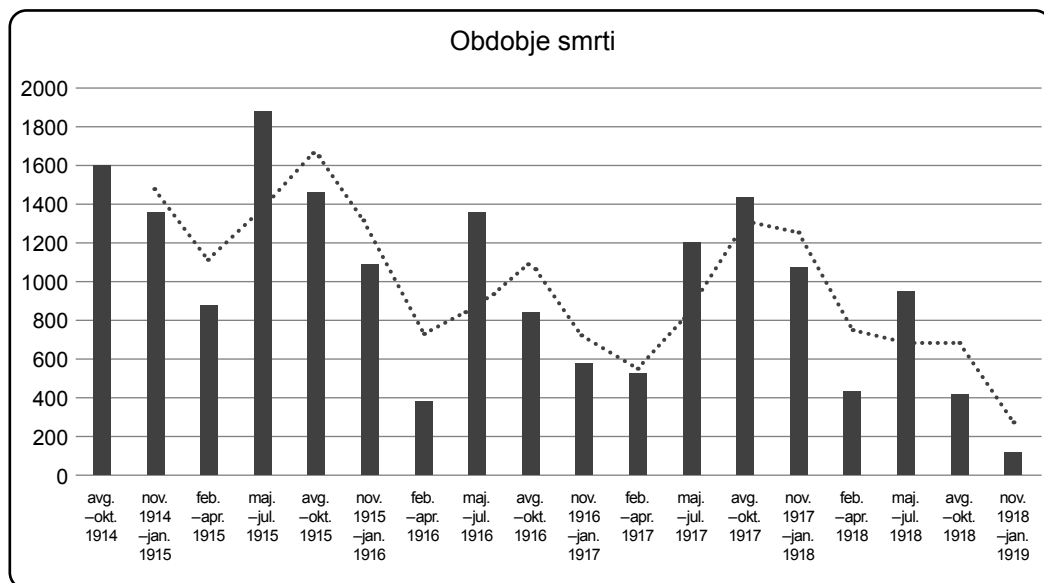
Najmlajši vojak v bazi naj bi bil rojen leta 1902, najstarejši 1858. Ker je bil letnik 1900 zadnji vpoklican v vojno, predvidevamo, da gre za napake. Lahko so se vključile civilne žrtve ali pa se je zapisala napačna letnica.

Grafikon 6: *Leto smrti*

Pri prikazu datumov smrti je bilo več dilem. Baza vsebuje 26.228 žrtev, a jih ima le 18.881 oziroma 72 odstotkov znan datum smrti. Od tega jih je 1205 takih, ki imajo za datum smrti le letnico. Zato je prvi grafikon namenjen prikazu glede na leto smrti. Največ jih je umrlo leta 1915, in sicer 5740. Naslednji grafikon (grafikon 7) prikazuje čas smrti bolj natančno, a je upoštevanih le 17.676 vojakov, ki imajo podrobneje določen datum. Zaradi različnosti in nenatančnosti podatkov smo se odločili za prikaz po treh mesecih. Največ jih je padlo v obdobju maj–julij 1915. Opazna nihanja navzgor (avgust–oktober 1914, maj–julij 1915, maj–julij 1916, avgust–oktober 1917, maj–julij 1918) se dokaj ujemajo s podatki Vrhovnega armadnega poveljstva. Tam so sicer žrtve razdeljene po mesecih, a jih je leta

1915 največ padlo julija, leta 1916 junija, 1917 maja (nato avgusta), leta 1918 pa junija. Opazna razlika je le v letu 1914, ko je po podatkih AOK vsak mesec padlo nadpovprečno več vojakov kot v naslednjih letih (Rumpler, 2014, str. 164–165), medtem ko v bazi leto 1914 ne izstopa po številu mrtvih.

Grafikon 7: Čas smrti po trimesečjih

Sklep

Baza *Vojaške žrtve 1. svetovne vojne na Slovenskem* je prvi poskus poimenskega popisa vseh vojaških žrtev v Sloveniji. Je rezultat sodelovanja različnih ustanov, kar je zelo pripomoglo k hitrejšemu in boljšemu končnemu izdelku. Pomanjkljivosti, ki se pojavljajo, so slabša navzočnost nekaterih regij, neenoten zapis nekaterih podatkov (vojaške enote, kraj smrti idr.) in dvojniki. V prihodnosti bomo na spletnem portalu Zgodovina Slovenije – SIstory objavili posamezne baze projektnih partnerjev in čim bolj poenotili podatke, da bodo primerni za nadaljnjo analizo. Trenutna je pokazala, kakšne so še pomanjkljivosti podatkov, kaj omogočajo in za kaj so podatki uporabni. Čeprav baza ni dokončana, je koristna tako za splošno javnost, ki jo zanimajo predniki in rodoslovje, kot strokovnjake za analize in nadaljnje raziskave.

Literatura in viri

Clavert, Frédéric, 2018a. Traces de mémoires collectives et bases de données de la Première Guerre mondiale. V *L'histoire contemporaine à l'ère numérique (blog)*. <https://histnum.hypotheses.org/2743>.

Clavert, Frédéric, 2018. WW1 (fallen) soldiers on-line: databases as traces of collective memories. V *Digital Humanities Benelux Conference*. International Institute for Social History, Amsterdam. http://2018.dhbenelux.org/wp-content/uploads/sites/8/2018/05/Clavert_FallenSoldiers_DHBenelux2018.pdf, 12. 1. 2018.

Schmied-Kowarzik, Anatol, 2018. War Losses (Austria-Hungary), V: U. Daniel, P. Gatrell, O. Janz, H. Jones, J. Keene, A. Kramer in B. Nasson, ur. *1914–1918-online. International Encyclopedia of the First World War*, Freie Universität Berlin, Berlin 2016-09-6. DOI: 10.15463/ie1418.10964., 28. 1. 2018.

Svoljšak, Petra, 1998. Poizkus ocene vojaških in civilnih izgub (žrtev) med 1. svetovno vojno. V S. Granda in B. Šatej, ur. *Množične smrti na Slovenskem: zbornik referatov*, 225–240.

Svoljšak, Petra, in Antoličič, Gregor, 2018. *Leta strahote: Slovenci in prva svetovna vojna*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Rumpler, Helmut in Schmied-Kowarzik, Anatol, 2014. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918: Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg*, št. 11, 2. zvezek: Weltkriegsstatistik Österreich-Ungarn 1914–1918. Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Šövegeš Lipovšek, Gordana, 2016. *Prišo je glás: Prekmurci v vojni 1914–1918. Padli in pogrešani*. Murska sobota: Pomurski muzej.

O avtorjih

Neja Blaj Hribar je na Inštitutu za novejšo zgodovino zaposlena od leta 2016 na programu Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinopisja in je zadolžena za obdelavo kvantitativnih podatkov. Kot koordinatorka je vodila projekt popisa vojaških žrtev prve svetovne vojne. Leta 2013 je diplomirala iz zgodovine in primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 2018 se je vpisala na doktorski študij zgodovine na isti fakulteti.

Mihael Ojsteršek je zaposlen na Inštitutu za novejšo zgodovino od leta 2017 na programu Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinopisja in je zadolžen za obdelavo kvalitativnih podatkov. Magistriral je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani leta 2017 z nalogo Moderne teorije etnogeneze Slovanov. Diplomiral je leta 2012 z nalogo Zgodovina industrije na Celjskem med obema vojnoma.

Andrej Pančur je kot raziskovalec zaposlen na Inštitutu za novejšo zgodovino. Leta 2002 je doktoriral na Univerzi v Ljubljani z disertacijo Monetarna politika v Habsburški monarhiji in Slovenci (1848–1914). Od leta 2011 deluje v infrastrukturnem programu Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinopisja, kjer je zadolžen za tehnološki razvoj, raziskovalne podatke, digitalne izdaje in prenos metodologij digitalne humanistike v slovensko raziskovalno okolje.

Mojca Šorn je na Inštitutu za novejšo zgodovino zaposlena kot znanstvena sodelavka. Je članica infrastrukturnega programa Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinopisja in urednica spletnega portala Zgodovina Slovenije – SIstory. Raziskovalno se ukvarja s preučevanjem slovenske socialne zgodovine v obdobju 1914–1945 in zgodovino parlamentarizma. Leta 2006 je doktorirala na Univerzi v Ljubljani z disertacijo Življenje Ljubljancanov med nemško okupacijo.

DR. VALERIJA BERNIK

GENERAL RUDOLF MAISTER V VOJAŠKIH DOGODKIH NA OBMOČJU MARIBORA IN SLOVENSKEGA ŠTAJERSKEGA V LETIH 1918 IN 1919

Povzetek

Prispevek prikazuje glavno vlogo generala Rudolfa Maistra ob nastanku nove Države Slovencev, Hrvatov in Srbov na ozemlju Spodnjega Štajerskega, ko se je odločno postavil v bran slovenskih nacionalnih interesov. Na ozemlju slovenskega Štajerskega so bili otoki nemškega prebivalstva predvsem v večjih mestih in to prebivalstvo se je želelo priključiti Republiki Avstriji. Ob podpori Narodnega sveta za Štajersko je generalu Maistru uspelo formirati slovenske oborožene enote in zasesti slovensko etnično mejo. Ta zasedba se je pokazala za bistveno na mirovni konferenci, ki je odločila o državni meji na Štajerskem. S svojo hitro akcijo je generalu Maistru uspelo preprečiti namere štajerskih Nemcev, da bi bila obnovljena zgodovinska dežela Štajerska in priključena Republiki Avstriji. Avtorica v prispevku razkriva tako slovenske kakor avstrijske oborožene enote, ki so sodelovale v vojaških dogodkih ob slovenskem prevzemanju oblasti na Spodnjem Štajerskem.

Ključne besede:

general Rudolf Maister, Spodnje Štajersko, vojaški dogodki, prevratno obdobje, Mariborski pešpolk

Položaj v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem ob koncu velike vojne

Pred koncem prve svetovne vojne se je Maribor uradno imenoval *Marburg an der Drau* in kot tak je predstavljal mesto z večinsko nemško govorečimi prebivalci znotraj habsburške monarhije. V tem obdobju je bila ta država še vpletena v vojno, zaradi katere je bilo čutiti pomanjkanje na vseh ravneh. Zaledje Maribora je bilo slovensko in nemška skupnost v mestu si je na različne načine prizadevala, da bi mestno jedro ostalo nemško. To ji je omogočal predvsem boljši gospodarski položaj. Značilno za mesto je bilo tudi, da je bilo v njem veliko vojašnic oziroma kasarn, in nekateri so v tem videli tudi glavno lastnost Maribora ter ga poimenovali mesto kasarna. Poleg tega so bila pomembna lastnost mesta narodnostna trenja med Slovenci in Nemci, ki so se stopnjevala že od srede 19. stoletja.¹ Narodnostni boji so bili značilni tudi za druga mesta na Spodnjem Štajerskem, ki so predstavljala otoke nemškega prebivalstva sredi slovenskega zaledja. Nemški pritisk na slovensko govoreče prebivalstvo je povzročal, da je delež nemškega prebivalstva po občevalnem jeziku na Spodnjem Štajerskem naraščal vse do propada dvojne monarhije predvsem v mestih. Največji delež nemškega prebivalstva je bil v Mariboru, nekaj manjšifootnotskih na Ptuj in še manjši v Celju. Tako je delež prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom na Spodnjem Štajerskem upadal vse do prve svetovne vojne zaradi germanizacijskih pritiskov in zaostrenih nacionalnih bojev.² Nemci so bili do konca prve svetovne vojne na Štajerskem na vodilnih položajih v gospodarstvu, v državni upravi, bili so lastniki veleposestev in industrijskih podjetij.³

Narodnostna situacija v drugih mestih Spodnjega Štajerskega je bila podobna kot v Mariboru. Za večino spodnještajerskih mest je veljalo, da je bogatejši meščanski sloj v njih predstavljal nemško govoreče prebivalstvo, zaledje mesta pa je bilo slovensko. Po ocenah avstrijskih virov je na območju Spodnjega Štajerskega na

¹ Gorazd Kosmač, »Maister naj izvršuje povelja iz Ljubljane, sicer pa nič ukrepati na lastno pest«. Rudolf Maister – od mitizacije do zgodovinskega spomina (2003). Pridobljeno 12. 8. 2019 z naslova: <https://www.rtvsl.si/mmcpodrobno-neaktivno/maister-naj-izvršuje-povelja-iz-ljubljane-sicer-pa-nic-ukrepati-na-lastno-pest/471206>.

² Filip Čuček, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor med leti 1750 in 1918«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 388–391.

³ Mateja Ratej, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 449.

začetku 20. stoletja živelo 420.000 Slovencev in 76.000 Nemcev.⁴ Prav zaradi tega in kot odgovor na izvajane procese germanizacije se je že v drugi polovici 19. stoletja na Spodnjem Štajerskem razvilo močno slovensko narodnostno gibanje.⁵

Začetek prve svetovne vojne je na narodnostna nasprotja pomembno vplival, saj so avstrijske vojaške in civilne oblasti aretirale veliko Slovencev, zlasti izobraženih, in jih obtožile veleizdaje, srbofilstva in protidržavne dejavnosti. Civilne osebe so lahko obsodila tudi vojaška sodišča. Čeprav niso imeli dokazov za protidržavno delovanje, so mnogo Slovencev zaprli in nekatere zaradi pomanjkanja dokazov tudi kmalu izpustili. Mariborski okrajni glavar je opozarjal oblasti, da neutemeljene aretacije lahko povzročijo nasprotni učinek, kar se je dejansko tudi zgodilo. Sovražen odnos avstrijskih oblasti do Slovencev je povečeval odpor slovenskega naroda do Avstro-Ogrske.⁶

Maister v Mariboru ob koncu velike vojne

Major Rudolf Maister je bil od 1. julija 1917 poveljnik 26. avstro-ogrškega črnovojniškega okrožja v Mariboru (*Landsturm*). Za nadaljnjo usodo mesta je bilo pomembno dejstvo, da je bil slovensko zavedni Maister v mestu ob koncu velike vojne, ko je avstro-ogrška monarhija propadala in je začela nastajati nova južnoslovanska država. Maister je Maribor zelo dobro poznal, prav tako pa se je med svojim službovanjem v Gradcu leta 1917 seznanil z razmerami v štajerski prestolnici. V Gradec je bil premeščen kazensko (kot zaveden Slovenec je bil Nemcem trn v peti), vendar je tam napredoval v majorja. Kljub temu mu vojaške oblasti niso dovolile, da bi šel službovat v Maribor. Po posredovanju dvorne pisarne na Dunaju, do česar je prišlo na pobudo dr. Antona Korošca, pa je bil Maister vendarle premeščen v Maribor, kar je bilo za slovenske interese izjemnega pomena.⁷ Kot poveljnik črnovojniškega okrožja si je oktobra 1918 prizadeval, da

⁴ Michaela Scharf, *Der Verlust der Südsteiermark. Ein Friedensdiktat ohne Volksentscheid*. Pridobljeno 9. 8. 2019 z naslova: <https://ww1.habsburger.net/de/kapitel/der-verlust-der-suedsteiermark>.

⁵ Dragan Potočnik, »Maribor med leti 1918–1941«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 403–420.

⁶ Lojze Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, v *Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 18–19.

⁷ Branko Senica, »Bil je dober in prijeten, a hkrati neizprosni mož. Pogovor z Borutom Maistrom«, v *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 231.

bi v Mariboru zadržali slovenske oficirje cesarsko-kraljeve vojske, ki jim je tedaj potekel dopust in bi se morali vrniti na fronto.⁸

Maister je v Mariboru dobro poznal vojaške objekte, razpored vojske, oborožitev, narodnost vojakov, zaloge v skladiščih in narodnostno naravnost oficirjev, kar je bilo v prevratnem obdobju, ki je sledilo, bistvenega pomena.⁹

Jeseni leta 1918 so se kot najbolj pereče težave lokalnih oblasti pojavljali oskrba prebivalstva z živili (ki je bila zaradi vojnih razmer problematična že od leta 1915), razpad in poraz avstro-ogrske vojske ter demobilizacija in vrnitev vojakov s frontnih bojišč domov, vzpostavljanje novih državnih oblasti novih mladih držav in razpadanje starih monarhičnih.¹⁰ Zaradi razpadanja stare dvojne monarhije in nastajanja novih držav na njenem ozemlju je bil položaj kaotičen, nejasen, na narodnostno mešanih ozemljih pa še posebno zaostren.

Narodni sveti in Država Slovencev, Hrvatov in Srbov

Prvi koraki za slovensko narodno avtonomijo so bili narejeni 16. avgusta 1918, ko je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet za Slovenijo.¹¹ Ta je kmalu začel dobivati tudi pokrajinske odseke po slovenskem ozemlju. Že 26. septembra 1918 je v Narodnem domu v Mariboru nastal Narodni svet za Štajersko,¹² ki je v prelomnih časih ob koncu prve svetovne vojne postal tudi oblastno telo. Predsednik sveta je bil katoliški politik, profesor na mariborski klasični gimnaziji ter državni in deželni poslanec dr. Karel Verstovšek; podpredsednik pa odvetnik dr. Franjo Rosina. Narodni svet za Štajersko si je za cilj postavil določitev narodnostne meje na Štajerskem, ki naj bi obsegala vsa ozemlja, na katerih prebivajo Slovenci, in ozemlje, ki je bilo ponemčeno v zadnji polovici stoletja. V novo državo so si prizadevali vključiti tudi nemške otoke sredi slovenskega okoliša: Maribor, Marenberg (danes Radlje ob Dravi), Celje, Ptuj in Radgono. Prav tako so bili med cilji štajerskega narodnega

⁸ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 18.

⁹ Ibid., 17.

¹⁰ Igor Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, v *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 79.

¹¹ Lojze Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, v *General Maister. Zbornik referatov s simpozija* (Maribor: Univerza in Društvo General Maister, 2002), 25.

¹² Bojan Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992), 86.

sveta ustanoviti narodne straže po vsem Spodnjem Štajerskem in krajeвне narodne svete. V nasprotju z ljubljanskim narodnim svetom se je štajerski veliko posvečal mejnim vprašanjem, kar je bilo v novembrskih dneh ključnega pomena, da je podatke pravočasno dobil general Rudolf Maister in so njegove enote hitro zasedle ozemlje ob meji.¹³

Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov (*Narodno vijeće*), ki ga je vodil Anton Korošec, pa je že 28. oktobra razglasil, da prevzema vodenje nacionalne politike.¹⁴ Devetindvajsetega oktobra 1918 je bila na podlagi tega v Ljubljani in Zagrebu razglašena nova Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. V Mariboru so se ob razglasitvi nove južnoslovanske države prebivalci zavedali, da se delijo v dve narodnostni skupini, ki nimata istih ciljev. Zato je v mestu že tisti dan prišlo tako do nemških kakor tudi slovenskih protestov. Mariborski Nemci so pohiteli z odločitvami in 30. oktobra 1918 je občinski svet mesta Maribor sprejel resolucijo, v kateri je zapisal, da je Maribor z okolico del novoustanovljene nemške avstrijske države. Pri tem se je skliceval na pravico narodov do samoodločbe in na znamenite točke ameriškega predsednika Wilsona.¹⁵

Predsedstvo Narodnega sveta v Ljubljani je že na seji 28. oktobra 1918 sklenilo, da bo javno pozvalo vse javne urade na Slovenskem, naj uradujejo v slovenskem oziroma srbohrvaškem jeziku. To sta postala uradna jezika v novi mladi državi. Seveda se Nemci in njihovi pristaši na Spodnjem Štajerskem s tem niso strinjali in jih je novi uradni jezik motil. Slovenski časniki so množično pozivali Slovence, naj nemške napise zamenjajo s slovenskimi in naj kupujejo slovenske časopise.¹⁶ Začasno je bila situacija na Spodnjem Štajerskem dokaj kaotična, saj so poleg Narodnega sveta za Štajersko kot oblastna telesa še vedno delovali upravni organi, imenovani v času monarhije – občinski svet, sodišče, orožništvo, ki so bili popolnjeni z nemškimi uradniki.¹⁷ V svojih ozemeljskih zahtevah pa sta se oba naroda, tako slovenski, kakor

¹³ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 20.

¹⁴ Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, 79.

¹⁵ Gregor Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister.’ Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919«, v *Arhivi* 36, št. 2 (2013), 223.

¹⁶ Matej Petelinšek, *Maistrova prevratna doba (1. 11. 1918–31. 12. 1918) v Mariboru in njegovi okoličini v luči časnikov Marburger Zeitung, Slovenski gospodar in Straža*. Diplomsko delo (Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2013), 135–137.

¹⁷ Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister.’ Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919«, 223.

avstrijsko-nemški, sklicevala na pravico do samoodločbe narodov, ki jo je ameriški predsednik Wilson januarja 1918 obljubil narodom habsburške monarhije.¹⁸

Maister prevzel vojaško oblast v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem

Prvega novembra 1918 je polkovnik Anton Holik, mestni poveljnik, v Mariboru sklical sestanek oficirjev, ki so bili v mestu. Polkovniku Holiku se je zdelo samoumevno, da bo Maribor pripadel Avstriji. Ukaze je še vedno dobival od avstrijskega vojnega ministrstva.¹⁹ Namen sestanka je bil organizacijsko in izvedbeno omogočiti vrnitev poražene habsburške vojske ter pri tem izvajati ukrepe proti morebitnemu nasilju vojaštva, ki je bilo še oboroženo po eni strani in lačno po drugi. V dvanajstih točkah so predstavili načrt, ki pojmuje Maribor kot nemško vplivno območje. Na tem sestanku je sodeloval tudi major Maister, odrekel poslušnost poveljniku Holiku, razglasil nepriznavanje dvanajstih točk in Maribor razglasil za jugoslovansko posest, sebe pa za vojaškega poveljnika Maribora in vsega Spodnjega Štajerskega. Oficirjem je zagrozil, da bodo prišli pred vojaško sodišče, če se bodo upirali njegovim poveljem.²⁰ Čeprav Maister še ni razpolagal z močnimi slovenskimi vojaškimi enotami, ki bi njegovo dejanje podprle, je ukrepal hitro in odločno v položaju, ki je bil še v marsičem nejasen. Maister je sicer v noči pred tem sklical svoje zaupnike v Narodnem domu in stotnik Edvard Vaupotič je oficirjem naročil, da morajo biti naslednji dan zjutraj v Meljski kasarni oboroženi s pištolami, ker naj bi se zgodilo nekaj pomembnega.²¹

Imel pa je Maister podporo Narodnega sveta za Štajersko, ki ga je na usodni dan 1. novembra popoldne na njegovo zahtevo imenoval za generala in pravnomočnega poveljnika mesta Maribor ter vseh vojaških sil na slovenskem Štajerskem. Čeprav je Maister napredoval v generalski čin iz majorskega in preskočil dva čina, pa je bilo to imenovanje izjemnega pomena, kar se je pokazalo v naslednjih mesecih.

¹⁸ Gregor Jenuš, *General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovencev po veliki vojni. Arhivalija meseca*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2018). Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: http://www.arhiv.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhivalija_meseca_november_2018.

¹⁹ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 28.

²⁰ Jenuš, »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister.' Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919«, 223.

²¹ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 28.

Imenovanje za generala je bil edini način za zagotovitev Maistrovega vojaškega poveljstva nad enotami, ki so tedaj delovale v Mariboru.²² Generalski naziv je Maistru omogočil med drugim to, da se je lahko enakopravno pogajal z antantnimi silami o poteku demarkacijske črte, ki je razmejevala slovensko ozemlje od nemškega na Štajerskem. Maistrov generalski čin je potrdila tudi Narodna vlada SHS v Ljubljani 2. novembra 1918, čeprav to ni bilo skladno s pravnim redom, ki ga je sprejela ob konstituiranju.²³ Generalski čin je ljubljanska vlada potrdila šele potem, ko se je dr. Karel Verstovšek zagovarjal pred njo v zvezi z imenovanjem Maistra za generala. Prepričal je njene člane, da je za zaščito slovenskih interesov nujno, da dobi Maister generalska pooblastila.²⁴

Kot general je Maister prevzel vojaško oblast v Mariboru ter ukazal neslovenskim vojakom, da morajo do 3. novembra 1918 zapustiti mesto in se odpraviti v Lipnico, poveljnik 47. pešpolka pa predati kasarne jugoslovanski vojaški upravi. Rudolf Maister je tako rekoč čez noč postal poveljnik, ki je vplival na pomembne vojaške dogodke na Spodnjem Štajerskem in še posebno v Mariboru.²⁵ Njegovo poveljstvo se je sprva uradno imenovalo SHS vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer in je obsegalo območja od Dravograda do Radgone. Novembra je Slovenija vojaško gledano spadala pod II. vojaško okrožje Države SHS s sedežem v Ljubljani (država SHS je imela štiri vojaška okrožja). Na čelu tega vojaškega okrožja je bil podmaršal (generalpolkovnik) Nikola pl. Ištvanović, načelnik generalštaba pa podpolkovnik Milan Ulmansky, oba hrvaškega rodu.²⁶ Vojaške oblasti v Ljubljani so Maistrovo delovanje v usodnih dneh večkrat ovirale, na srečo pa ga zaradi njegove odločnosti in poguma niso mogle v celoti preprečiti.

Slovensko vojaštvo je pod Maistrovim poveljstvom 1. novembra 1918 v svoje roke prevzelo štiri mariborske kasarne, in sicer meljsko, artilerijsko, dragonsko in kadetnico. General Maister v tistih dneh ni imel na voljo veliko vojakov – le nekaj sto zavednih Slovencev. Nemci so v svojih rokah še držali Dravsko kasarno,

²² Jenuš, »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister.' Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 224.

²³ Bruno Hartman: »General Rudolf Maister, častnik in osebnost«, v *General Maister. Zbornik referatov s simpozija* (Maribor: Univerza in Društvo General Maister, 2002), str. 13.

²⁴ Jenuš, »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister.' Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 224.

²⁵ Kosmač, »Maister naj izvršuje povelja iz Ljubljane, sicer pa nič ukrepati na lastno pest«.

²⁶ Vlatka Dugački in Krešimir Regan, *Zaboravljeni vojskovođa Nikola pl. Ištvanović*. (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 2018) Pridobljeno 20. 8. 2019 z naslova: <https://hrcak.srce.hr/file/316804>.

v kateri je bil nastanjen 47. pehotni polk z večinsko nemško narodnostno sestavo. Generala Maistra je skrbelo glede umika tega polka, saj se je bal, da bi prišlo do nasilja in uporov nemških vojakov in poveljnikov (17 oficirjev in 390 vojakov in podoficirjev). Na srečo pa je 47. pehotni polk cesarsko-kraljeve vojske 3. novembra brez odpora zapustil Maribor in odšel v avstrijsko Lipnico (Leibnitz). Po mnenju nekaterih avtorjev je k hitremu umiku polka pripomogla lažna novica v avstrijskih časnikih, da so v Ljubljano prispele angleške čete in so na poti proti Mariboru.²⁷

Odziv avstrijskih oblasti na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru

Avstrijske oblasti v Gradcu in na Dunaju se niso odzvale na Maistrovo hitro akcijo, za kar obstaja več razlogov. Dejstvo je, da v teh dneh Slovenci še niso formirali močnejših oboroženih sil, ki bi branile slovenske zahteve. Avstrijske oblasti v Gradcu in na Dunaju pa so se ukvarjale z nujnejšimi težavami, zaradi česar se problemom na Spodnjem Štajerskem niso posebej posvečale. Najbolj problematično je bilo za graške oblasti boljševisko nasilje, ki je bilo zaradi vsesplošnega pomanjkanja pereče vse do pomladi 1919. Oborožene enote *Volkswehra* so bile v pripravljenosti predvsem za delovanje proti morebitnemu boljševističnemu nasilju v Gradcu in za obrambo meje z Ogrsko. Posredovale so večkrat proti komunističnim protestnikom v Gradcu februarja in marca 1919.²⁸

Po drugi strani pa se avstrijske oblasti niso zelo zavzele za ohranitev enotnosti štajerske dežele, ker so si želele združitve z Weimarsko Nemčijo in se pri tem zavedale, da bi bila ta mogoča le, če bi bila nova avstrijska država večinsko nemška in brez večjih skupin slovanskega prebivalstva. Skladno s tem so avstrijske oblasti pričakovale, da bo vprašanje meje na Štajerskem rešeno na mirovni konferenci na miren način.²⁹ Avstrijski upi na združitev z Nemčijo so bili pokopani z mirovno pogodbo v Saint Germainu 10. septembra 1919, s katero je bila Republiki Avstriji prepovedana združitev z Nemčijo.

²⁷ Tomaž Kladnik, »General Rudolf Maister«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2–3 (2011), 470.

²⁸ Martin Prieschl, *Die Einsätze der Volkswehr* (2009). Pridobljeno 19. 8. 2019 z naslova: <http://www.bundesheer.at/truppendienst/ausgaben/artikel.php?id=893#>.

²⁹ Scharf, *Der Verlust der Südsteiermark*.

Interesi nemškega meščanstva na slovenskem Štajerskem pa se niso ujemali z interesi graških in dunajskih oblasti. Mariborski Nemci so tako zagovarjali, da bi meja med južnoslovansko državo in novo avstrijsko državo potekala po vitanjski črti, ki naj bi predstavljala po njihovem mnenju naravno mejo.³⁰ Še bolj odločni so se zavzemali za obnovitev zgodovinske dežele Štajerske in njeno priključitev Avstriji. Nemško-avstrijska oblast ni izkoristila trenutka za odločnejši vojaški poseg proti tedaj še šibkim slovenskim vojaškim enotam, zaradi česar je bila deležna očitkov spodnještajerskih Nemcev, da jih je pustila na cedilu. Pri tem pa je bila seveda odločilna hitra slovenska akcija, ki jo je sprožil general Maister že novembra 1918 in tako preprečil morebitne poznejše vojaške intervencije iz Gradca.

Avstrijske težnje po priključitvi Maribora Avstriji si je želel uresničiti graški general Lukas, ki je v številčnem vojaštvu, ki se je vračalo s fronte, videl možnost, da bi ga uporabil za svoje namene. Imel je zamisel, da bi madžarske vojake povratnike, ki so se zadrževali na območju Maribora na poti domov, izkoristil za vojaško akcijo proti Maistrovim vojaškim oblastem. Njegova zamisel je propadla, ker se z njo niso strinjali niti Madžari niti avstrijski Nemci. Avstrijske oblasti pa so generala Lukasa 4. novembra 1918 zamenjale z generalmajorjem Josefom Reisingerjem.³¹

V odnosih med slovensko in avstrijsko-nemško narodno skupnostjo sta pomembno vlogo igrala tudi status in politična umeščenost slovenskega dela razpadle monarhije. Država Slovencev, Hrvatov in Srbov mednarodno *de iure* ni bila priznana. Njen položaj v mednarodni skupnosti pa je še oteževalo dejstvo, da je nastala na delu ozemlja v vojni poražene monarhije. Po združitvi Države SHS s srbsko kraljevino v Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev 1. decembra 1918 se je v mednarodnopolitičnem pogledu status za narode iz dvojne monarhije bistveno spremenil, kajti po novem so postali del antantnih sil, torej zmagovalnega tabora. Nova jugoslovanska kraljevina je bila sicer mednarodno priznana šele leta 1919. Prve so Kraljestvo SHS priznale ZDA 5. februarja 1919.³² Prvega maja 1919 so jo priznale druge antantne države razen Italije in 28. junija 1919 tudi Italija. V obmejnih sporih je to igralo pomembno vlogo, saj so se morali Avstrijci držati

³⁰ Marjan Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, v *Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 22.

³¹ Erwin Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919* (Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1983) 3.

³² Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*, 20.

pravil, ki jih je določalo premirje, in niso smeli napasti druge države, ki je bila pripadnica antante.³³

Avstrijski Volkswehr

Po porazu avstro-ogrske vojske v prvi svetovni vojni v Avstriji niso bili prepričani, ali bo lahko nova avstrijska republika sploh še imela svojo vojsko. Zaradi perečih vprašanj so se avstrijske oblasti odločile formirati enote prostovoljcev v ljudsko vojsko – *Volkswehr*. Razlogi za nastanek oboroženih enot prostovoljcev so bili različni. Po eni strani so se socialdemokrati bali oboroženega odpora monarhistov, ki bi se bojevali za ponovni prevzem oblasti, ki so jo izgubili. V tem pogledu so nevarnost predstavljali predvsem na desettisoče oficirjev in podoficirjev ter nekaj sto generalov razpadle cesarsko-kraljeve vojske.³⁴ Po drugi strani pa so se meščanske stranke bale boljševidnega nasilja. Boljševidno nasilje je bilo po koncu velike vojne aktualno na celotnem ozemlju razpadle dvojne monarhije in so mu botrovali mnogi razlogi. Glavni je bil nedvomno pomanjkanje hrane, ki je močno prizadelo prebivalstvo razpadle monarhije. Po drugi strani so se iz sovjetske Rusije širile vesti o oktobrski revoluciji in uspehih rdečearmejcev. Po štirih letih bojov so bili moški vajeni rabe orožja, njihova občutljivost za človeška življenja pa je bila prav gotovo zmanjšana zaradi nemogočih vojnih razmer. Nova mlada avstrijska država še tudi ni imela oblikovanih meja, zato je prihajalo do konfliktnih interesov z novonastalimi državami na ozemlju dvojne monarhije (Češkoslovaška, Madžarska, Država SHS, Poljska).

Volkswehr je v Avstriji deloval od novembra 1918 do oktobra 1920 kot začasen in deloma spontan pojav, ki je zapolnil vakuum po razpadu cesarsko-kraljeve vojske. V večjem obsegu so se Avstrijci organizirali v enote *Volkswehra* že spomladi 1919 predvsem zaradi obrambe vzhodne meje oziroma obrambe nemško govorečega prebivalstva na meji z Madžarsko pred nasiljem madžarske Rdeče armade.³⁵

Pravzaprav je bil avstrijski *Volkswehr* izum socialdemokratskega politika dr. Juliusa Deutscha. Dr. Deutsch je imel po volitvah februarja 1919 v novi avstrijski vladi

³³ Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*, 2.

³⁴ Josef Borus: *Julius Deutsch – ein jüdischer Politiker aus dem Burgenland*. (Eisenstadt, 1993). Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: www.zobodat.at.

³⁵ Ludwig Jedlicka, *Die militärische Landnahme des Burgenlandes und deren innerpolitische Bedeutung*. Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: www.zobodat.at.

vlogo obrambnega ministra. Svoje socialdemokratske poglede je vpletel tudi v organizacijo in vodenje enot *Volkswehra*.³⁶ V teh enotah so imeli vojaki veliko pravic, poveljniki pa veliko manj pristojnosti kot v stari monarhiji, na kar so se zlasti oficirji težko privadili. Enote *Volkswehra* so delovale proti slovenskim vojaškim enotam na Štajerskem in Koroškem, pri čemer so bile slednje številčno močnejše in vojaško agilnejše.³⁷

Slovenske narodne straže

Ob koncu velike vojne je bila glavna težava lokalnih oblasti zavarovati prebivalstvo in njegovo premoženje pred nasilništvom vojakov razpadajoče avstro-ogrske vojske, ki so se domov vračali lačni in še oboroženi. Na jugozahodni fronti so namreč 3. novembra 1918 podpisali premirje v Villi Giusti pri Padovi. Od 3. do 15. novembra 1918 je potekala vrnitev poražene vojske v zaledje. S Tirolskega in Koroškega je bilo z vlaki prepeljanih 400.000 vojakov in s Kranjskega 800.000. Poleg tega se je 460.000 vojakov domov vrnilo peš. Na železniški postaji v Gradcu so 7. novembra sprejeli 21.000 vojakov povratnikov. Zadnji povratniki so se vrnili v ukrajinski del dvojne monarhije šele 5. januarja 1919.³⁸ Vojaki niso imeli vodstva in za njihovo prehrano je bilo le deloma poskrbljeno, zato so se mnogi zatekali k razbojništvu.³⁹

Maribor je predstavljal veliko železniško vozlišče, ki je vodilo v Avstrijo in na Madžarsko. Med vračanjem vojakov s fronte v Italiji je bilo to še posebnega pomena. V prvi polovici novembra 1918 je železnica skozi Maribor prepeljala 160.000 vojakov povratnikov. V takem položaju je Narodni svet za Štajersko 1. novembra 1918 izdal poziv vsem moškim slovenskega porekla od 17. leta, da se prostovoljno javijo v narodno obrambo. Zglasiti so se morali pri dotedanjih poveljstvih. General Maister je v časniku *Straža* 4. novembra 1918 objavil navodilo za slovenske kraje o tem, kako naj si vsaka občina ustanovi svojo narodno stražo, ki bo zavarovala prebivalstvo in premoženje pred ropom in tatvino ter ščitila osebno varnost prebivalstva.⁴⁰ Narodne straže so v bistvu predstavljale samozaščitno dejavnost lokalnega prebivalstva v obrambi pred nasilnimi in lačnimi vojaškimi

³⁶ Borus, *Julius Deutsch – ein jüdischer Politiker aus dem Burgenland*. (Eisenstadt, 1993).

³⁷ Prieschl, *Die Einsätze der Volkswehr*.

³⁸ Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*, 2.

³⁹ Petelinšek, *Maistrova prevratna doba*, 70–72.

⁴⁰ Ibid.

povratniki s fronte. Prav tako je bil cilj narodnih straž preprečiti izvoz živil v tujino. Na Štajerskem so ob ustanavljanju narodnih straž na lokalni ravni navadno ustanavljali še krajevne odseke Narodnega sveta za Štajersko. Plačilo pripadnikov narodnih straž je bilo prepuščeno občinam. Glavni Maistrov cilj pa je bil, da se narodne straže izoblikujejo v obmejnih krajih in za obrambo skladišč.

Na slovenskem Štajerskem so narodne straže nastajale že pred razpadom Avstro-Ogrske. Pri njihovem organiziranju se je najbolj zavzel Franjo Žebot, ki je kot član Narodnega sveta za Štajersko poskrbel za organizacijo narodnih straž po vsej slovenski Štajerski, predvsem pa na črti Cmurek–Špilje–Svečina–Sv. Križ–Sv. Duh na Ostrem vrhu. Njihov cilj je bil predvsem preprečiti izvoz hrane s svojih območij.⁴¹

V drugi polovici novembra 1918 so transporti s fronte prenehali prihajati in narodnih straž s tega vidika niso več potrebovali. Po drugi strani pa so narodne straže postale odveč tudi zato, ker so se mnogi za vojaško službo sposobni moški javili v narodne straže, da bi se izmaknili mobilizaciji v vojaške enote, ki so imele nalogo zavzeti severno mejo. General Maister je zato izvedel prestrukturiranje narodnih straž 5. decembra 1918 in močno omejil članstvo. Določil je, da v narodnih stražah lahko služijo le moški prebivalci, stari 30 let in več. Narodne straže so poslej delovale sporazumno z orožništvom. Tridesetega decembra 1918 pa so bile narodne straže v celoti razpuščene. Dobile so nalogo, da morajo vse orožje oddati orožniškim postajam.⁴²

Mariborska Zelena garda (Marburger Schutzwehr)

Zaradi nasilja, do katerega je v Mariboru prihajalo ob vračanju vojaštva s fronte, so mariborski meščani 3. novembra 1918 ustanovili mariborsko varnostno stražo *Marburger Schutzwehr*. General Maister je soglašal s tem, saj slovenske oblasti niso razpolagale z dovolj moštva, ki bi zagotavljalo varnost meščanom pred nasilniškim obnašanjem vračajočega se, lačnega in demoraliziranega vojaštva. Uradno je sicer veljalo, da je *Marburger Schutzwehr* ali Zelena garda podrejena generalu Maistru, toda dejansko mariborski Nemci tega niso priznavali in so delovali brez generalovih

⁴¹ Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*, 86.

⁴² Petelinšek, *Maistrova prevratna doba*, 74–75.

odobritev.⁴³ *Marburger Schutzwehr* je bil nastanjen v Dravski kasarni in njegovi pripadniki so podali slovesno zaprisego pod poveljnikom podpolkovnikom Albertom Kodolitschem 4. novembra. Enota je sprva obsegala tri oficirje in 80 pripadnikov, vendar je moštvo že v enem tednu naraslo na 600 mož.⁴⁴

General Maister formiranja *Schutzwehra* ni mogel preprečiti, saj je v odločilnem položaju imel premalo moštva, ki bi zagotavljalo red in mir, ko so v mesto prihajali tisoči vojakov s fronte. Tako mu ni preostalo drugega, kot da je sprva dopuščal delovanje oborožene formacije in spremljal njeno početje ter razmišljal o tem, kako bi jo razorožil.

Glavna naloga *Schutzwehrovcev* je bila izvajati demobilizacijo vojaških povratnikov ter zagotavljati red in mir v mestu. *Marburger Schutzwehr* je imel pooblastilo, da so njihove patrulje in straže skrbale za red in mir na železniških postajah in železniških kompleksih v Mariboru. Vsem nezaposlenim je bilo zadrževanje na teh mestih strogo prepovedano. Dvanajstega novembra so proslavljali ustanovitev nove Republike Avstrije in razglasili Maribor za njen sestavni del. V teh dneh je bil *Schutzwehr* močnejši od enot generala Maistra. Nemci so namreč s samostojnimi razglasi in objavami v *Marburger Zeitungu* vabili ljudi v svojo gardo. Glavna težava v teh nemških enotah pa je bila slaba disciplina. Pripadniki so namesto, da bi ščitili mestno prebivalstvo in njegovo lastnino pred nasiljem vojaških povratnikov, sami kradli premoženje in nekajkrat tudi streljali na slovenske vojake. Do takega obstreljevanja med mariborskimi Nemci in Slovenci je prišlo 19. novembra, pri čemer so bili pobudniki Nemci. Žrtev je bil slovenski vojak dragonec Franc Vauhnik, ki je padel kot prva slovenska žrtev v novi državi. Obstreljevanja ter nasilje med slovenskim in nemškim moštvom so navadno potekala v gostilnah in v okajenem stanju. Tednik *Slovenski gospodar* je zato pozival slovenske fante, naj ne pijančujejo, saj so bile žrtve nacionalnih obračunov tudi smrtne.⁴⁵

Novo moštvo so v *Marburger Schutzwehru* vabili prek časopisa *Marburger Zeitung*. Zeleni gardi je namreč na začetku primanjkovalo pripadnikov, zato so težavo začasno reševali z najetimi Srbi, ki so se vračali iz avstrijskega ujetništva. General Maister je srbske povratnike iz ujetništva poslal na stražo na različne konce Maribora, da

⁴³ Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, 20.

⁴⁴ Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*, 3.

⁴⁵ Petelinšek, *Maistrova prevratna doba*, 99–102.

so stražili v okviru Zelene garde.⁴⁶ Kmalu pa se je pokazalo, da je zaradi novega srbskega moštva prišlo do več incidentov v mestu, in so Srbe odpeljali iz Maribora. Da bi povečali število pripadnikov *Schutzwehra*, so mestne oblasti z mariborskim županom dr. Schmidererjem na čelu obljubljale pripadnikom dnevno plačilo 5 kron, prejem vojaške opreme in popolno oskrbo v kasarni.⁴⁷

Sedemnajstega novembra 1918 so člani mariborskega občinskega sveta sprejeli sklep, da se morajo *Schutzwehru* pridružiti vsi moški, stari od 18 do 50 let. Izvzeti so bili le nekateri poklici, na primer zaposleni pri železnici, v mestni upravi, na pošti, v šolah in duhovščina. Izstop iz formacije ni bil mogoč. V *Schutzwehr* so tako vstopili vsi mariborski Nemci, sposobni za vojaško službo, ki niso odšli v rezervne enote redne avstrijske vojske v Lipnico. Tam je namreč stotnik Oskar Fröhlich že 13. novembra 1918 pozval vse nemške vojake 26. strelskega, 5. dragonskega in 47. pehotnega polka, da se javijo v lipniški kasarni in formirajo nov polk.

Za 20. november 1918 je bil odrejen prihod vseh oficirjev *Marburger Schutzwehra* v Dravsko kasarno. Odredbo je podpisal župan dr. Schmiderer. Čeprav je število pripadnikov Zelene garde močno naraslo, pa je bila njihova funkcija spremenjena, saj v drugi polovici novembra vojaški transporti povratnikov s fronte v mesto niso več prihajali. Triindvajsetega novembra je moštvo nemške garde štelu že tisoč petsto mož in sto oficirjev, po mestu pa so se širile govorice, da nameravajo Nemci s protesti prevzeti oblast v mestu.⁴⁸

General Maister je opazoval dogajanje v Zeleni gardi, in potem ko so vojaški transporti v mesto prenehali prihajati, sklenil, da bo nadaljnje delovanje nemškemu moštvu onemogočil. Skoval je načrt za razorožitev.

Slovenske vojaške sile na Spodnjem Štajerskem

General Maister se je zavedal, da brez oboroženih enot ne bo mogel zagotoviti slovenske oblasti na Spodnjem Štajerskem. Uradi v mestih so bili namreč še vedno popolnjeni z nemškimi uslužbenci in meščanstvo v mestih je bilo predvsem nemško usmerjeno. Red in mir v mestu Maribor pa je zagotavljala nemška varnostna

⁴⁶ Ibid., 115.

⁴⁷ Ibid., 108–109.

⁴⁸ Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister‘. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919«, 226.

straža. Da bi povečal svoje moštvo, je Maister 4. novembra na železniški postaji v Mariboru pregovoril sto mož 2. gorskega strelskega polka, ki so bili Slovenci in so se vračali v Ljubljano. Bili so mu pripravljeni pomagati pri vzpostavljanju oblasti na Spodnjem Štajerskem. Prav tako je na njegovo stran pristopilo 150 srbskih vojakov, ki so se vračali iz avstrijskega ujetništva. Njihovo sodelovanje je bilo za Maistra pomembno, saj so predstavljali antanto, po drugi strani pa so med nemškim meščanstvom vzbujali odpor.⁴⁹

Da bi pridobil več moštva za vojaške naloge, se je Maister odpravil v Ljubljano. Upal je, da bo dobil vojaško pomoč, s katero bi zaščitil slovenske interese na Štajerskem. Ugotovil je, da je položaj v zvezi z vojaštvom v Ljubljani še slabši kot na Štajerskem in da se bo moral zanesti na lastno iznajdljivost ter podporo slovensko zavednih Štajercev. Tako je že ob vračanju v Maribor za sodelovanje pridobil dvesto vojakov iz Celja. Tem se je konec meseca pridružilo še dvesto slovenskih vojakov iz Celja. Celjska kasarna je bila namreč do konec novembra 1918 podrejena Maistrovemu vojaškemu poveljstvu (SHS vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer).⁵⁰

Narodna vlada SHS v Ljubljani je 8. novembra 1918 izdala razglas poverjenika za obrambo dr. Lovra Pogačnika, da se morajo vsi moški od 18. do 40. leta javiti vojaškim organom v Borovljah, Celju, Ljubljani ali Mariboru. Oblasti so odredile, da bo vojaška služba trajala mesec dni, in ne štiri leta, kar je bilo po koncu štiriletne vojne pomembno, saj so bili moški vojskovanja naveličani in večinoma niso bili navdušeni za še eno dolgotrajno vojno. Prav zaradi naveličanosti moškega prebivalstva na vojno odziv na vojaški poziv ni bil idealen. Ljubljanske oblasti so se zavedale, da bo mlada država potrebovala vojaško silo zaradi **nedorečenih** mej na narodnostno mešanem mejnem ozemlju.

Na podlagi Pogačnikovega razglasa je tudi general Maister razglasil mobilizacijo 9. novembra 1918. Ta je obsegala letnike od 1879 do 1900.⁵¹ Slovincem je bilo določeno, da se morajo vsi za vojsko sposobni moški teh letnikov do 18. novembra zgласiti na vojaških uradih v Celju in Mariboru.⁵²

Nemška štajerska deželna vlada je na Maistrovo mobilizacijo odgovorila s pozivom dunajski vladi, naj pošlje na pomoč italijanske enote, ki bi zasedle sporna ozemlja

⁴⁹ Kladnik, »General Rudolf Maister«, 470–471.

⁵⁰ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 30.

⁵¹ Steinböck, Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919, 5.

⁵² Kladnik, »General Rudolf Maister«, 471.

na Štajerskem. Dunajska vlada je predlog 20. novembra 1918 zavrnila. Avstrijski kancler Karl Renner je upal, da bo sklenil kompromis z Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov.⁵³ Po drugi strani pa je bil general Maister deležen tudi številnih kritik Narodne vlade SHS v Ljubljani, ki je želela Maistrov mobilizacijski ukaz omejiti in mobilizacije oprostiti uslužbenca javnih obratov, železnic, obolele in invalide.⁵⁴

Novembra je general Maister formiral Mariborski pešpolk, Celjski pešpolk, Tržaški bataljon, Topniško poveljstvo Maribor, Mariborski dragonski polk in Letalsko stotnijo Maribor.⁵⁵

Mariborski pešpolk je nastal 21. novembra iz 1960 mož pod poveljstvom polkovnika Avgusta Škabarja. V Kraljevini SHS je bil polk preimenovan v 45. pešpolk. General Maister je v prevratnih dneh novembra 1918 poveljeval 4000 vojakom in 200 oficirjem. Poleg tega je bil pristojen še za vojaško poveljstvo za Spodnje Štajersko, mariborsko mestno poveljstvo, orožarno, intendanturo, provianturo, dve vojaški bolnišnici, obveščevalno službo, cenzuro, vojaško godbo in vojaško realko. V mariborski Kadetnici so namreč pod poveljstvom podpolkovnika Davorina Žunkoviča ustanovili prvo slovensko vojaško šolo – realko. Maistrovo SHS vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer je bilo s sklepom Narodne vlade SHS 22. novembra 1918 preimenovano v Štajersko obmejno poveljstvo SHS v Mariboru.⁵⁶

Razorožitev mariborske Zelene garde

Takoj ko je ustanovil novi Mariborski pešpolk, je general Maister izoblikoval namero o razorožitvi nemške Zelene garde v Mariboru. Naslednji dan je iz Ljubljane pridobil naredbo za razorožitev, ki jo je izdalo poverjeništvo II. vojaškega okrožja pri Narodni vladi.⁵⁷ V tem času je Zelena garda štela kar 1600 pripadnikov. General Maister je 22. novembra podal navodila poveljnikom štirih razoroževalnih odsekov, ki jih je določil za namen akcije. Triindvajsetega novembra ob štirih zjutraj pa je akcija stekla. V tem času so pripadniki *Schutzwehra* večinoma spali na svojih domovih. Slovenci so najprej prekinili nemške telefonske zveze. Akcija

⁵³ Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*, 5.

⁵⁴ Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister‘. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 225.

⁵⁵ Kladnik, »General Rudolf Maister«, 472–473.

⁵⁶ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 30.

⁵⁷ *Ibid.*, 30.

razoroževanja nemškega moštva je bila uspešno končana v samo 47 minutah. Nemci so bili presenečeni in se večinoma niso upirali. Uprla se je le straža v Dravski kasarni, kjer je bil ranjen poveljnik poročnik Zeno Gögl.⁵⁸ Maistrov načrt za akcijo je bil uspešen in akcija izpeljana z malo žrtvami. Ranjena sta bila dva nemška pripadnika. Slovensko vojaštvo je zasedlo Dravsko kasarno in zastražilo magistrat.

Slovenske oblasti v mestu so pozvale, da morajo *Marburger Schutzwehr* zapustiti vsi pripadniki, ki niso Mariborčani, in vsi, ki niso zaposleni v mestu.

Med razoroževanjem Zelene garde je tistega dne potekala še ena akcija slovenski vojakov, in sicer je iz Mežiške doline proti Velikovcu krenil Franjo Malgaj s svojimi vojaki – seveda v dogovoru z generalom Maistrom.

Med Maistrovim razoroževanjem nemškega *Schutzwehra* pa je Začasna narodna skupščina Nemške Avstrije (*Provisorische Nationalversammlung Deutschösterreichs*) 22. novembra 1918 odločila, da Štajersko pripade novi avstrijski državi, vendar brez tistih predelov, ki so poseljeni izključno s Slovenci. Po tej odločitvi bi v novo avstrijsko državo pripadala tudi Maribor in Ptuj z okolico. Vendar je Avstrijce prehitel general Maister s svojo hitro in odločno akcijo. Zaradi pomanjkanja živil se je bila tudi mlada avstrijska država prisiljena pogajati z Državo SHS in ostati z njo v dobrih odnosih.⁵⁹ Štajerska deželna vlada si je pri državni vladi na Dunaju poskušala pridobiti soglasje, da bi mejno območje na Spodnjem Štajerskem zasedla italijanska vojska, ki je bila vojska antante, vendar se dunajske oblasti niso strinjale in so 20. novembra 1918 odklonile predlog.⁶⁰

Maistrova zasedba severne meje na Spodnjem Štajerskem

Petindvajsetega novembra se je začela Maistrova zasedba slovenskega mejnega ozemlja na Štajerskem z enotami Mariborskega pešpolka. Maistrov namen je bil z vojaško zasedbo zagotoviti, da bi bilo sporno ozemlje na mirovni konferenci priznано mladi južnoslovanski državi. Podatke o etnični meji na Štajerskem je Maister dobil od izvedenca dr. Franca Kovačiča.⁶¹

⁵⁸ Steinböck, Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919, 5.

Matej Petelinšek omenja poročnika s priimkom Gug(e)l, str. 124.

⁵⁹ Scharf, *Der Verlust der Südsteiermark*.

⁶⁰ Steinböck, Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919, 5.

⁶¹ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 32.

Najprej je akcijo zavzemanja Špilj (*Spielfeld*) začela enota, sestavljena iz bivših srbskih vojnih ujetnikov, ki je prisilila nemško stražo k umiku v smeri kraja Ehrenhausen.⁶² Maistrove enote so nadaljevale akcijo in že 26. novembra 1918 uspešno zasedle Špilje, zaradi česar so se oblasti v Gradcu zelo vznemirile. Kot odgovor na Maistrovo potezo je graško vojaško poveljstvo (*Militärkommando Graz*) poslalo polkovnika Rudolfa Passyja v Maribor, vendar brez jasnih navodil. Passy je bil uradno pooblaščenec nemško-avstrijskega Odbora za javno varnost (*Wohlfahrtsausschuss*) in graškega *Militärkommanda*.⁶³

Sedemindvajsetega novembra sta general Maister in polkovnik Passy v Mariboru podpisala pogodbo, da lahko »jugoslovanske čete« zasedejo slovensko narodno ozemlje na Štajerskem in Koroškem do črte Radgona–Pridova–Gornja Purkla–Brunnsee–Št. Vid ob Vogavi–Ernovž–Krnski grad–Feldkirchen–Beljak–Šmohor. V pogodbi je bilo zapisano, da je namen zagotoviti oskrbo in varnost prebivalstva, ne pa določati meje novih nacionalnih držav. Prav tako je pogodba predvidevala, da se bo avstrijski Volkswehr proti oddelkom generala Maistra vzdržal vsake sovražnosti, hkrati pa Maistrovi vojaki ne bodo prestopali meje, določene s pogodbo.⁶⁴

Pogodba pa ni bila sprejemljiva niti za oblasti na Dunaju niti za oblasti v Ljubljani. Dunajski Državni urad za zunanje zadeve (*Staatsamt für Äusseres*) je dan po sprejetju pogodbe ostro protestiral pri ljubljanski Narodni vladi, saj podpisnika nista imela pooblastil za sklepanje dogovorov. Tudi deželne oblasti v Celovcu in Gradcu so sporazum zavrnil. Ljubljanska vlada, ki jo je vodil predsednik Josip pl. Pogačnik, je Dunaju odgovorila, da pogodbe ne bo ratificirala. Predlagala je, da se dogovor jemlje kot podlaga za načrtovana pogajanja. Iz Ljubljane pa je Maister prejel opozorilo, naj več ne sklepa političnih pogodb, ker je njegov delokrog izključno vojaški. Prav tako je Pogačnik očital Maistru, da preveč upošteva štajerski narodni svet, čeprav bi moral v prvi vrsti slediti navodilom narodne vlade.⁶⁵ Ljubljansko Narodno vlado SHS je skrbel predvsem tisti del pogodbe, ki se nanaša na mejo na Koroškem. Po tej pogodbi bi namreč slovenska stran zasedla tudi Celovec. Slovenske oblasti pa so se bale, da jim velikega mesta ne bo uspelo

⁶² Steinböck, Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919, 5.

⁶³ Jenuš, *General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovencev po veliki vojni*.

⁶⁴ *Pogodba med generalom Maistrom in polkovnikom Passyjem. Arhivalija meseca*. Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/FOTOGALERIJA/Arhivalija/2018/November_2018/am_11_18_1.jpg.

⁶⁵ Jenuš, *General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovencev po veliki vojni*.

oskrbeti z zadostnimi količinami hrane.⁶⁶ Slovenska narodna vlada je tako ostro zavrnila Maistrovo pobudo za zasedbo celotnega slovenskega Koroškega in mu prepovedala kakršno koli vojaško akcijo čez mejo velikovškega okraja.⁶⁷

Maistrove enote so konec novembra na Štajerskem zasedle ozemlja do narodnostne meje na črti Lučane–Špilje–Cmurek–Radgona–Marenberg (Radlje) in Muto brez bojov. Generalu Maistru je tako kljub sočasni stavki nemških železničarjev v Mariboru uspelo izpolniti tisti del pogodbe, ki se je nanašal na Štajersko. Državni urad za zunanje zadeve z Dunaja je poslal protestno brzojavko ljubljanski Narodni vladi zaradi slovenske zasedbe Radgone in Špilj. Odgovor Dunaju iz Ljubljane je sicer bil, da to ozemlje pripada Državi SHS, general Maister pa je bil ukorjen, naj zaustavi prodiranje svojih enot.⁶⁸

Maistru je s svojo hitro akcijo uspelo rešiti situacijo na Spodnjem Štajerskem, medtem pa so bile razmere na Koroškem bistveno bolj težavne, saj je bil koroški *Volkswehr* bistveno močnejši od štajerskega. Nadporočnik Franjo Malgaj je s svojimi enotami prostovoljcev 30. novembra zasedel Pliberk in Velikovec in že naslednjega dne (1. decembra 1918 – to je bil dan, ko je bilo razglašeno Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev) so ga sicer neuspešno napadle nemško-avstrijske čete iz Celovca. Ljubljanska Narodna vlada se je zaradi odkritih avstrijskih sovražnosti prestrašila in je generalu Maistru odvzela vse pristojnosti na Koroškem. Na začetku januarja je Maister poskušal poseči tudi na območje Prekmurja, vendar so ga močnejše madžarske sile zavrnille.⁶⁹

Slovenski prevzem oblasti v Mariboru

Razorožitvi nemške varnostne straže pa je sledil slovenski prevzem oblasti tudi na civilnem področju. Že 28. novembra 1918 je general Maister sodeloval pri odstititvi nemških sodnikov in nemških poštnih uradnikov v Mariboru. Te spremembe so bile povod za nemške stavke na sodišču in poštah, v železniških delavnicah. Vendar se je Narodna vlada hitro odzvala in je že 30. novembra dosegla prekinitev stavke, ker so bili nemški poštni in sodni uslužbenci odpuščeni ter namesto njih

⁶⁶ Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*, 68.

⁶⁷ Lojze Ude, »Ob stoletnici Maistrovega rojstva«, v *Rudolf Maister, sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 222–223.

⁶⁸ Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*, 87.

⁶⁹ Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, 82–83.

nameščeni slovenski. Večja težava so bili železničarji. Ti so namreč stavkali vse od 29. novembra do 14. decembra. Maister je bil prepričan, da želijo delavci s stavko odrezati zveze Maribora proti jugu. Šele 2. decembra 1918 je obratno nadzorstvo v Ljubljani prevzelo vse železniške proge na slovenskem ozemlju in uvedlo slovenščino za uradni jezik. Železniška stavka v Mariboru pa je bila končana po tem, ko so delavci iz okoliških krajev in s Primorskega prevzeli delo.⁷⁰

Drugega decembra 1918 so Slovenci prevzeli uradovanje mestni policiji in Narodna vlada v Ljubljani je na čelo mestne policije postavila dr. Ivana Senekoviča. Sredi decembra 1918 je Narodna vlada v Ljubljani sklenila odpustiti vse državne uslužbenke neslovanskega porekla. Ti so prejeli dekret in prenehali prejemati plačo. Če niso delovali proti Kraljestvu Srbov, Hrvatov in Slovencev, so prejemali manjšo finančno podporo. Nameščanje slovenskih kadrov v državno upravo pa je potekalo še celo leto 1919.⁷¹

Krona slovenskega prevzema oblasti v Mariboru je bil 2. januar, ko je bil za vladnega komisarja razglašen Vilko Pfeifer, prejšnji nemški župan dr. Schmiderer pa odstavljen. Občinska uprava je bila ob nastopu Vilka Pfeiferja popolnoma nemška, tako da ni imel komisar med uradništvom in v mestni policiji nobenega Slovenca. Občina je uradnike, ki niso obvladali slovenskega jezika (ali ga niso hoteli govoriti), začela množično odpuščati. Slovenci, ki so zasedli uradniška mesta po spremembi, so bili večinoma priseljenci s Primorskega, ki je pripadlo Italiji, in slovenskega Koroškega, ki je pripadlo Avstriji.⁷² Slovenske oblasti so bile pri menjavi nemškega osebja tako temeljite, da so Slovenci prevzeli službe celo na veterinarskem področju. Slovenska občinska uprava je začela tudi sloveniti ulice v mestu.

Nemško prebivalstvo z ukrepi poslovenjanja Maribora ni bilo zadovoljno in na pripadnike slovenskih oblasti so bila naslovljena številna grozilna pisma. General Maister se je zato odločil, da bo red in mir v mestu zagotovil s talci. Tretjega januarja 1919 je določil 21 talcev izmed uglednih nemških meščanov in zagrozil z njihovo ustrelitvijo, če bi se Nemci nasilno upirali novi slovenski oblasti in uresničili svoje grožnje. Jemanje talcev je bila stara avstro-ogrska praksa, s katero je monarhija leta

⁷⁰ Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, 21.

⁷¹ Ibid.

⁷² Aleksandra Berberih - Slana, »Uprava v Mariboru 1919–1929«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 422–423.

1914 zagotavljala varnost na Balkanu. Graško časopisje pa se je na to Maistrovo potezo odzvalo zelo negativno. Štajerski deželni glavar dr. Wilhelm Edler von Kaan se je z delegacijo odpravil v Maribor, da bi interveniral.⁷³ Avstrijska vlada pa je zahtevala izpustitev talcev in zagrozila, da bo tudi sama zapirala Slovence kot talce, če nemški talci ne bodo izpuščeni. Tudi ljubljanska Narodna vlada je menila, da je general z jemanjem talcev šel predaleč in da bi lahko uporabil druga, bolj kulturna sredstva.⁷⁴ Rezultat pogovorov med nemškimi štajerskimi deželnimi oblastmi in slovenskimi je bil, da je general Maister ukrep preklical in vsi talci so bili izpuščeni in brez kakršnih koli poškodb.

Z vidika takrat veljavnega mednarodnega prava institut jemanja talcev sicer ni bil prepovedan, so pa Nemci dogodek izkoristili in prikazovali slovenskega generala kot nasilneža, ki je uzurpiral nemško oblast v mestu. Jemanje talcev so prepovedale šele ženevske konvencije (IV. ženevska konvencija) 12. avgusta 1949.⁷⁵ Pred tem pa je bilo prepovedano streljanje talcev za dejanja drugih oseb, in sicer že s haaškim vojnim pravom. To pomeni, da jemanje talcev v letih 1918/1919 izrecno ni bilo prepovedano z mednarodnimi pogodbami, proti mednarodnemu običajnemu pravu pa je bila nedvoumno usmrnitev talcev. Ker je general Maister talce izpustil in do sankcij proti njim ni nikoli prišlo, mu glede na tedanje stanje mednarodnega prava ni mogoče očitati ravnanja proti mednarodnemu pravu.⁷⁶ Dodatni razlog, da je Maister talce izpustil, je bil verjetno tudi v tem, da se je v državi vse bolj uveljavljala centralizirana oblast (iz Beograda), ki je segala tudi na vojaško področje. Tako je za slovenske enote ob meji od 5. januarja 1919 veljal ukaz, da je za vsako akcijo potrebno soglasje Vrhovnega poveljstva v Beogradu.⁷⁷ Vojaško gledano je sicer II. vojaško okrožje s centrom v Ljubljani obstajalo vse do 1. februarja 1919, ko je bila vzpostavljena namesto tega Dravska divizijska oblast pod vodstvom generala Krste Simljanića.⁷⁸

Avstrijska vlada pa je na začetku leta 1919 sporočila v Ljubljano, da bo v svoje državno ozemlje vključila sodne okraje, občine in naselja in med njimi tudi Maribor

⁷³ Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*, 11.

⁷⁴ Jenuš, »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister«. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 227–228.

⁷⁵ Ženevska konvencija o zaščiti građanskih lica za vreme rata, http://www.tuzilastvorz.org.rs/upload/Regulation/Document__sr/2016-05/zen_konvencija_4_lat.pdf

⁷⁶ Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, 24–25.

⁷⁷ Grdina, »Odločilna dan in noć v novembru 1918«, 83.

⁷⁸ Vlatka Dugački in Krešimir Regan, *Zaboravljeni vojskovođa Nikola pl. Ištvanović*. (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 2018). Pridobljeno 20. 8. 2019 z naslova: <https://hrcak.srce.hr/file/316804>.

ter Ptuj. Avstrijski Nemci so tako vse do januarja 1919 priznavali reko Dravo kot mejo med avstrijskim in jugoslovanskim ozemljem.

Obisk ameriške študijske komisije v Mariboru

Sedemindvajsetega januarja 1919 je bil napovedan prihod polkovnika Shermana Milesa z ameriško komisijo v Maribor. Miles je bil vodja ameriške študijske komisije za srednjo Evropo, ki naj bi preučila sporna mejna vprašanja in je poročila ter ugotovitve pošiljala ameriški mirovni delegaciji v Parizu. Tako si je želel Sherman Miles ogledati tudi dogajanje na demarkacijski črti na Štajerskem. Njegova delegacija si je ogledala Cmurek in Radgono, od tam pa je prišla v Maribor.⁷⁹ Mariborski Nemci so se na njen prihod temeljito pripravili. V mesto so povabili še druge štajerske Nemce, ki so prišli iz mest na slovenskem Štajerskem, nekateri pa celo iz Gradca. V mestu so uprizorili množične proteste, ki so bili nenapovedani. Da so bile nenapovedani, je bilo logično, saj slovenske oblasti takih protestov ne bi dovolile. Večina protestnikov je bila opremljena z nemškimi zastavicami – frankfurtericami – v nemških nacionalnih barvah. Tako so hoteli pokazati pripadnikom ameriške študijske komisije, da je Maribor nemško mesto.

Polkovnik Miles se je sestal z generalom Maistrom in predstavniki slovenske oblasti. Število protestnikov v mestu pa je skokovito naraščalo. Nemški delavci so zapuščali delovna mesta in so prihajali na ulice. Sprevod je vodila železničarska godba. Pouk je bil prekinjen na vseh mariborskih šolah, gimnaziji in realki, da so lahko učenci in dijaki sodelovali na protestih. Nemški protestniki so se obračali proti zgradbi mestnega magistrata. Slovenskih stražnikov je bilo le dvajset.⁸⁰

Nemški protestniki so zahtevali, da jih sprejme podpolkovnik Miles, ta pa se je izgovoril, da je v Mariboru na zasebnem obisku, in ni bil voljan sprejeti delegacije protestnikov.

Slovenske oblasti na množične proteste niso bile pripravljene. Na Glavnem trgu se je trlo protestnikov in mestna policija ni mogla zagotavljati reda in miru, zato so na pomoč poklicali vojaško posadko. Po nekaterih ocenah se je v mestu zbralo

⁷⁹ Jenuš, »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister'. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 228.

⁸⁰ Ibid., 229.

3800 Nemcev, njihovih privržencev in prav gotovo tudi veliko radovednežev. Da so bili med protestniki tudi radovedneži, govori dejstvo, da je bilo med žrtvami tudi precej Slovencev. Protestniki so želeli slovenski straži iztrgati orožje iz rok. V vsesplošnem prerivanju na mestnem trgu pred Rotovžem so postali vse bolj nasilni in grozili slovenskim stražarjem. Po nekaterih poročilih je proti slovenskim vojakom, ki so držali stražo, padel tudi posamičen strel protestnikov. Poveljujoči poročnik pa je vojakom naročil, da ne smejo streljati, če ne bodo streljali civilisti.⁸¹ Stražarji so sprva streljali v zrak v opozorilo razjarjeni množici, vendar se ljudje niso umirili. V samoobrambi in spontano so slovenski stražarji začeli streljati po ljudeh. Protestniki so se začeli brezglavo umikati s trga in devet do trinajst jih je padlo, osemnajst do šestdeset je bilo ranjenih.⁸² Številke o žrtvah so različne. Lojze Ude⁸³ npr. navaja devet mrtvih in osemnajst ranjenih, Franz Josef Schober pa enajst mrtvih in šestdeset ranjenih.⁸⁴

Po dogodku so časniki objavili imena in priimke žrtev strellov na Glavnem trgu, in po njih sodeč, so bile žrtve predvsem Slovenci. Poleg smrtnih žrtev je bilo veliko protestnikov tudi ranjenih. O dogodkih so nemudoma obvestili Maistra in Milesa. Miles je bil pretresen, saj se je zavedal, da je povod za neljube dogodke v mestu prav njegov obisk.⁸⁵ Nemci so dogodek razglasili za *mariborsko krvavo nedeljo* (*Marburger Blutsonntag*), da bi prikazali jugoslovanske oblasti v Mariboru kot okrutne in nemškemu prebivalstvu nenaklonjene.⁸⁶

Predsednik ameriške komisije Sherman Miles je ob teh dogodkih generalu Maistru sicer zagotovil, da dogodki ne bodo vplivali na odločitev antantne komisije o poteku meje med obema državama, pa vendarle se je pozneje pokazalo, da so vplivali. Tako je ameriška delegacija na mirovni konferenci podpirala predvsem avstrijske razmejitvene zahteve.⁸⁷

⁸¹ Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, 30.

⁸² Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, 83.

⁸³ Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, 24.

⁸⁴ Franz Josef Schober, *Vom Leben an der Grenze* (Graz: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark, 2009), 105.

⁸⁵ Jenuš, »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister'. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 231.

⁸⁶ Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, 83.

⁸⁷ Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, 22.

Sedemindvajsetega januarja zvečer je štajerski deželni glavar dr. Wilhelm Edler von Kaan poklical avstrijsko ministrstvo za zunanje zadeve in zahteval, da vložijo protest pri antantnih silah zaradi domnevno kriminalnih dejanj slovenskih oblasti v Mariboru. Protestna nota je bila poslana z obrazložitvijo, da Slovenci niso sposobni upravljati narodnostno mešanega območja, na Komisijo za premirje pod italijanskim vodstvom na Dunaju, predsedniku ameriške študijske komisije in britanskemu vojaškemu pooblaščenцу ter predstavnikom vseh nevtrálnih držav in antantnih sil.⁸⁸

Tragična mariborska nedelja pa ni bila edini tak dogodek na območju Štajerskega. Dvaindvajsetega februarja 1919 je prišlo do streljanja na protestnike tudi v Gradcu. Dogodek je navadno poimenovan kot *graška sobota*. Tam so namreč komunisti uprizorili množične proteste, pri čemer je prišlo do streljanja žandarmerije na protestnike. Poleg štirih smrtnih žrtev je bilo 13 protestnikov težje ranjenih.⁸⁹ Podobno so se odzvale avstrijske oborožene sile na Dunaju že 12. novembra 1918, ko so pripadniki *Volkswehra* streljali na avstrijsko Rdečo armado, ki jo je vodil Egon Erwin Kisch, pa tudi pozneje, 18. aprila in 15. junija 1919, ko so policijske oblasti streljale na nasilne protestnike.⁹⁰ Pri tem naj opozorimo, da po koncu prve svetovne vojne oblasti na območju propadle dvojne monarhije po eni strani niso bile pripravljene na ravnanje v množičnih protestih, po drugi strani pa je bila občutljivost za človeška življenja manjša, saj so bile v času velike vojne smrtne žrtve vsakodnevna zadeva. Vse to je pripomoglo k temu, da so se tudi v Mariboru zgodili strelji na nasilne protestnike, saj oblasti niso bile pripravljene na množične proteste, protestniki pa so bili nasilni do slovenske straže, ki je streljala v samoobrambi.

Slovenske oblasti so se na tragične proteste odzvale tako, da je general Maister naslednji dan izdal ukaz o preprečevanju kaljenja miru v mestu, poverjenik Narodne vlade za prosveto Verstovšek pa je 29. januarja razpustil mariborsko gimnazijo, realko in učiteljske, ker so se ravno njihovi dijaki oziroma študenti v veliki večini udeležili protestov. Profesorji teh šol so bili odpuščeni.⁹¹

⁸⁸ Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister’. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 233.

⁸⁹ Heimo Halbrainer, *Massaker an »Kommunisten« in Graz. Die Unruhen vom 22. februar 1919*. Pridobljeno 14. 8. 2019 z naslova: https://www.kpoe-steiermark.at/hosts/www.kpoe-steiermark.at/phpwcms_filestorage/dba7f4a1aa879be43df6f114fac96a82.pdf.

⁹⁰ Prieschl, *Die Einsätze der Volkswehr*.

⁹¹ Kladnik, »General Rudolf Maister«, 475.

Nemški napad na Lučane in Radgono

Zaradi nezadovoljstva z demarkacijsko črto so avstrijski Nemci nekajkrat na območju Štajerske prekoračili določeno črto in vpadli na slovensko stran, čeprav so graške oblasti zatrjevale, da se nameravajo držati dogovora in ne nameravajo napadati jugoslovanskih posadk. Prvi tak pojav je bil napad na Lučane (*Leutschach*) 14. januarja 1919. Avstrijci so napadli slovenske vojaške posadke in te so njihov napad odbile. Napadalci so se po odgovoru slovenskih sil razbežali. Štajerski deželni glavar je na ta dogodek odgovoril, da je bil napad načrtovan na lokalni ravni in graške oblasti zanj niso vedele. Po novici, objavljeni v Slovenskem gospodarju 16. januarja 1919, pa je do napada prišlo zaradi hujskanja nemško usmerjenega kaplana pri nedeljski maši proti Jugoslovanom.⁹²

Po 27. januarju so mariborski Nemci razmišljali o napadu na Maribor, vendar do tega ni prišlo. So pa nemške enote *Heimwehra* pod poveljstvom nadporočnika Johanna Mikla⁹³ napadle slovensko stražo v Radgoni (*Bad Radkersburg*) 4. februarja 1919 in s tem prestopile demarkacijsko črto.

Slovenske enote so zasedle Radgono že 1. decembra 1918 in jo ves čas držale v svojih rokah. Šestindvajsetega decembra 1918 je bilo v Radgoni tudi veliko zborovanje za prekmurske Slovence, na katerem je bil navzoč tudi general Maister. Slovenske oblasti so Radgono videle kot pot do Prekmurja in prekmurskih Slovencev.⁹⁴

Nemci so želeli dobiti Radgono zase in so na lokalni ravni pripravili oborožen napad na mesto. V kraju Straden je 26. januarja 1919 zdravnik dr. Willibald Brodmann organiziral *Heimwehr* na podlagi ukaza graškega poveljstva (*Militärkommando Graz*) iz novembra 1918. Takrat so v Gradcu ukazali ustanavljati obrambne oborožene enote in na podlagi tega so nastajale predvsem enote *Volkswehra*, blizu Radgone pa *Heimwehr*.⁹⁵ Franz Josef Schober omenja, da so Avstrijci za napad

⁹² »Napad nemških divjakov na Lučane«, v *Slovenski gospodar*, št. 3 (16. 1. 1919), 1.

⁹³ Johann Mikl je bil nemški poveljnik, rojen v Zenkovcih (*Zelting*). Njegov oče je bil Nemec, mati pa Slovenka (roj. Dervarič). Tekoče je govoril slovensko, nemško in madžarsko. V avstrijskih virih se omenja tudi kot Hans Mikl. Leta 1922 je priimek spremenil v Mickl. Med drugo svetovno vojno je napredoval v generalpodpolkovnika nemškega *Wehrmachta* in nazadnje poveljeval tudi 392. legionarski plavi diviziji v Jugoslaviji v bojih proti partizanskim enotam, pri čemer je bil težje ranjen in je ranam podlegel v bolnišnici na Reki. Po vojni so po njem poimenovali vojašnico v avstrijski Radgoni.

⁹⁴ Schober, *Vom Leben an der Grenze*, 99.

⁹⁵ Schober, *Vom Leben an der Grenze*, 105.

zbrali okrog 150 domačinov prostovoljcev – Avstrijcev, Slovencev in Madžarov.⁹⁶ Marijan F. Kranjc pa na podlagi spominov Slovencev piše, da so Avstrijci zbrali kar dva tisoč oboroženih mož.⁹⁷

Avstrijski *Heimwehr* je izvedel vojaški napad na Radgono 4. februarja ob drugi uri zjutraj pod poveljstvom Johanna Mickla. Mesto je branila posadka 210 vojakov 6. čete Mariborskega polka pod poveljstvom nadporočnika Benedikta Zeilhoferja. Ta je bil izkušen oficir (doma iz Poljčan), ki je s svojo zavzetostjo dosegel, da Nemci mesta niso zasedli. Nadporočnik Zeilhofer je bil v bojih ranjen in je potem poveljeval iz zaklonišča. Pri tem mu je pomagal štabni narednik Ferdinand Ošlak. Slovenci so imeli v bojih razmeroma hude izgube.⁹⁸

Ob vesteh o dogajanju v Radgoni je general Maister pozval za pomoč karlovški bataljon, vendar je ta pomoč zavrnil. Maister je zato v naglici zbral dvesto prostovoljcev iz Prlekije, ki so pod poveljstvom Lojzeta Herzoga iz Ljutomera s seboj pripeljali tudi manjši top. Ranjenega nadporočnika Zeilhoferja je zamenjal stotnik Sagadin. Slovenske enote so mesto ponovno imele v svojih rokah 7. februarja. Vse to je bilo odraz učinkovite vojaške organizacije, ki jo je general Maister postavil ob demarkacijski črti in v zaledju, ter požrtvovalnosti slovenskih posadk v boju.⁹⁹

Slovenske posadke so se zaradi nemškega napada na Radgono želele zaščititi pred morebitnim napadom tudi na sosednje kraje. Tako je stotnik Rozina, ki je poveljeval slovenski posadki v Cmureku, od domačinov zahteval štiri do pet talcev kot zagotovilo, da Avstrijci ne bodo napadli vojaške posadke Mariborskega polka. Avstrijci so se pripravljali na napad na Cmurek, vendar so od tega odstopili, ko so slovenske enote dobile okrepitev. Položaj v Cmureku je bil zelo napet in domačini so pričakovali spopad. Razmere v mestu in okolici so se umirile, ko je bilo 8. februarja sklenjeno premirje med Avstrijci, ki jih je vodil dr. Franz Kamniker, in jugoslovansko posadko pod stotnikom Sagadinom v Radgoni. Devetega februarja je general Maister sklenil premirje z graško deželno vlado in določena je bila komisija za pripravo demarkacijske črte, v kateri so bili tudi francoski oficirji.¹⁰⁰ Julius Deutsch pa je avstrijskim enotam *Volkswehra* telefonsko izrečno prepovedal

⁹⁶ Ibid., 107.

⁹⁷ Marijan F. Kranjc, *Neprijazna radgonska soseda – general Johann Mickl in stotnik Josef Matl*. Pridobljeno 19. 8. 2019 z naslova: <http://freeweb.t-2.net/Vojastvo/dok/mickl-matl.doc>.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Schober, *Vom Leben an der Grenze*, 117–119.

kakršno koli vojaško akcijo na Štajerskem, da ne bi ogrozili pogajanj na mirovni konferenci.¹⁰¹

Sledila so pogajanja med graško in ljubljansko deželno vlado. Na Maistrov predlog je sodelovalo tudi nekaj francoskih oficirjev, ki so se tedaj zadrževali v Mariboru. Trinajstega februarja 1919 je bila v Mariboru podpisana mirovna pogodba med štajersko deželno vlado, *Militärkommandom* in Narodno vlado iz Ljubljane ter Štajerskim obmejnim poveljstvom o vzpostavitvi miru na vsem prostoru od Madžarske do Koroške. Z njo so bile vojaške operacije na Štajerskem končane.¹⁰² S pogodbo sta bili določeni severna demarkacijska črta, ki je niso smele prekoračiti avstrijske enote, in južna demarkacijska črta, ki je niso smele prekoračiti enote Štajerskega obmejnega poveljstva. Veljavnost obeh demarkacijskih črt je bila do odločitve pariške mirovne konference o dejanski meddržavni meji.¹⁰³ Jugoslovanske enote so se morale umakniti iz Cmureka (*Mureck*) in Lučan. Po sklenitvi mariborske pogodbe je prišlo do spopada le še pri Sobotah ob koroški meji 8. marca 1919, v katerem je bila slovenska posadka sprva pregnana, nato pa si je kraj ponovno pribojevala 12. marca 1919.¹⁰⁴

Čeprav je bila določena demarkacijska črta, pa je bilo stanje na obmejnem območju napeto vse do konca leta, saj so bili interesi lokalnega prebivalstva konfliktni in odnosi med Slovenci in avstrijskimi Nemci zaostreni.¹⁰⁵

Slovenske žrtve v Radgoni so bile zaman, saj je Radgona po sklepu mirovne konference pripadla Avstriji. Johanna Mickla pa so Avstrijci proglasili za častnega meščana Radgone in po njem poimenovali glavno vojašnico v mestu – *Mickl Kasserne*.¹⁰⁶

¹⁰¹ Prieschl, *Die Einsätze der Volkswehr*.

¹⁰² Scharf, *Der Verlust der Südsteiermark*.

¹⁰³ Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, 221.

¹⁰⁴ Lojze Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, v Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005 (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 33.

¹⁰⁵ Schober, *Vom Leben an der Grenze*, 129.

¹⁰⁶ Kranjc, *Neprijazna radgonska sosed*.

Določitev državne meje na Štajerskem

Čeprav so bile vojaške akcije končane, pa so bili interesi štajerskih Nemcev po Spodnjem Štajerskem še živi. Tako so se spomladi 1919 v nemških vrstah pojavile ideje o plebiscitu na tem območju. Tridesetega aprila 1919 je štajerski deželni glavar v deželnem zboru zahteval plebiscit na spornem ozemlju Spodnjega Štajerskega.¹⁰⁷ Pri tem so imeli avstrijski Nemci podporo predvsem Italijanov, ki so kot antantna sila želeli, da Maribor postane del avstrijske države. Meja na Štajerskem je bila dokončno določena 10. septembra 1919 z mirovno pogodbo v Saint Germainu, in sicer tako, da je Maribor ostal Kraljestvu SHS, Radgono pa je dobila Republika Avstrija.

Na mirovni konferenci v Parizu so avstrijska, italijanska in ameriška delegacija zahtevale, da naj o državni pripadnosti Maribora, Ptuja, Ljutomera in štajerskega Podravja odloči plebiscit. Vendar je bil ta predlog zavržen, ker je jugoslovanska delegacija na svojo stran pridobila francoskega in britanskega predstavnika, pozneje pa tudi ameriškega. Francoski predstavnik se je pri obrambi jugoslovanske strani med drugim skliceval na devetmesečno zasedbo Maribora s štajerskim Podravjem s strani jugoslovanske vojske.¹⁰⁸

Vrhovni svet mirovne konference v Parizu je razmejitveno črto mariborske pogodbe potrdil z majhnimi spremembami in jo 30. avgusta 1919 določil za državno mejo. V Avstriji je ostalo pretežno slovensko narodnostno mešano ozemlje ob Radgoni, Špilju, Lučanah in nad Muto.¹⁰⁹

Z novo mejo je na področju Spodnjega Štajerskega ostalo veliko Nemcev, in nasprotno, precej Slovencev je prišlo pod avstrijsko državo. Pri tem je treba upoštevati, da se je nemško uradništvo s Spodnjega Štajerskega izselilo v Republiko Avstrijo, z njim pa tudi del mestnega prebivalstva. Ne glede na to je bil Nemcem v času jugoslovanske kraljevine zagotovljen status narodne manjšine. Nemška narodna manjšina v Kraljevini SHS pa med obema vojnama ni opustila želje po priključitvi Spodnjega Štajerskega Republiki Avstriji in je tudi ni skrivala.¹¹⁰

¹⁰⁷ Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, 23.

¹⁰⁸ Ude, »Ob stoletnici Maistrovega rojstva«, 221–222.

¹⁰⁹ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 33.

¹¹⁰ Mateja Ratej, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2–3 (2006), 445–466.

Maister general v Kraljevini SHS

Osemindvajsetega novembra 1919 je bil Maister kot general vključen v vojsko Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev in vodil Labotski odred v uspešni ofenzivi na Koroškem. Leta 1921 je bil leto dni mestni poveljnik v Mariboru. Drugega oktobra 1923 je bil upokojen kot divizijski general vojske Kraljevine SHS skupaj z vrsto starejših nekdanjih avstrijskih oficirjev, čeprav je bil tedaj star šele 49 let. K upokojitvi je prispevala birokracija visokih srbskih oficirjev in generalov v jugoslovanski vojski.¹¹¹ Po sklepu jugoslovanskega obrambnega ministrstva so bili takrat vsi starejši oficirji, ki so služili avstro-ogrski armadi, upokojeni.¹¹² Tako kot drugi bivši avstro-ogrski oficirji je bil tudi general Maister za beograjske oblasti moteč in zato prezgodaj upokojen.

Sklep

General Maister je ob slovenskem prevzemanju oblasti na Spodnjem Štajerskem preprečil avstrijskim Nemcem, da bi uveljavili priključitev Republiki Avstriji. S hitro in odločno akcijo je zbral in organiziral slovensko vojaštvo, da je zasedlo in zavarovalo severno mejo na vzhodu države. Zaradi kaotičnih razmer in nasilništva nemške strani pa je bil prisiljen tudi v zaostrene ukrepe in z njimi zavarovati novo jugoslovansko oblast. S priključitvijo Spodnjega Štajerskega je general Rudolf Maister omogočil tudi poznejšo priključitev Prekmurja, saj ta brez vključenosti štajerskega ozemlja v Kraljestvo SHS ne bi bila mogoča. Čeprav se je Maistrova vojaška kariera končala z grenkim priokusom, pa je njegov prispevek k priključitvi slovenskega ozemlja na Štajerskem matici naroda neizmeren.

¹¹¹ Hartman, »General Rudolf Maister, častnik in osebnost«, 14.

¹¹² Senica, »Bil je dober in prijeten, a hkrati neizprosni mož. Pogovor z Borutom Maistrom«, 232.

Literatura in viri

Bojan Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992).

Aleksandra Berberih - Slana, »Uprava v Mariboru 1919–1929«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 421–444.

Josef Borus: *Julius Deutsch – ein jüdischer Politiker aus dem Burgenland*. (Eisenstadt, 1993). Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: www.zobodat.at.

Filip Čuček, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor med leti 1750 in 1918«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 381–402.

Vlatka Dugački in Krešimir Regan, *Zaboravljeni vojskovođa Nikola pl. Ištvanović*. (Zagreb : Zavod za hrvatsku povijest, 2018). Pridobljeno 20. 8. 2019 z naslova: <https://hrcak.srce.hr/file/316804>.

Igor Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, v *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 75–87.

Bruno Hartman, »General Rudolf Maister, častnik in osebnost«, v *General Maister. Zbornik referatov s simpozija* (Maribor: Univerza in Društvo General Maister, 2002), 11–16.

Heimo Halbrainer, *Massaker an »Kommunisten« in Graz. Die Unruhen vom 22. februar 1919*. Pridobljeno 14. 8. 2019 z naslova: https://www.kpoe-steiermark.at/hosts/www.kpoe-steiermark.at/phpwcms_filestorage/dba7f4a1aa879be43df6f114fac96a82.pdf.

Gregor Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister‘. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919«, v *Arhivi* 36, št. 2 (2013), 221–236.

Gregor Jenuš, *General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovencev po veliki vojni. Arhivalija meseca*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2018). Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: http://www.arhiv.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhivalija_meseca_november_2018.

Ludwig Jedlicka, *Die militärische Landnahme des Burgenlandes und deren innerpolitische Bedeutung*. Pridobljeno 21.8.2019 z naslova: www.zobodat.at.

Tomaž Kladnik, »General Rudolf Maister«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2011), 463–482.

Gorazd Kosmač, »Maister naj izvršuje povelja iz Ljubljane, sicer pa nič ukrepati na lastno pest«. Rudolf Maister – od *mitizacije do zgodovinskega spomina* (2003). Pridobljeno 12. 8. 2019 z naslova: <https://www.rtv slo.si/mmcpodrobno-neaktivno/maister-naj-izvršuje-povelja-iz-ljubljane-sicer-pa-nic-ukrepati-na-lastno-pest/471206>.

Marijan F. Kranjc, *Neprijazna radgonska soseda – general Johann Mickl in stotnik Josef Matl*. Pridobljeno 19. 8. 2019 z naslova: <http://freeweb.t-2.net/Vojastvo/dok/mickl-matl.doc>.

Rudolf Maister, »Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja 1919«, v *Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo 1918-1919* (Maribor: Zveza prostovoljcev za severno slovensko mejo 1918-1919, 1979), 63–70.

Zlatan Malenšek, »Nekaj spominov na generala Rudolfa Maistra ter na prevratne dni 1918/19 in na Maistrovega borca, oficirja Jožeta Malenška«, v *Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 39–44.

»Napad nemških divjakov na Lučane«, v *Slovenski gospodar*, št. 3 (16. 1. 1919), 1.

Lojze Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, v *Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 25–38.

Matej Petelinšek, *Maistrova prevratna doba (1. 11. 1918–31. 12. 1918) v Mariboru in njegovi okolici v luči časnikov Marburger Zeitung, Slovenski gospodar in Straža: Diplomsko delo* (Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2013).

Dragan Potočnik, »Maribor med leti 1918–1941«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 403–420.

Pogodba med generalom Maistrom in polkovnikom Passyjem. Arhivalija meseca. Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/FOTOGALERIJA/Arhivalija/2018/November_2018/am_11_18_1.jpg.

Martin Prieschl, *Die Einsätze der Volkswehr* (2009). Pridobljeno 19. 8. 2019 z naslova: <http://www.bundesheer.at/truppendienst/ausgaben/artikel.php?id=893#>.

Mateja Ratej, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 445–466.

Franz Josef Schober, *Vom Leben an der Grenze* (Graz: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark, 2009).

Michaela Scharf, *Der Verlust der Südsteiermark. Ein Friedensdiktat ohne Volksentscheid.* Pridobljeno 9. 8. 2019 z naslova: <https://ww1.habsburger.net/de/kapitel/der-verlust-der-suedsteiermark>.

Branko Senica, »Bil je dober in prijeten, a hkrati neizprosen mož. Pogovor z Borutom Maistrom«, v *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 224–233.

Erwin Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919* (Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1983).

Lojze Ude, »Ob stoletnici Maistrovega rojstva«, v *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 219–223.

Lojze Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, v *General Maister. Zbornik referatov s simpozija* (Maribor: Univerza in Društvo General Maister, 2002), 24–30.

Marjan Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, v *Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 11–24.

SLOVENSKI PROSTOVOLJCI V BOJU ZA SEVERNO MEJO

Povzetek

Prispevek s pomočjo arhivskih virov in literature osvetljuje čas po koncu prve svetovne vojne, ko se je za Slovence začel nov boj, to je boj za narodnostne meje. Vanj so odšli prostovoljci: vračajoči se vojaki in tudi dijaki višjih letnikov srednjih šol. Zbiranje prostovoljcev ni bilo lahko, saj sta vladala splošna vojna naveličanost in hrepenenje po miru. Prvi, ki je dal znak, da je nujna hitra akcija, in ne pasivno čakanje na sklepe mirovne konference, je bil major in poveljnik 26. črnovojniškega okrožja v Mariboru Rudolf Maister, v literaturi poimenovan kot prvi prostovoljec v bojih za slovensko severno mejo v letih 1918/1919. Prispevek prikazuje Maistrova prizadevanja pri zbiranju prostovoljcev za obrambo slovenskega Štajerskega in delovanje prostovoljcev na Koroškem in v Prekmurju. Ob tem ugotavlja, da je le visoka stopnja zavedanja posameznikov, da je vmesni čas do mirovne konference odločilen za dokončno oblikovanje slovenskih narodnostnih mej, pripomogla k intenzivnemu zbiranju prostovoljcev takoj po koncu prve svetovne vojne. Uspelo jim je preseči vojno naveličanost in med prostovoljce pridobiti tudi veliko dijakov višjih letnikov srednjih šol.

Ključne besede:

Slovenija, prostovoljci, Rudolf Maister, Koroška legija

¹ Inštitut za novejšo zgodovino Ljubljana, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana.

Uvod

Čas po koncu prve svetovne vojne je bil čas, kot je zapisal nekdanji prostovoljec v boju za severno mejo, pravnik in zgodovinar Lojze Ude, ko je bilo treba hitro ukrepati za zavarovanje slovenskih narodnostnih meja (ARS 1). Načelo o pravici narodov do samoodločbe, torej da je pri odločanju o vprašanih suverenosti treba upoštevati interese prebivalstva določenega ozemlja, je bilo med vodilnimi mislimi tistega časa. To načelo je bilo treba, kot zapiše Lojze Ude, dejavno udejanjiti z vojaško zasedbo vsega slovenskega ozemlja in vzpostavitev slovenske oblasti na tem ozemlju (ARS 1). Kot razberemo iz arhivskega gradiva Zveze prostovoljcev borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, je čakanje na tuje opazovalce dajalo vtis nezainteresiranosti za ozemlje, ki ne bi bilo zasedeno takoj ali kmalu po prevratu. Pariško mirovno konferenco je bilo treba postaviti pred dejstvo, še toliko bolj, ker velesile, ki so odločale na mirovni konferenci, glede severnih slovenskih meja še niso bile vezane z nikakršnimi pogodbami (ARS 1), Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS) v Ljubljani pa je bila glede severne slovenske meje naivno prepričana, da bo začrtana tako, kot bo to kot »antantna zaveznica« v družbi s Srbijo zahtevala (ARS 1). Dejstvo je, da Slovenci po vojni niso mogli nastopati kot »antantni zaveznik«, saj Država Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS) uradno mednarodnopravno ni bila priznana. So pa zavezniške vlade »vzele na znanje državnoopravno spremembo, ki je na jugu Avstro-Ogrske nastala 29. oktobra 1918« (Perovšek, 2006, str. 186).

Zadržanost Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani postane razumljiva ob upoštevanju splošne stiske slovenskega naroda ob koncu vojne in razpadu avstro-ogrske monarhije. Italija je na podlagi londonskega pakta z dne 26. aprila 1915 začela zasedati slovenska ozemlja, vendar Država SHS temu ni mogla odkrito nasprotovati, saj je od antante pričakovala mednarodno priznanje. Čez slovensko ozemlje so se vračale na svoje domove množice vojakov razpadle avstro-ogrske vojske; treba je bilo poskrbeti za red in mir. K začetni zadržanosti Narodne vlade SHS sta prispevala tudi splošna vojna naveličanost ljudi in njihovo hrepenenje po miru. Tudi samo osamosvojitveno gibanje južnih Slovanov je bilo pod delnim vplivom protivojne mirovne propagande, ki jo je slovenska politika vodila od leta 1917, učinkovala pa je skupaj s splošno naveličanostjo vojakov v petem letu vojne (Guštin, 2006).

Prvi, ki je dal znak, da je nujna hitra akcija, in ne pasivno čakanje na sklepe mirovne konference, je bil major in poveljnik 26. črnovojniškega okrožja v Mariboru Rudolf Maister, v literaturi poimenovan kot prvi prostovoljec v bojih za slovensko severno mejo v letih 1918/19 (ARS 2).

1 Prostovoljci v bojih za slovensko Štajersko

Prvega novembra 1918 je Rudolf Maister iztrgal vojaško oblast v Mariboru iz nemških rok. To je bilo odločilnega pomena ne le za osvoboditev Maribora, temveč tudi za poznejše dogodke v mestu in na zunanjem področju njegovega poveljevanja (Maister, 1979). Dopoldne istega dne se je Narodni svet za Štajersko odzval na njegovo zahtevo po podelitvi poveljniškega položaja in generalskega čina. Tako si je Rudolf Maister pridobil tudi politično podporo (Guštin, 2006). Po tem uspehu je Maister zbrane vojake v meljski vojašnici seznanil, da je prevzel vrhovno vojaško poveljstvo v mestu in jih pozval, da vztrajajo v službi Jugoslavije (Maister, 1979). Po prvem navdušenju so slovenski vojaki obljubili, da ostanejo, vendar se jih je dopoldne kar nekaj, kot zapiše Maister, *»izmuznilo iz vojašnice skupaj z nemškimi vojaki ..., dasi so dobro vedeli, v kako za nas skrajno nevarnem položaju se je nahajal Maribor s svojo neznatno slovensko posadko«* (Maister, 1979, str. 17). V meljski vojašnici je tako ostalo 7 slovenskih častnikov, 87 slovenskih podčastnikov in pešcev. Iz te skupine je sestavil 1. jugoslovansko stotnijo in imenoval za njenega poveljnika nadporočnika Jožeta Malenška (Maister, 1979).

V topničarski vojašnici je nemški del moštva zapustil vojašnico, slovenski del pa je prostovoljno ostal pod poveljstvom podoficirja topničarja Joška Slobodnika. Bilo jih je okrog 70 (Maister, 1979).

General Maister je za vojaško obvladovanje Maribora, zasedbo slovenske meje, njenih najpomembnejših točk in za razoroževanje vojaških prevozov moral imeti disciplinirano vojaštvo, ki ga je bilo mogoče uporabiti tudi izven domačih občin. Pridobivanja prostovoljcev za omenjene naloge se je lotil tudi tako, da je na mariborskem glavnem kolodvoru zaustavljal slovenske vojake, ki so se iz Avstrije vračali na svoje domove. Tako je v noči s 1. novembra na 2. november zaustavil prevoz častnikov in visokošolcev, ki so bili iz Gradca namenjeni v Ljubljano. Častniki, ki jih je poznal še iz Gradca, so se njegovemu povabilu navdušeno odzvali. Na ta način je dobil pomoč 100 slovenskih vojakov 2. gorskega strelskega polka,

ki je potoval iz Ennsa proti Ljubljani (Ude, 1961). Kljub začetnemu navdušenju vsi vojaki niso ostali. Makso Šnuderl v svoji, sicer literarno obarvani, kroniki o vojaških in političnih bojih v Mariboru in ob slovenski severni meji v letih 1918/19 glede ljubljanskega strelskega polka št. 2 iz Ennsa zapiše: »*Drugi dan so Kranjci že prisegli. Tretji dan jih je dovršen del odkuril. Kar jih je pa ostalo, so bili trdni, hodili so s svojimi krivci za čepicami po mestu in se postavljali pred nemčurji.*« (Šnuderl, 1968, str. 159.)

Vsi prostovoljci torej niso ostali in sledili čutu dolžnosti. Tisti, ki so, so bili pripravljeni brezpogojno braniti slovenske meje in slediti ukazom generala Maistra. Jože Jelenc (1898–1998) iz Bukovščice v Selški dolini je bil do svoje smrti najstarejši Maistrov borec. V prvi svetovni vojni se je bojeval na soški fronti. Vojno je preživel in se vrnil domov, a le za kratek čas, ker so začeli boji za severno mejo. Z bratom Janezom sta bila med prvimi prostovoljci. Svojo udeležbo v bojih za severno mejo je utemeljil z naslednjimi besedami: »*Zase nisem iskal pravice, bolela pa me je krivica, ki so jo živeli Slovenci izven naših meja. Prostovoljno sem šel v boj za te ljudi in ukradeno slovensko zemljo.*« (Križnar, 1998, str. 267, 271.)

K pridobivanju prostovoljcev so se vključili tudi člani Narodnega sveta za Štajersko. Franjo Žebot npr. opisuje, kako je hodil od hiše do hiše in pridobival vojake – prostovoljce za obrambo Maribora, Pesnice, Št. Ilja, Gornjega Cmureka, Gornje Kungote, Svečine, Sv. Križa nad Mariborom itd. (PAM 1).

Za stražno službo je Maister pridobil tudi okoli 150 Srbov, ki so se iz avstrijskega ujetništva vračali v domovino (Ude, 1961). Na severni meji so jih prestrezali Maistrov borec Miloš Vauhnik ter župnik in župan Šentilja in jih s kamionom pošiljali v Maribor h generalu Maistru. Tako oblikovana četa srbskih prostovoljcev je ob spremstvu češke godbe prve dni le marširala po glavnih mariborskih ulicah in imela na nemške prebivalce mesta velik psihološki učinek (Kranjc, 2008). Srbska četa je bila vključena v Mariborski pešadijski polk, v katerem je bilo tudi 21 slovenskih prostovoljcev iz srbske vojske. General Maister je pohvalil pogum srbskih vojakov, ki so ostali v Mariboru, saj je tudi z njihovo pomočjo rešil številne težave (Kranjc, 2008).

General Maister se je 5. novembra 1918 osebno predstavil Narodni vladi SHS v Ljubljani in prosil za vojaško pomoč Mariboru (Sejni zapisnik, 1918). Predsednik vlade Josip Pogačnik je izjavil, da trenutno nima vojakov, ki bi mu jih lahko dal na

razpolago (Sejni zapisnik, 1918). Maister je bil prisiljen ravnati po svoji vesti zlasti zaradi naraščajoče moči mariborske varnostne straže (*Marburger Schutzwehr*), katere ustanovitelj je bil mariborski občinski svet. Nemška *Schutzwehr* je sicer uradno izkazala podrejenost generalu Maistru, vendar je bilo to dejanje, kot je zapisal Maister, »brez vsake iskrenosti« (Maister, 1979, str. 42). Pogoji za številčno rast mariborske varnostne straže so bili do mobilizacije 9. novembra ugodnejši kot pogoji za številčno krepitev Maistrovih prostovoljcev. Člani mariborske varnostne straže so služili v domači občini in bili bolje plačani. Odnosi med Maistrovimi prostovoljci in nemško *Schutzwehr* so bili vseskozi napeti. Maister je stanje opisal s sledečimi besedami: »Meni je bilo že ob ustanovitvi nemške *Schutzwehr* jasno, da je imel mestni svet s to svojo varnostno brambo isti namen kakor jaz s svojimi prostovoljci, namreč: držati in ohraniti Maribor zase ... Sklenil sem torej, da *Schutzwehr* čimprej odstranim. V to svrho sem moral vsaj doseči, če ne preseči njeno številčno premoč.« (Ude, 1961, str. 101.) Za uresničitev tega cilja je general Maister izdal 9. novembra mobilizacijsko povelje in določil 18. november za dan javljanja (Maister, 1979). Sam je zapisal, da je razglasil mobilizacijsko povelje, ker so mu vsakodnevno uhajali prostovoljci, ki so se javili prve dni po prevratu (Maister, 1979).

Za izvedbo mobilizacije ni dobil privoljenja Narodne vlade v Ljubljani in si ga tudi ni prizadeval dobiti glede na njena znana mu stališča. Narodna vlada v Ljubljani je na svoji seji 12. novembra poudarila, da je general Maister odredil splošno mobilizacijo vseh moških med 18. in 40. letom, razen težko bolnih, na Spodnjem Štajerskem brez dovoljenja poverjenišтва za narodno obrambo. Generala Maistra je pozvala, naj upraviči svoje ravnanje (Sejni zapisnik, 1918).

Devetega novembra 1918 izdani razglas generala Maistra ni izviral iz vojaške evidence in ni imel sankcijske moči (Roš, 2016). Načelno privoljenje za izvedbo mobilizacije je dal Narodni svet za Štajersko, zlasti pa je bila pomembna finančna podpora Posojilnice v Mariboru z načelnikom Franjem Rosino.

Za mobilizacijo sta se na slovenskem Štajerskem odločno zavzeli obe meščanski stranki, župani in duhovniki pa so pozivali ljudi, naj se ji odzovejo. Lojze Ude posreduje spomine Boruta Maistra in Joža Malenška o odzivih na mobilizacijo: »Prva dva dni je bil odziv slab. Tretji dan pa se je začelo po ulicah razigrano vriskanje fantov, okrašenih s slovenskimi trakovi. Opoldne je pripeljal iz Ljutomera in Ormoža poseben vlak množico mož in fantov s slovenskimi zastavami. Maister jih je dal

voziti skozi vse mesto, da je vlil malodušnežem pogum. Od tedaj so bile po Mariboru slovenske kokarde na vojaških kapah v večini.» (Ude, 1961, str. 104.)

Sam Maister je odziv na mobilizacijo komentiral takole: *»Na moj mobilizacijski poziv se je javilo v Mariboru toliko vpoklicancev, da smo že 20. novembra postavili Mariborski pešpolk in dopolnili tudi topništvo, konjico in vse ostale naše vojaške ustanove v mestu«* (Maister, 1979, str. 44). Franjo Žebot opisuje, kako je po mariborski okolici organiziral shode, na katerih je bodril može in fante, naj se odzovejo mobilizaciji. Na ta način se je zbralo toliko prostovoljcev, da je zmogel general Maister organizirati cel polk pešadije z oddelki artilerije in konjenice (PAM 1).

Do zadnjega dne prijave obveznosti 18. novembra je število slovenskih vojakov naraslo nad 2000 (Ude, 1961). Konec novembra 1918 je imel general Maister na območju Štajerskega obmejnega poveljstva okoli 4000 vojakov (Švajncer, 1987). Kazenski ukrepi proti tistim, ki se pozivu niso odzvali, se niso izvajali. Tako zbrana vojska je bila še vedno prostovoljska (Ude, 1961).

Mobilizacijskemu pozivu so se v večjem številu odzvali z območja Prlekije, Pohorja in Dravske doline. Prišlo je tudi veliko Primorcev, katerih domačo zemljo so zasedli Italijani (Ude, 1961).

Število vojakov, povratnikov in beguncev z zasedenega primorskega ozemlja v Mariboru se je povečevalo, zato so iz primorskih prostovoljcev v zbirališču na Teznem sestavljali vojaške čete, iz katerih je nastal Tržaški polk (Gradnik, 1981). Sprva so ga sicer imenovali polk, čeprav sta njegova moč in sestava ustrezali le bataljonu. Pozneje je bil uradno preimenovan v bataljon. Po prihodu nekdanjega 97. polka iz Odese konec decembra 1918, sedaj imenovanega Prvi slovenski polk Nanos, je število vojakov Tržaškega bataljona znašalo okoli 550 (Gradnik, 1981). Franc Bavdelj iz Komna se vključitve v Tržaški bataljon spominja takole: *»Iz ruskega ujetništva sem se vrnil v Ljubljano 2. novembra 1918. Tu sem izvedel, da so Italijani zasedli Primorsko. Še istega dne sem s skupino prostovoljcev Primorcev odpotoval v Maribor in se vključil v Tržaški bataljon.«* (Gradnik, 1981, str. 38.)

Primorski prostovoljci so bili razporejeni tudi po drugih polkih in odredih. Vladimir Gradnik navaja podatek, da je v bojih za severno mejo sodelovalo okrog 800 prostovoljcev z zasedenega primorskega ozemlja, predvsem iz Posočja, Vipavske doline in s Krasa (Gradnik, 1981).

General Maister je 23. novembra 1918 s svojimi vojaškimi silami razorožil mariborski *Schutzwehr*. Tokrat je zahteval od Narodne vlade SHS predhodno dovoljenje, vendar je dobil nejasen odgovor (ARS 2). Odločil se je za takojšnjo razorožitev *Schutzwehra*. Med 25. novembrom in 1. decembrom 1918 je zasedel slovensko jezikovno mejo na črti Radgona–Špilje–Velikovec. Kot je sam zapisal, »je bil Maribor s to zasedbo trdno v naši oblasti« (Maister, 1979, str. 63).

2 Prostovoljci v boju za slovensko Koroško

Na Koroškem je bil za slovensko stran najpomembnejši cilj vojaška zasedba južnega, slovenskega dela Koroškega. Tu je bil položaj težji kot na Štajerskem, saj Država SHS na Koroškem ni prevzela oblasti niti s svojimi lokalnimi organi, ker so bili ti prešibki. Tako tega prostora tudi vojaško ni obvladovala, zato so za zasedbo Koroškega od začetka pošiljali predvsem vojaške oddelke s Štajerskega in Kranjskega (Guštin, 2006).

Prvi je na Koroško 6. novembra 1918 na svojo pobudo odšel vojaški oddelek, ki mu je poveljeval nadporočnik Franjo Malgaj. Nadporočnik Malgaj in poročnika 87. pešpolka Bogdan Kurbus in Kornel Havrilov so zbirali prostovoljce za ta oddelek v Celju, zlasti po gostilnah, v katerih so se zadrževali fantje iz celjske okolice (Švajncer, 1988). Do petih popoldan so jih zbrali okoli 40, največ Šentjurčanov in Teharčanov. Na dvorišču vojašnice so se preoblekli v uniforme, vsak je dobil puško, 50 nabojev in hlebec kruha. Oddelek je bil oborožen še s štirimi strojnicami. Omenjena skupina prostovoljcev je, na čelu s sokolsko zastavo in ob igranju koračnic ter pozdravljanju Celjanov, odkorakala na železniško postajo (Švajncer, 1988). Še isto noč so z vlakom prispeli v Slovenj Gradec in naprej v Dravograd, da bi zasedli kolodvor, ki pa ga je že isto noč zasedel poročnik Kavčič iz Maribora. Malgaj je prodiral dalje proti Ravnem in v naslednjih dneh s svojimi prostovoljci zavzel Mežiško dolino, odstavil v sporazumu z Narodnim svetom za Mežiško dolino nemške župane in postavil slovenske komisarje. Število Malgajevih prostovoljcev je naraščalo. Iz njegovega poročila generalu Maistru z dne 24. novembra izvemo, da se je število njegovih prostovoljcev pomnožilo na 170 mož (Ude, 1979). S svojimi prostovoljci je 23. novembra zasedel Pliberk, 30. novembra s 100 možmi, med katerimi je bilo tudi 40 Srbov, še Velikovec (Ude, 1979). Malgaju je pomagala skupina 40 Srbov s šestimi strojnicami pod poveljstvom poročnika Mitrovića. Skupino je na prošnjo

predsednika Narodnega sveta za Mežiško dolino Andreja Oseta poslal Malgaju podpolkovnik Stevan Švabić, poveljnik 26. pešpolka v Ljubljani (Ude, 1961). Iz srbskih vojakov in častnikov, ki so iz avstrijskega ujetništva v okolici Salzburga čez Beljak 6. novembra 1918 prispeli v Ljubljano in se postavili na razpolago Narodni vladi, so oblikovali polk, ki je po štetju srbske armade dobil številko 26. V njem je bilo približno 600 vojakov (Guštin, 2006). Oddelki 26. pešpolka »Komande srpskih trupa« v Ljubljani pravzaprav niso imeli pravice nastopati kot redna srbska, torej antantna vojska. Srbska vlada in Vrhovna komanda srbske vojske jim tega nista dovoljevala (Ude, 1961).

Osmega novembra 1918 sta Narodna vlada SHS in II. vojno okrožje določila za vrhovnega poveljnika pri obrambi slovenske meje na zahodnem Koroškem stotnika Alfreda Lavriča. Iz navodil z dne 12. novembra 1918 za vojaško organizacijo na Koroškem je razvidno, da je dobil Lavrič pooblastilo, naj vojaško organizira le slovensko ozemlje južno od Drave, vendar mu Narodna vlada in II. vojno okrožje v Ljubljani za izvedbo te akcije nista dala na razpolago potrebnega vojaštva (Ude, 1961). To pomeni, da je bilo vse odvisno od tega, koliko prostovoljcev bo uspelo Lavriču pridobiti za obrambo meje na zahodnem Koroškem. Računali so tudi na koroške Slovence, saj je bil v pozivu poverjenišva za narodno obrambo z dne 8. novembra 1918, s katerim je poverjenišvo pozvalo vse obveznike od 18. do 40. leta starosti, da se odzovejo svoji patriotski dolžnosti, zraven Ljubljane, Maribora in Celja predviden tudi boroveljski kader (ARS 1). General Maister je bil v svojih poznejših člankih o dogodkih na Koroškem kritičen glede vstopanja koroških Slovencev med prostovoljce (Maister, 1922). Nemška literatura je, po besedah Lojzeta Udet, izrabljala te Maistrove navedbe za dokazovanje, da so koroški Slovenci zavračali zedinjenje s Slovenijo v Jugoslaviji (Ude, 1977). Gre za tendenčno trditev. Treba je upoštevati, da sta bila vojna naveličanost in utrujenost splošen pojav. Vsepovsod je bilo razširjeno mnenje, da bo meja določena na mirovni konferenci. Ljudje so se postopoma začeli zavedati, da bo treba prijeti za orožje in si izbojevati tisto, kar je slovensko. Nasilje koroških Nemcev je še okrepilo omenjeno zavedanje in vstopanje med prostovoljce.

Lavričevi vojaški komandi v Borovljah se je priglasilo »nekaj desetina« koroških Slovencev, predvsem iz krajev: Sele, Borovlje, Slovenji Plajberk, Podljubelj, Svetna vas, Št. Janž, Sveče in Mače (Ude, 1977). Eden najbolj vidnih prostovoljcev s Koroškega je bil Janko Gačnik, pomemben koroški pedagog in kulturni delavec.

Nekdanji avstro-ogrski vojak se je takoj po vrnitvi iz Romunije v drugi polovici novembra 1918 javil med prostovoljce. V Borovlje je odšel skupaj s koroškim rojakom Vinkom Möderndorferjem, pedagogom in zbiralcem etnološkega gradiva (Verovnik, 2014). V bojih za karavanški predor pri Podrožci se je bojevalo tudi nad 40 koroških Slovencev prostovoljcev čete, ki jo je poslal Lavrič iz Borovelj. Koroške prostovoljce je vodil poročnik Janko Gačnik (ARS 3).

Naredba poverjenišтва za narodno obrambo z dne 8. novembra ni bila mobilizacija, temveč le poziv na dolžnost do domovine: »*Vojaki, vzdržite še ta kratki čas v prid svoje domovine, ko ste se nad 4 leta borili za tujca!*« (Ude, 1977, str. 139). Odziv je bil slab (Ude, 1977).

Lavrič je moral torej vojaštvo, s katerim naj bi opravil svojo nalogo, zbrati sam. Po svojem imenovanju za vrhovnega poveljnika za obrambo koroške meje je pridobil več častnikov in jim določil sektorje delovanja (Ude, 1977). Najprej je določil, da odide iz Ljubljane čez Jezersko v Žitaro ves in v Borovlje oddelek vojaštva pod poveljstvom stotnika Rudolfa Kneza, nadporočnika Vinka Heinriharja in njegovega brata poročnika Franca. Knez naj bi ostal v Žitari vesi, brata pa naj bi nadaljevala pohod do Borovelj. Na treh tovornih avtomobilih s 16 podčastniki so se 13. novembra odpeljali iz Ljubljane in istega dne prišli v Železno Kaplo (Ude, 1977). Štirinajstega novembra so dosegli Žitaro ves in tu začeli s pozivi za vstop med prostovoljce. Tistemu, ki bi se prijavil, je bilo obljubljeno, da bo prejel nekaj zaplenjenega blaga iz kolone Madžarov, ki so se na poti v domovino pomikali skozi vas. Prijavilo se je 60 prostovoljcev (ARS 1). S temi prostovoljci, s štirimi podčastniki iz Ljubljane ter tremi strojnicami je stotnik Knez ostal v Podjuni. Brata Heinriharja sta s prostovoljci iz Ljubljane nadaljevala pot v Borovlje in tja prišla isti dan, torej 14. novembra, vendar se 18. novembra zaradi premoči nemške strani umaknila do Šmarjete (Ude, 1977).

Lavrič je v tem času zbiral prostovoljce na Gorenjskem, saj je z njimi nameraval zavzeti Borovlje. Pri zbiranju prostovoljcev sta mu pomagala dva častnika narodne straže na Jesenicah, poročnik Janko Vilman in poročnik Aleksander Lunaček. Pri zbiranju prostovoljcev sta imela razmeroma velik uspeh, saj sta zbrala 120 prostovoljcev. Žal so se številni premislili, tako da je na koncu ostalo le okrog 40 prostovoljcev (Ude, 1977). S to skupino prostovoljcev je Lavrič v noči od 18. na 19. november prekoračil Ljubelj, tam se mu je pridružil oddelek petnajstih prostovoljcev iz Tržiča pod vodstvom poročnika Lojzeta Udet. Ta skupina

prostovoljcev je že 14. novembra zasedla Ljubelj. V jutranjih urah 19. novembra je Lavrič s 58 prostovoljci, sedmimi častniki in tremi strojnicami zasedel Borovlje in brez boja razorožil tamkajšnjo nemško gardo (*Bürgerwehr*) (Maister, 1922). Do konca novembra je število prostovoljcev boroveljske skupine naraslo na 120 mož (ARS 1). Priglašati so se začeli tudi koroški Slovenci iz Spodnjega Roža, zlasti iz Svetne vesi in Sel (ARS 1).

Iz Ziljske doline in iz Zgornjega Roža so prihajale vznemirljive vesti o avstrijskem nasilju nad Slovenci. Avstrijski kmetje so napadli slovensko stražo pri predoru v Področci. Slovenski prostovoljci so bili ponovno tisti, ki so prišli utrjevati slovensko oblast na tem območju. Ernest Udovč je bil eden izmed prostovoljcev, ki je v začetku decembra prišel v Področco. Nekdanji avstro-ogrski vojak je v svojih spominih opisal svojo odločitev za odhod na Koroško takole: *»Z italijanske fronte na Piavi, kjer se je sesula bivša avstrijsko-ogrška obrambna linija, sem se vrnil v oktobru mesecu leta 1918. Na javni poziv tedanjih slovenskih oblasti sem se javil v tedanji šentpeterski vojašnici pri Ljubljanskem pešpolku, kjer so me takoj dodelili mitraljeski četi s Francetom Stenovcem na čelu kot komandirjem. Takrat je bil poročnik. Najprej so mi dovolili, da sem šel za par dni domov v Novo mesto. Ko pa sem se vrnil v Ljubljano, me je takoj Stenovec poklical k sebi in me čisto službeno vprašal, če bi bil pripravljen oditi z njegovo četo na Koroško. V vojnem času se ni v takih primerih nič izpraševalo, vendar mi je komandir ob postavljenem vprašanju takoj rekel, da nisem prisiljen oditi v Korotan, temveč da se moram na to prostovoljno odločiti. Kar se mene tiče, sem takoj pristal na to. V moji četi so bili štirje regularni vodi mitraljeza z vsem moštvom in mulami, dobili pa smo s seboj okrog 20 strojnic tipa 'Schwarzlose'.«* (ARS 4.)

Enajstega decembra se je pripeljal z vlakom z Jesenic 1. bataljon ljubljanskega pešpolka (okrog 300 mož – prostovoljcev – z osmimi strojnicami) pod poveljstvom stotnika Miroslava Martinčiča. Prva četa tega bataljona, okrog 80 mož, je 14. decembra zasedla Podklošter (ARS 1).

Na skrajnem zahodu tedanje kranjsko-koroške meje se je v tem času iz narodnih straž v Gornjesavski dolini izoblikoval zelo samostojen oddelek vojakov – prostovoljcev. To so bili fantje in možje, ki so zaradi ogroženosti Gornjesavske doline od Italijanov, ki so neprestano silili preko demarkacijske črte, tudi po razpustu narodnih straž na Kranjskem 14. novembra 1918 vztrajali v vojaški službi. Oblikovali so se v četo, ki je štela okrog 110 mož, pod poveljstvom nadporočnika Karla Šefmana. Sedež čete

je bil v Podkorenu (ARS 1). Prostovoljci so bili predvsem domačini iz Podkorena, Rateč, Kranjske Gore in Rut (Švajncer, 1990). Bili so nekdanji vojaki, ki so se vrnili s fronte, kakor tudi tisti, ki niso bili vojaški obvezniki kot npr. železničarji in starejši letniki. Šefman je prosil za pomoč pri zbiranju prostovoljcev tudi župnika Jakoba Aljaža, ki je s prižnice in drugače pozival Mojstrančane in Dovžane, naj se priključijo obrambi meje. Njegovi pozivi so bili uspešni, saj so se številni mladi, celo letnik 1901, in starejši priključili Šefmanovi četi (ARS 5). Prva dva meseca je bila pozornost čete usmerjena predvsem na Italijane. Ko so koroške avstrijske čete 5. januarja 1919 zavzele Podklošter, se je njeno delovanje usmerilo na Koroško.

Konec decembra 1918 je bila oblikovana Alpska oziroma Alpska četa prostovoljcev z združitvijo Radovljiške čete (imenovane tudi legija prostovoljcev) pod poveljstvom stotnika Rudolfa Badjure in Jeseniške alpske čete (Guček, 2014). Jeseniška je bila sestavljena iz nekdanjih članov narodne straže in je delovala pri Savskih jamah in na Rožci. Poveljeval jim je poročnik Vladimir Kapus. Novooblikovana Alpska/Alpska četa je imela od 120 do 150 mož in postojanke na vrhovih Karavank nad Jesenicami. Stalne postojanke je imela pri Svetem Križu, v Medjem dolu, Savskih jamah, na Suhi, Golici, Kopelični gori, Kleku in Rožci (Guček, 2014). Zahodno od Rožce je bilo že območje Šefmanove čete.

2.1 Koroška legija

Nastala je 1. januarja 1919 in sprva ni imela imena Koroška. Imenovali so jo samo Legija ali Slovenska legija. Tega dne je bil v veliki dvorani hotela Union v Ljubljani protestni shod proti nemškemu nasilju na Koroškem. Med govorniki je bil tudi član Narodnega sveta za Koroško Ferdo Müller, ki je pozival k odločnemu dejanju, in ne zgolj k protestom, ter opozoril na nevarnost prodiranja avstrijskih čet s koroškega ozemlja na Štajersko in Kranjsko. Pozval je k ustanovitvi prostovoljske legije (*Jugoslavija*, 1919). Med govorniki je bil tudi poverjenik za narodno obrambo pri Narodni vladi Lovro Pogačnik, ki sprva ni imel ugodnega položaja, saj so ga navzoči večkrat prekinili in ugovarjali postopkom Narodne vlade, ki so ji očitali neodločnost v bojih za meje. V zagovor vlade je Pogačnik navzoče seznanil s težavami v poslovanju prve dni ustanovitve Narodne vlade, ko v Ljubljani ni bilo nobenega slovenskega polka, niti 17. pehotnega niti 2. gorskega strelskega polka, ob vrnitvi slovenskih vojakov pa so si ti samo želeli domov k družinam. Opozoril je na vojno naveličanost (*Slovenec*, 1919). Vtis je popravil s pozivom, naj se takoj

začne vpisovati v prostovoljsko legijo (*Jugoslavija*, 1919). Popoldan istega dne so se prostovoljci za legijo znova zbrali v unionski dvorani. Zbor je vodil Pogačnik. Zbrani so se dogovorili o organizaciji legije in o propagandi zanjo. Sklenjeno je bilo, da bodo pozvali sokolsko in orlovsko organizacijo, naj pridobivata prostovoljce za legijo. Prijave za vstop v legijo prostovoljcev so potekale v belgijski vojašnici v Ljubljani pri majorju Henriku Sabati. Prostovoljci naj bi odšli čimprej na Koroško (Švajncer, 1990). Cilj je bil, da bi z mladimi navdušenimi prostovoljci na Koroškem zaustavili napredovanje avstrijskih čet in popravili slab vojaški položaj. V legiji so bili večinoma dijaki višjih razredov srednjih šol. Sprejemali so se dijaki, ki so bili rojeni najpozneje leta 1901, če so bili zdravi in krepki in če so že imeli vsaj nekaj strelske izobrazbe. Po koncu vojaških operacij so se lahko vrnili v šolske klopi (*Jugoslavija*, 1919).

Stanko Petelin v svojih spominih iz dijaških dni opisuje svoje motive za vstop med prostovoljce: *»Koroško naj vzamejo Nemci? Kaj bi bilo pa potem, če pridejo preko Karavank na Gorenjsko? Ali ni bolje, da grem? Tako sem se odločil.«* (Petelin, 1932/33.) Podobno vprašanje so si zastavljali tudi drugi, ki so jih pozivi v časopisju spodbujali k pristopu v legijo. Dnevno časopisje je bilo hkrati precej ostro do tistih, ki so še vedno oklevali: *»Le premnogi ste se vsedli doma za peč, ne meneč se, kaj dela tujec z vašo rodno grudo. Po gostilnah pri litru vina kličete: ‚Mi smo Slovenci!‘, dopuščate pa, da tujec mori na koroških tleh vaše rodne brate in sestre.«* (*Jugoslavija*, 1919.) Očitno je tovrstna ostra kritika pomagala, saj je vpisovanje v prostovoljsko legijo postopoma napredovalo. Po nalogu Narodne vlade SHS z dne 10. januarja 1919 so častniki po deželi zbirali prostovoljce za prostovoljsko legijo (v viru slovenska legija – op. avtorice) (ZAL 1). Županstva so bila s tem seznanjena in pozvana, naj bodo častnikom pri tej nalogi naklonjena (ZAL 1). Učiteljstvo so pozvali k podpori omenjene akcije po deželi (ZAL 2). Višji šolski svet je z odlokom z dne 9. januarja 1919 obvestil vse okrajne in mestne šolske svete na območju Narodne vlade SHS, da ne nasprotuje vključevanju učiteljev v prostovoljsko legijo, vendar je poudaril, da mora pouk potekati neprekinjeno (*Učiteljski tovariš*, 1919).

Med interesenti za legijo je bilo še vedno precej nejasnosti, zato je časopisje pozivalo vse, ki so imeli vprašanja o vstopu med prostovoljce, naj se obrnejo na predsednika Narodnega sveta na Koroškem Franca Smodeja, na člana omenjenega sveta Ferda Müllerja ali na poverjenika za narodno obrambo Lovra Pogačnika (*Jugoslavija*, 1919). Objavljalo je tudi pojasnila glede urejenosti prostovoljske legije

in ugodnosti za prostovoljce (*Jugoslavija*, 1919). Zelo so poudarjali demokratično ureditev prostovoljske legije (*Jugoslavija*, 1919), nasprotno kot nekdanja avstro-ogrska vojska, v kateri je bila prisotna stroga ločitev med vodilnim kadrom in navadnimi vojaki.

Vsak, ki se je prijavil k prostovoljski legiji, je imel enake dolžnosti in pravice kot redni vojak. Upravičen je bil do brezplačne vožnje do sklicnega mesta (belgijska vojašnica v Ljubljani), do plače in svojci do podpore (*Slovenec*, 1919). Zaradi pomanjkanja orožja in vojaške opreme je vodstvo legije pozvalo vse, ki so se nameravali vpisati v legijo, da s seboj prinesejo svojo vojaško opremo, če jo imajo (*Slovenec*, 1919). Za boj na Koroškem so bili tudi sicer dolžni oddati orožje vsi, ki so ga imeli. Narodna vlada SHS v Ljubljani, oddelek za notranje zadeve, je razglasila vsem okrajnim glavarstvom in mestnim magistratom, da pozovejo ljudi, naj izročijo orožje, če ga imajo. Pozvala je tudi vse župne urade, naj ljudem s prižnic pojasnijo pomen oddaje orožja. Orožje je bilo treba oddati na orožniških postajah in zanj se je izdalo potrdilo (ZAL 3).

Urjenje zbranih legionarjev v belgijski vojašnici je bilo hitro in površno, ker je bilo treba pomoč na Koroško čim hitreje poslati. Kar je v redni vojski trajalo pol leta, proti koncu vojne vsaj dva meseca, so izvedli v enem tednu (Lubej, 1985). Odhod prve skupine legionarjev naj bi bil slovesen, vendar se je izjalovil ne samo zaradi slabega vremena, temveč tudi zato, ker se ni vkrcala celotna skupina legionarjev. Matere legionarjev, sestre in dekleta so potegnile iz vrste marsikaterega neodločnega legionarja. Četa, ki je sprva štela 250 prostovoljcev, se je močno skrčila. V njej je ostalo sedemdeset nekdanjih vojakov, šest oficirjev in nekaj podoficirjev, ostali so bili srednješolci med 16. in 18. letom (Lubej, 1985). Franjo Lubej, ki je bil prostovoljec v Koroški legiji, navaja kot datum odhoda na Koroško 5. januar (Lubej, 1985), Lojze Ude pa navaja kot datum odhoda 7. januar. V skupini je bilo 130 moš s štirimi strojnicami (Švajncer, 1990). Tudi Metod Mikuž navaja kot datum odhoda 7. januar (Mikuž, 1965).

Legija je bila poslana v boj pri Podrožci 8. januarja. Kmalu se je pokazala bojna neizkušenost prostovoljcev. Že omenjeni prostovoljec Ernest Udovč je pomoč Koroške legije označil kot »*udarec v vodo*« (ARS 4). Pohvalil je navdušenost in požrtvovalnost mladih legionarjev, ki pa niso imeli nikakršnih izkušenj v boju. Metod Mikuž navaja, da je bilo 50 odstotkov legionarjev takoj onespособljenih za nadaljnji boj (Mikuž, 1965). Po neuspehu v Podrožci se je del fantov iz Koroške

legije vrnil domov, nekaj jih je odšlo med vojake v redne enote slovenske vojske, drugi so ostali v Podrožci. Novi prostovoljci, ki so se zbirali v Ljubljani, so opravili temeljitejše vojaško urjenje. Po mesecu dni urjenja so jih poslali v Radovljico in od tam na Golico. Opravljali so stražno službo. Ta skupina legionarjev ni odšla na Koroško. Deželna vlada za Slovenijo je sklenila, da se odpustijo vsi dijaki legionarji, ker »zaenkrat ni pričakovati večjih napadov na Koroškem in ker se že zbira redna vojska« (Petelin, 1932/33).

Iz pripadnikov Koroške legije je bila januarja 1919 oblikovana posebna udarna skupina, imenovana 1. naskočna četa za zahodno Koroško pod poveljstvom nadporočnika Jakoba Potočnika (Švajncer, 1990). Sestavljalo jo je okoli 45 prostovoljcev. Bila je na položajih pri predoru v Podrožci in izvajala nenadne napade na avstrijske vojake. Po porazu na Koroškem se je maja 1919 naskočna četa umaknila na slovensko stran Karavank, verjetno takrat že pod imenom Jurišna četa Dravske divizije (Švajncer, 1990).

Sredi januarja 1919 je nadaljnje boje začasno prekinilo trhlo premirje. Podjuna je ostala še pod slovensko oblastjo. S tem je glavno obdobje slovenske prostovoljske dejavnosti na Koroškem končano. Nastopilo je regularno vojaštvo, zbrano z mobilizacijo (ARS 1). Velik del prostovoljcev je zajela mobilizacija. Uvrščeni so bili v regularno vojsko. Vendar se je tudi po mobilizaciji nekaj prostovoljskih oddelkov še obdržalo. Prostovoljska četa Rudolfa Badjure se je ohranila do konca bojev. Podpolkovnik Sava Tripković, ki je bil v končni ofenzivi od 28. maja do 5. junija 1919 poveljnik Ljubeljskega odreda, omenja v svojem »sastavu Ljubeljskog odreda« pehotno četo treh vodov pod poveljstvom nadporočnika Janka Ahačiča in zapiše, da so jo sestavljali »skoro sami dobrovoljci« (ARS 1). Omenja tudi »vod lahkih mitraljeza 32. vojnika, 4 mitraljezi, sami dobrovoljci« pod vodstvom podporočnika Lojzeta Udeteta. Tudi polkovnik Ljubomir Marić, poveljnik Koroškega odreda, omenja v svoji razpravi *Iz moga komandovanja koroškim odredom* prostovoljce pri Ljubeljskem odredu. Posebej omenja tudi prostovoljce nadporočnika Šefmana (ARS 1).

2.2 Celjska legija

V začetku maja so slovenski branilci na velikovškem področju doživeli poraz. Osmega maja je bila avstrijska vojska zaustavljena na črti Dravograd–gora

Plešivec–Solčava. Na tej črti je bilo tudi sklenjeno začasno premirje (Gradnik, 1981). Po porazu na Koroškem se je v Celju rodila zamisel, da bi iz dijakov in študentov oblikovali enoto prostovoljcev za obrambo severne meje. Prostovoljci iz Celja ter bližnje in daljne okolice so se prijavljali 8. maja. Devetega maja je bila uradno ustanovljena prostovoljska četa z nazivom Celjska legija (Videčnik, 2007). Imela je nekaj nad 50 moških, od tega 26 nekdanjih frontnih vojakov, med ostalimi so bili nekdanji vojaki iz zaledja, nekaj je bilo tudi vojaških novincev. Prva skupina 26 prostovoljcev pod vodstvom podporočnika Maksa Detička je odšla 11. maja na tedaj najbolj ogroženo točko, na Ljubno. Ervin Mejak, nekdanji prostovoljec Celjske legije, se odhoda na Ljubno spominja takole: *»Dobili smo vojno opremo, municijo, orožje in hrano za prve tri dni in tako smo se odpeljali tega dne z vlakom v Šmartno ob Paki, kjer smo dobili vozove za prevoz. Marsikaterega Celjana, ki bi tudi moral z nami, smo pogrešali v svojih vrstah. Pripomnim, da smo že dobili na glavo šajkače (vojaške čepice)«* (Videčnik, 2007, str. 22).

Z dovoljenjem komandanta celjskega pešpolka je bilo legiji dodeljenih še 54 nekdanjih vojakov, doma iz Zgornje Savinjske doline, ki so dobro poznali teren ob meji. Skupini se je 14. maja skupini pridružilo še devet prostovoljcev, tako da je legija štela skupaj 89 moških (Videčnik, 2007). Legija je pripadala Koroškemu odredu, in sicer kot del celjskega pešpolka. Osemindvajsetega maja je sodelovala v ofenzivi, v kateri je prišla Črna v slovenske roke. Koroško so legionarji zapustili 13. junija. Legija je bila razpuščena v Celju 14. junija (Videčnik, 2007). Mladi navdušeni legionarji so bili razočarani nad dejstvom, da je razvoj dogodkov poteptal uspehe slovenskih prostovoljcev v boju za Koroško, vendar so živeli v upanju, da to ni za vedno (Videčnik, 2007).

3 Prekmurski prostovoljci

Po razpadu avstro-ogrske monarhije se je jugoslovansko gibanje v Prekmurju razširilo predvsem ob štajerski meji. Jugoslovansko misel so z letaki širili vračajoči se vojaki in štajerski narodni svet v Mariboru. Dne 26. decembra 1918 je bil v Radgoni množičen shod radgonskih in okoliških Slovencev ter Prekmurcev, na katerem so se prekmurski Slovenci javno izrekli za priključitev k Jugoslaviji (Slavič, 1999). Ivan Jerič, eden od vodilnih prekmurskih prostovoljcev, v svojih spominih pripoveduje, da v Ljubljani, *»sploh niso vedeli, kje je Prekmurje«* (PAM 2). Novo

mejo so postavljali na reko Muro. S težavo jih je prepričal, da tudi onstran Mure živijo Slovenci (PAM 2).

Štiriindvajsetega decembra 1918 so vojaške čete Narodnega Vijeća v Zagrebu zasedle Međimurje. Kot podaljšek te akcije je 26. decembra Dalmatinec stotnik Jure Jurišić z majhnim oddelkom prostovoljcev prekoračil Muro, vdrl v Prekmurje in nadaljeval pot proti Murski Soboti. Med prostovoljci je bilo okrog 70 Hrvatov in nekaj štajerskih in prekmurskih Slovencev (Slavič, 1999). Istočasno je poskusil organizirati samostojno osvobodilno akcijo prekmurskih Slovencev gimnazijski sedmošolec poročnik Jožef Godina iz Dolnje Bistrice, ki je zbral nekaj prostovoljcev. Njegova akcija ni bila uspešna, Madžari so 3. januarja 1919 razbili tudi Jurišićevo četo. Oba z Godino sta bila zajeta, vendar jima je uspelo pobegniti (Slavič, 1999).

Kljub porazu je treba poudariti, da so bili prekmurski prostovoljci, ki so se zbirali na Štajerskem, predvsem v Ljutomeru, skrivaj pa so se organizirali tudi v samem Prekmurju, zelo resno pripravljeni z orožjem zasesti Prekmurje. Jožef Škafar, trgovec iz Beltincev, je bil eden izmed tistih, ki so v Prekmurju zbirali prostovoljce (PAM 3). Meseca maja 1919 se je zbralo v Ljutomeru nad 500 prekmurskih prostovoljcev/legionarjev, ki so nameravali zasesti Prekmurje (Ude, 1976). Jožef Škafar govori o vneti pripravljenosti prostovoljcev zasesti Prekmurje, vendar so pristojne oblasti vztrajale na tem, da vprašanje Prekmurja reši mirovna konferenca (PAM 3).

Komanda dravske divizijske oblasti prostovoljcem ni hotela dati orožja, francoska vojaška misija pa jih je prepričevala, da bo pariška mirovna konferenca Prekmurje priznala Jugoslaviji. Legionarji so se razšli, le 34 se jih je pridružilo Sokolski legiji v Štrigovi (Ude, 1976).

Sklep

Čas po koncu prve svetovne vojne je bil čas, ko so si vojaki razpadle avstro-ogrske vojske želeli čimprejšnje vrnitve domov. Vračajoči se slovenski vojak si je prav tako želel le domačega ognjišča in miru. Tudi splošno vzdušje je bilo protivojno. Novooblikovana Narodna vlada SHS sprva ni bila pripravljena za odločno akcijo obrambe narodnih meja. V tem trenutku so bili posamezni odločni slovenski vojaki razpadle avstro-ogrske vojske tisti, ki so se zavedali, da je treba hitro ukrepati, in ne čakati na sklepe mirovne konference. Začeli so zbirati prostovoljce. Ti sprva

niso prihajali množično, saj so bili naveličani vojne. K vstopanju med prostovoljce je sposobne za boj pozivalo tudi časopisje, župniki svoje župljane, dijaki višjih letnikov svoje stanovske tovariše. Rezultat je bil oblikovanje posameznih legij prostovoljcev, ki so pomembno prispevale pri obrambi narodnostnih meja.

Literatura in viri

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije.

ARS 1: ARS, AS 1177, Zveza prostovoljcev borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, t. e. 1, Boj slovenskih prostovoljcev za severno mejo l. 1918/19 (Zgodovinski opis), str. 3.

ARS 2: ARS, AS 1177, Zveza prostovoljcev borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, t. e. 1, Tovariši prostovoljci, borci za severno slovensko mejo 1918/1919, spoštovani gostje.

ARS 3: ARS, AS 1177, Zveza prostovoljcev borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, Zapisnik III. redne letne skupščine mestnega odbora Zveze prostovoljcev – borcev za severno mejo 1918/1919 Ljubljana, ki je bila 14. februarja 1971.

ARS 4: ARS, AS 1177, Zveza prostovoljcev borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, t. e. 2, inž. Ernest Udovč, Nekaj spominov iz koroških borb leta 1919.

ARS 5: ARS, AS 1177, Zveza prostovoljcev borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, t. e. 2, Miha Ancelj: Spoštovani gospod Pičman!, Mojstrana, 10. prosinca 1974.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

PAM 1: PAM 1691, Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, t. e. 4, a. e. 188, Velerodni gospod general Rudolf Maister.

PAM 2: PAM 1691, Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, t. e. 1, a. e. 46, Velecenjeni gospod general!

PAM 3: PAM 1691, Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, t. e. 3, a. e. 80, Velecenjeni gospod general Maister.

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

ZAL 1: ZAL, RIB 3, Občina Sodražica, t. e. 12, a. e. 327, Okrajno glavarstvo Ljubljana, 14. 1. 1919.

ZAL 2: ZAL, LJU 417, Oš heroja Franca Bukovca Preska, Šolsko leto 1918/19.

ZAL 3: ZAL, LJU 489, REG I Mesto Ljubljana, Splošna mestna registratura, t. e. 20, a. e. 66, narodna vlada SHS v Ljubljani, oddelek za notranje zadeve, 3. prosinca 1919.

Literatura

Geršič, M., Batagelj, B., Berčič, H., Bokal, L., Guček, A., Kavar, J., Kocutar, S., Komac, B., Marković, Z., Mikša, P., Torkar, B., 2014. *Rudolf Badjura – življenje in delo*. Ljubljana: ZRC., Čas

Guštin, D., 2006. Oborožene sile Države SHS. V J. Fischer, ur. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 192–196.

Guštin, D., 2006. Spopadi za meje. V J. Fischer, ur. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 196–198.

Gradnik, V., 1981. *Primorski prostovoljci v boju za severno mejo*. Koper: Lipa.

Kranjc, M. F., 2008. Rat posle rata: doprinos srpskih dobrovoljaca u borbi za slovenačke zapadne i severne granice 1918/19, str. 87–94. Dostopno na <http://freeweb.t-2.net/Vojastvo/clanki-c61.html>, 24. 1. 2019.

Križnar, I., 1998. Jože Jelenc in Franc Potočnik Maistrova borca za severno mejo. *Loški razgledi*. 45, 267–272.

Lubej, F., 1985. *Za sokolskim praporom*. Ljubljana: Borec.

Maister, R., 1979. Mariborski dogodki 1. novembra 1918 (iz rokopisa generala Maistra »Naš Maribor«). V J. Kuster in V. Lešnik, ur. *Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo 1918–1919*. Maribor: Zveza prostovoljcev – borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, Klub koroških Slovencev in Sklad Prežihovega Voranca v Mariboru, str. 18–21.

Maister, R., 1979. Marburger Schutzwehr – Mariborska varnostna straža. V J. Kuster in V. Lešnik, ur. *Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo 1918–1919*. Maribor: Zveza prostovoljcev – borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, Klub koroških Slovencev in Sklad Prežihovega Voranca v Mariboru, str. 39–52.

Maister, R., 1979. Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja 1919. V J. Kuster in V. Lešnik, ur. *Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo 1918–1919*. Maribor: Zveza prostovoljcev – borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, Klub koroških Slovencev in Sklad Prežihovega Voranca v Mariboru, str. 63–65.

Mikuž, M., 1965. *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Perovšek, J., 2006. Slovenska samostojnost v Državi SHS. V J. Fischer, ur. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 186–190.

Roš, V., 2016. Prva slovenska vojska 1918–1919. Maistrov glas: Glasilo Zveze društev general Maister. 2, str. 4–5.

Slavič, M., 1999. *Naše Prekmurje: zbrane razprave in članki*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Šnuderl, M., 1968. *Osvobodjene meje: kronika Maribora in slovenske severne meje v letih 1918/19*. Maribor: Založba obzorja Maribor.

Švajncer, J. J., 1987. Mariborski pehotni polk (ob 70 letnici nastanka slovenske vojske leta 1918). *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 35-1/2, str. 163–168.

Švajncer, J. J., 1988. Celjski polk (ob 70-letnici nastanka slovenske vojske leta 1918). *Kronika* (Ljubljana), 36-1/2, str. 40–48.

Švajncer, J. J., 1990. *Slovenska vojska 1918–1919*. Ljubljana: Prešernova družba.

Ude, L., 1961. Boj za Maribor in štajersko Podravje l. 1918/19. *Zgodovinski časopis*. XV, str. 65–153.

Ude, L., 1979. Franjo Malgaj. V J. Kuster in V. Lešnik, ur. *Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo 1918–1919*. Maribor: Zveza prostovoljcev – borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, Klub koroških Slovencev in Sklad Prežihovega Voranca v Mariboru, str. 94–111.

Ude, L., 1977. *Boj za severno slovensko mejo 1918/19*. Maribor: Obzorja.

Ude, L., 1976. Boj za severno slovensko mejo 1918/19 v Prekmurju. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*. 24-2, str. 84–89.

Verovnik, F., 2014. Janko Gačnik (1895–1967). *Maistrov glas: glasilo Zveze društev general Maister*. 3, str. 10–12.

Videčnik, A., 2007. *Iz mojih zapisov*. Mozirje: Osrednja knjižnica.

Časopisni viri

Branimo slovenski Korotan! *Jugoslavija*, 2. 1. 1919, leto II, št. 2, str. 1.

Prostovoljska legija za Korotan! *Jugoslavija*, 4. 1. 1919, leto II, št. 4, str. 1.

Naša fronta na Koroškem. *Jugoslavija*, 11. 1. 1919, leto II, št. 10, str. 1.

Prostovoljska legija za Korotan! Na pomoč Korotanu! *Jugoslavija*, 4. 1. 1919, leto II, št. 4, str. 1.

Maister, R., 1922. Prvo poglavje koroškega plebiscita. *Slovenski narod*. LV-231, str. 1.

Petelin, S., 1932/33. Marširala legija koroška ... *Mentor: dijaški list*, XX-I/II, str. 24–27.

Petelin, S., 1932/33. Marširala legija koroška ... *Mentor: dijaški list*. XX-VII/VIII, str. 161–165.

Nemških nasilstev na Koroškem naj bo konec! Legija prostovoljcev ustanovljena. *Slovenec*, 2. 1. 1919, leto XLVII, št. 1, str. 1.

Učitelji-prostovoljci. *Učiteljski tovariš: Glasilo jugoslovanskega učiteljstva*, 17. 1. 1919, leto LIX, št. 3, str. 1.

Vidmar, H., 1919. Slovenska legija za Koroško. *Slovenec*. XLVII-8, str. 3.

Tiskani viri

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželni vladi za Slovenijo 1918–1921. 1. del: od 1. novembra 1918 do 26. februarja 1919, Zapisnik seje Narodne vlade SHS v Ljubljani z dne 5. novembra 1918.

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželni vladi za Slovenijo 1918–1921. 1. del: od 1. novembra 1918 do 26. februarja 1919, Zapisnik 13. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani z dne 12. listopada 1918, str. 100.

O avtorici

Dr. Dunja Dobaja je asistentka z doktoratom in raziskovalka na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Njeno raziskovalno področje je socialna zgodovina med obema vojnama in med drugo svetovno vojno v Sloveniji, s poudarkom na socialno-zdravstveni zaščiti mater in otrok. Znotraj te teme je izdala več strokovnih in izvirnih znanstvenih člankov ter znanstveno monografijo z naslovom *Za blagor mater in otrok: zaščita mater in otrok v letih 1919–1941*. Predmet njenega zanimanja je tudi vojaška zgodovina. V soavtorstvu z dr. Vladimirjem Prebiličem je objavila več strokovnih člankov o Zaščitni enoti vojaško-političnega vodstva Socialistične republike Slovenije in soški fronti (vpliv na zaledje in slovensko civilno prebivalstvo, Slovenci pred italijansko vojno napovedjo avstro-ogrski monarhiji leta 1915 in po njej).

VOJAŠKI DOGODKI NA KOROŠKEM PO KONCU PRVE SVETOVNE VOJNE

Povzetek

Namen prispevka je osvetliti dogajanje na Koroškem v času nastanka Države SHS in ob koncu prve svetovne vojne, od konca oktobra 1918. Novembra 1918 je na vzhodno Koroško iz Celja odšel oddelek nadporočnika Franja Malgaja, nalogo za zasedbo zahodne Koroške pa je dobil stotnik Alfred Lavrič. Decembra 1918 so to območje razdelili na Obmejno poveljstvo za zahodno Koroško in Obmejno poveljstvo za vzhodno Koroško. Po združitvi s Kraljevino Srbijo in nastanku Kraljevine SHS so bile slovenske vojaške enote ukinjene, 1. februarja 1919 je bila ustanovljena Dravska divizijska oblast. V slovenskih vojaških enotah na Koroškem je v prvi polovici januarja 1919, ob napadu avstrijskih vojaških enot, prišlo do krize, ki je pripomogla k porazu, saj so ob premirju 14. januarja 1919 na območju zahodne Koroške Slovenci ohranili le izhod iz predora Področca. Na Koroškem je 29. aprila 1919 prišlo do ofenzive slovenskih vojaških enot, in to brez sodelovanja Srbov. Ofenziva je bila slabo pripravljena in neuspešna, slovenske enote so doživele hud poraz. Maja in junija 1919 je bila izvedena ofenziva vojske Kraljevine SHS, ki pa je bila uspešna. Slovenskim enotam je 6. junija uspelo zasesti tudi Celovec in Gosposvetsko polje. Po podpisu premirja so določili razmejitveno cono, na pariški mirovni konferenci pa so se odločili, da bo o pripadnosti Koroške odločil plebiscit.

Ključne besede:

Koroška, ofenziva, II. vojaško okrožje, Dravska divizijska oblast, Narodni svet, nadporočnik Franjo Malgaj, stotnik (major) Alfred Lavrič, poročnik Lojze Ude, Avstrijska ljudska vojska (Volkswehr), Drava

Koroška do konca prve svetovne vojne

Slovinci so bili v Svetem rimskem cesarstvu nemške narodnosti politično razdeljeni na več dežel. Kmečki upori so začeli razdeljene Slovence povezovati predvsem glede zavesti o skupni pripadnosti, v tem času se pokažejo tudi začetki narodnega prebujenja, saj je prišlo do povezave podložnikov istega jezika. Težnje po povezovanju so se je nadaljevale tudi v reformaciji, ko so nastali Megiserjevi slovarji in Dalmatinova biblija. Pozneje je bil ravno proces rasti kapitalizma, takrat še v fevdalni družbi, tisti, ki je pripomogel k oblikovanju nacionalne zavesti in nato še k nacionalni združitvi.¹

Ob koncu 18. stoletja je na Koroškem med družbenimi sloji koroških Slovencev izstopal podložni kmet, ki se mu je pravni položaj s terezijansko-jožefinskimi reformami že nekoliko izboljšal. Meščanski sloj je bil takrat še slabo izoblikovan, še šibkeje kot v drugih območjih s slovenskim prebivalstvom. Delež slovenskega prebivalstva na Koroškem, tudi v mestnih in obrtniških središčih, je bil sicer precejšen, toda le v nižjih družbenih slojih. Za nadaljnji razvoj koroških Slovencev je bila pomembna družbena skupina, ki se je postopoma pomikala k osrednji funkciji, pomembni za razvoj, in to je bila skupina slovenskih podeželskih župnikov. Ti so v sebi združevali duhovnika, prvega učitelja, pozneje pa tudi prvega vaškega gospodarstvenika. Dolgo časa so bili edini izobraženi sloj koroških Slovencev, zato so predstavljali nosilni steber novo nastajajoče narodne zavesti. Leta 1848, med preporodom, so se tudi na Koroškem našli posamezniki, ki so s svojimi deli pripomogli k razvoju skupnega knjižnega jezika vseh Slovencev. Eden takih je bil pridigar Ožbalt Gutschmann (1727–1790), ki je leta 1777 objavil učbenik z naslovom *Windische Sprachlehre*, leta 1789 pa *Deutsch-windisches Wörterbuch*, ki je bil po avtorjevem mnenju pomemben prispevek k skupnemu knjižnemu jeziku Slovencev.² Leta 1799 je prišel v Celovec prirejevalec slovenskega prevoda biblije Jurij Japelj, ki je postal voditelj bogoslovja lavantinske škofije, skrbel je tudi za izobraževanje slovenskega duhovniškega prirastka. Njegovo delo je nadaljeval Anton Martin Slomšek (1800–1862), poznejši lavantinski škof. Vzgojil je dve najpomembnejši osebnosti koroških Slovencev iz obdobja po letu 1848, Matijo Majarja in Andreja Einspielerja. Od srede 19. stoletja naprej in vse do konca prvega desetletja 20. stoletja se je število ljudi, ki so se izrekli za Slovence, vztrajno

¹ Zgodovina koroških Slovencev od leta 1918 do danes, Celovec 1985, str. 29.

² Zgodovina koroških Slovencev od leta 1918 do danes, Celovec 1985, str. 30 in 31.

zmanjševalo. Leta 1880 je bilo takih skoraj 30 odstotkov, leta 1910 le še okoli 21 odstotkov.³ Ti podatki, na katere moramo sicer gledati dvomeče, ker metode štetja niso bile vedno neoporečne in zanesljive, vendarle kažejo, da je proces asimilacije napredoval. Slovenci, ki so želeli priti v zgornji družbeni sloj, v katerem so prevladovali Nemci, recimo med premožnejše meščane v mestih in trgih, med uradnike in ostale izobraženske poklice, so morali prevzeti nemški jezik. V tem procesu je prišlo do ponemčenja ozemlja severno od Celovca, ki je tako prišel v neposreden stik z nemško govorečimi področji. To je pomenilo premik meje s pretežno slovenskim prebivalstvom na področje južno od Celovca.

Leta 1848 se je v slovenskih krogih pojavila zamisel o Zedinjeni Sloveniji, ki bi vključevala tudi Koroško, njeni vodilni osebi sta bila predvsem Matija Majar in Andrej Einspieler. Nemški politični krogi so zamisel odločno odklonili in Koroški deželni zbor se je brez slovenskih predstavnikov soglasno izrekel proti delitvi Koroškega.⁴ Slovensko društvo v Celovcu se je nato zadovoljilo z delnim sporazumom in razdelitvijo na okrožja, po kateri slovenski del Koroškega ne bi prišel pod Nemško zvezo. Od sedemdesetih let 19. stoletja je na Koroškem prevladovala konservativna smer, ki jo je zagovarjal predvsem Andrej Einspieler in ki je bila edina deželna politična sila, saj se tu politične stranke niso razvile. Liberalna struja se ni razvila, ker je primanjkovalo slovenskega meščanstva, ta struja se je tudi kmalu začela enačiti z nemštvom, medtem ko je konservativno pomenilo slovensko. Nemški liberalni krog je vztrajno zavračal vsa slovenska prizadevanja, tako tista za Zedinjeno Slovenijo kot tudi za trializem (znotraj monarhije) in na koncu tudi prizadevanja za enakopravnost znotraj dežele. Med prvo svetovno vojno so se razmere še zaostrovale, saj je velikokrat prišlo do političnega preganjanja in ovajanja Slovencev. Poleg duhovščine so zaprli tudi slovenskega poslanca v državnem zboru Franca Grafenauerja, zaostrovanja na tem področju so še pospešila jugoslovansko gibanje.

³ Prav tam, str. 34.

⁴ Zgodovina koroških Slovencev od leta 1918 do danes, Celovec 1985, str. 36.

Poskus avstrijske zasedbe slovenskega etničnega ozemlja in poskus priključitve Koroškega Državi SHS

Koroški Slovenci so se leta 1917 priključili Majniški deklaraciji, ki se je zavzemala za združitev vseh Slovencev v eno državno tvorbo, vendar še znotraj Habsburške monarhije.⁵ Zanj se je izreklo okoli 19.000 Koroških Slovencev in 10 občinskih odborov. Na podlagi tega je Narodni svet za Koroško 17. oktobra 1918 zahteval, da se v nastajajočo Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov vključi tudi ozemlje Koroškega z večinsko slovenskim prebivalstvom.⁶

Kot odgovor na to zahtevo je Koroški deželni zbor brez Slovencev 25. oktobra 1918, torej še pred ustanovitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, na predsedstvo izvršnega odbora Narodne skupščine na Dunaju naslovil dopis in vanj napisal sledeče: »Upoštevajoč, da Slovenci na Koroškem razen Jezerskega nimajo strnjenega naseljenega ozemlja in da ima dežela proti jugu s svojimi gorskimi grebeni naravno mejo, razglašča deželni odbor Koroško za nedeljivo.«⁷ Tudi časnik *Slovenec* je prvega novembra 1918 poročal: »Koroški Nemci se hočejo polastiti cele Koroške«.⁸ Cilja sta bila tudi zasedba Karavank in obramba »nedeljivega« Koroškega pred jugoslovansko invazijo. V teh razmerah se je 5. novembra 1918 v Ljubljano odpravila delegacija koroških Slovencev, ki jo je vodil dr. Pintar, in zahtevala vojaško zasedbo koroških območjih, na katerih so stoletja prebivali Slovenci. Odločili so se za politiko izvršenih dejstev oziroma za zasedbo do etnične meje. Na Koroškem je bilo težje organizirati vojaške enote kot v Mariboru, zato so tam pričakovali pomoč od drugod, predvsem so računali na Kranjsko oziroma natančneje na Ljubljano. Ljubljana se je tamkajšnjih razmer zavedela malo pozneje, in sicer na prvi seji Narodne vlade, ki je bila prvega novembra 1918 v Ljubljani. Tam je poverjenik za notranje zadeve dr. Janko Brejc, sicer predsednik Katoliškega političnega in gospodarskega društva, za koroške Slovence takrat poglavitna politična osebnost, predlagal imenovanje komisarja za slovenski del Koroškega s polnimi pooblastili, ki bi izvajal ukrepe Narodne vlade. Predlagal je tudi, da Narodna vlada vojaško zasede slovenski del Koroškega, kakor hitro bo imela na voljo dovolj močno vojaško silo. Tej se vsaj na začetku ni prav zelo mudilo z zasedbo, saj ji nista bila naklonjena

⁵ Prav tam, str. 37, 38, 39 in 40.

⁶ Prav tam, str. 40.

⁷ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 137.

⁸ Prav tam.

predvsem poverjenika za narodno obrambo dr. Lovro Pogačnik in za prehrano dr. Ivan Tavčar, slednji se je skliceval na pomanjkanje hrane.⁹

Kljub vsem tem pomislekom je Poverjeništvo za narodno obrambo osmega novembra 1918 z naredbo pozvalo vse fante, stare med 18 in 40 let, da se takoj zglasijo pri slovenskih kadrih v Ljubljani, Borovljah, Celju in Mariboru. To še ni bila mobilizacija, ampak le preverjanje stopnje narodne zavesti, odziv pa je bil slab.¹⁰ Istega dne sta Narodna vlada v Ljubljani in II. vojaško okrožje pod poveljstvom podmaršala Nikole Ištvanovića, ustanovljeno 31. oktobra 1918, kot vodjo za obrambo meje na zahodnem Koroškem določili stotnika Alfreda Lavriča. Ta je po imenovanju prejel navodila, naj organizira vojaško obrambo Koroškega le na območju južno od reke Drave. Stotniku Lavriču za to dejanje niso določili potrebne vojaške sile, zato je bil uspeh akcije odvisen od števila zbranih prostovoljcev, ki jih je večinoma nabral na Gorenjskem, in ne na Koroškem.

Slovenci so bili na Koroškem najbolj celovito na oblasti na območju Mežiške doline, zato so tu Narodni sveti kmalu začeli z ustanavljanjem narodnih straž. Narodni svet za Mežiško dolino je bil ustanovljen 6. novembra 1918, njegov predsednik je postal Andrej Oset, poveljnik narodnih straž pa Franc Sušnik. Ker je nemški del meščanstva zaprosil za vojaško pomoč v Celovcu, je obstajala nevarnost nemške zasedbe Mežiške doline. Za pomoč so se odločili prositi nadporočnika Franja Malgaja, ki je že nekaj mesecev pred koncem vojne obljubil pomoč, če bi jo potrebovali. Nadporočnik Malgaj je po dogovoru s svojim nadrejenim, nadporočnikom Ivanom Sancinom, jugoslovanskim vojaškim poveljnikom v Celju, odšel 6. novembra pomagat v Dravograd. Z njim so odšli poročniki Ludwig, Kurbus in Hawrilov, uspelo jim je nabrati 40 mož, s seboj so vzeli tudi oddelek s štirimi strojnicami.¹¹ Tam so želeli zasesti kolodvor, vendar ga je že zasedla druga enota pod poveljstvom poročnika Kavčiča.¹² Pot so nadaljevali proti Prevaljam, ki so jih dosegli naslednji dan, 7. novembra zjutraj. Takrat je v Mežiško dolino prišel tudi avstrijski poročnik Leukert, ki ga je spremljalo le osem vojakov. Ko je videl, kakšno je stanje v Prevaljah, je takoj odšel naprej v Mežico in Črno. Toda nadporočnik Malgaj je nemudoma začel s pohodom in zamenjavo nemških oblastnikov v Mežiški dolini. Svoje manjše posadke, ki so imele približno 20 mož,

⁹ Prav tam, str. 138.

¹⁰ Prav tam, str. 139.

¹¹ Franjo Malgaj, *Vojni spomini 1914–1919*, Maribor 2009, str. 203.

¹² Prav tam, str. 205.

je postavil v Črni, Mežici, na Prevaljah in v Guštanju (danes Ravne na Koroškem). Poročnik Leukert je v teh razmerah zapustil Mežiško dolino in odšel nazaj v Celovec. Nadporočnik Malgaj je na zasedenem ozemlju poskrbel tudi za postavitev slovenskih uradnikov in šolnikov.¹³

Tudi v Borovljah so že drugega novembra 1918 na oblast prišli Slovenci, 5. novembra je bil tam tudi slovenski shod. Proti novi slovenski oblasti nemška žandarmerija tam ni nastopila, vendar je koroški vojaški poveljnik Hülgerth na Ljubelj in v Ljubeljsko dolino poslal en vod celovškega 2. bataljona Ljudske vojske Avstrije (*Volkswehrbattalion*), ki mu je poveljeval nadporočnik Huss.¹⁴ Kot smo že omenili, je moral stotnik Alfred Lavrič zbrati prostovoljce sam. Z naborom je začel takoj, ko je bil imenovan za vrhovnega poveljnika obrambe koroške meje južno od Drave. Stotnik Lavrič je najprej kot predhodnico v Borovlje poslal oddelek vojakov pod poveljstvom stotnika Rudolfa Kneza, nadporočnika Vinka Heinriharja in njegovega brata poročnika Franca Heinriharja, sam pa je začel vojake zbirati na Gorenjskem, da bi z njimi zavzel Borovlje.

Kmalu mu je s pomočjo poročnikov Lunačka in Vilmana, ki ju je za svojo idejo pridobil na Jesenicah, uspelo zbrati 120 prostovoljcev. Sestali naj bi se v Trziču. Poročnik Lojze Ude je že 14. novembra 1918 s trziškimi prostovoljci brez boja zavzel Ljubelj, ne da bi vedel za Lavričeve namere. Osemnajstega novembra so proti Ljubelju odšli tudi preostali trziški prostovoljci (in Lavričeva skupina), toda od 120 jih je ostalo le še okoli 40, drugi so si premislili. Na Malem Ljubelju so padli prvi streli iz pušk oddelka avstrijskega nadporočnika Hussa, toda to ni preprečilo stotniku Lavriču in prostovoljcem, ki se jim je pridružil poročnik Ude,¹⁵ da bi 19. novembra skupaj s približno 50 vojaki ne vkorakali v Borovlje. Stotnik Lavrič je Borovlje zasedel in se z deželnim poveljnikom Koroškega majorjem Ludwigom Hüllgerthom in odposlancem deželne vlade dr. Josephom Pflanzem dogovoril za začasno demarkacijsko črto, ki je tekla po Zilji, od ustja Ziljice do izliva v Dravo in potem po Dravi do Brezja, jugovzhodno od Velikovca.¹⁶

Takrat je bilo zasedeno ozemlje na Koroškem razdeljeno v tri dele: odsek I (zahodno Koroško) s sedežem v Borovljah je imel pod nadzorom stotnik Lavrič, odsek II je nadzoroval stotnik Knez, ki je okoli Žitare vasi organiziral narodne straže. Odsek

¹³ Lojze Ude: *Boj za severno slovensko mejo*, Maribor 1977, str. 139, 142 in 143.

¹⁴ Prav tam, str. 144 in 145.

¹⁵ Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo, Kranj 2018, str. 43.

¹⁶ Lojze Ude: *Boj za severno slovensko mejo*, Maribor 1977, str. 151, 153, 154, 155 in 156.

III s sedežem v Pliberku je nadzoroval nadporočnik Malgaj, ki je Pliberk z enoto 80 mož (med njimi 35 Srbov) in šestimi strojnimi puškami zasedel 23. novembra 1918. Tega dne so tam ustanovili tudi Narodni svet, 30. novembra pa je Malgaj na ukaz generala Maistra z oddelkom 100 mož (od tega 40 Srbov) in šestimi strojnicami¹⁷ vkorakal v Velikovec in ga zavzel. Stekla so pogajanja z avstrijskim pogajalcem, podpolkovnikom Verständigom, ki je grozil, da bo napadel z močnimi enotami in sedmimi topovi, če Malgaj ne bo predal mesta.¹⁸ Nemci iz Velikovca so na pomoč klicali oddelek *Volkswehra* (ljudske vojske) iz Celovca, ki je imel v sestavi tudi topove, poveljeval pa mu je nadporočnik Schenk.¹⁹ Koroški Nemci so že začeli z napadom in streljanjem, ko pa so ugotovili, da ima Malgaj ob sebi tudi srbski oddelek, so ukazali prekinitev napada.²⁰

Ofenziva koroške avstrijske vojske januarja 1919

Po 1. decembru 1918 so se slovenski orožniki začeli umikati iz območja Marije na Zilji, torej iz Lavričevega zasedbenega območja, saj so avstrijske sile na Koroškem začele prehajati dogovorjeno demarkacijsko črto. Pozneje so zapustili še ozemlje Št. Štefana, glavnina napadalcev niso bile nemške enote Avstrijske Ljudske vojske *Volkswehr*, temveč organizirani koroški nemški kmetje, ki so do osmega decembra slovenske orožnike pregnali še iz Čajne, Ziljske Bistrice, Zahoma in Gorij ter nazadnje še iz Podkloštra. Desetega decembra so koroški Nemci napadli še slovensko stražo pri karavanškem predoru.²¹ Vmes je posegel prvi bataljon kranjskih prostovoljcev Ljubljanskega pehotnega polka pod poveljstvom stotnika Miroslava Martinčiča, ki je 11. decembra 1918 prišel v Področco, skupaj je tja prišlo okoli 300 mož.²² Štirinajstega decembra so osvojili še Podklošter. Tega dne je Grabštanj s 3. bataljonom 26. srbskega pehotnega polka zasedel kapetan Milovan Milosavljević, toda že naslednji dan, 15. decembra, so ga napadli koroški Nemci, ki so nadaljevali ofenzive za ponovno zasedbo Koroškega in ga zajeli.²³ Takrat je

¹⁷ Franjo Malgaj, Vojni spomini 1914–1919, Maribor 2009, str. 216.

¹⁸ Prav tam, str. 217.

¹⁹ Malgaj v svoji spominih, str. 217, opisuje, da se je pogajal s podpolkovnikom Verständigom, ki naj bi tudi poveljeval avstrijskim enotam, ki so bile predvidene za napad na Velikovec.

²⁰ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 161, 162 in 163.

²¹ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 164 in 165.

²² Prav tam, str. 165.

²³ Malgaj v svoji spominih navaja, da je Grabštanj skupaj s srbskimi prostovoljci osvojil 4. decembra 1918.

nastopila reorganizacija na Koroškem, major Lavrič je postal poveljnik Obmejnega poveljstva za zahodno Koroško.²⁴ Sedemindvajsetega decembra 1918 je bila osvojena Labotska dolina, in to kljub krepitvi slovenskih sil.²⁵

Drugega januarja 1919 je koroški deželni poveljnik major Ludwig Hüllgerth odpovedal sporazum (pogodbo) o demarkacijski črti, vendar je odpoved major Lavrič dobil šele četrtega januarja in v odgovor takoj dal razstreliti železniški most pri Vernberku in električno napeljavo v Beljaku.²⁶ Petega januarja so avstrijske enote že napadle pri Podkloštru in presenetile z zasedbo vzhodnih postojank, od tam Slovenci namreč niso pričakovali napada. Slovenska posadka štiriinsedemdesetih mož in štirih častnikov se je morala vdati, izročili pa so tudi štiri strojnice in denar. Šestega januarja so koroške nemške enote prestopile Dravo tudi pri Rožeku in prodrle do Št. Jakoba, naslednjega dne so prestopile Dravo še pri Borovljah in slovenske enote potisnile nazaj vse do Karavank.²⁷ Nalogo, da zavzame Humperška mostova, Borovlje in Ljubelj, je dobil nemški poveljnik nadporočnik Schenk. Koroški Nemci so za to nalogo skupno zbrali okoli 500 mož. Slovenska posadka pri mostovih je imela na voljo le okoli 200 mož, od tega 35 Srbov. Položaj je opisoval poročnik Aleksander Lunaček, ki je ocenil, da bo najbolje, če v nastalih razmerah zavaruje levo krilo v smeri Svetne vasi, ta položaj je namreč omogočal dober pregled nad dogajanjem.

Ko so koroški Nemci ob menjavi slovenske straže napadli in so se zaslišali streli, je poročnik Lunaček takoj odhitel do položajev, ki so jih držali njegovi vojaki, da bi preveril stanje. Preveriti je želel posadko ob železniškem mostu, vendar tam ni videl nikogar. Pot je nadaljeval proti stražnici, v kateri je bila slovenska posadka, in določil dve skupini po deset mož s strojnico, da pripravita obrambo železniškega in cestnega mostu, ki sta že bili tarči nemškega obstreljevanja. Toda oddelka še nista napredovala do položajev, ko jih je že dosegla novica o nemškem prekoračenju in zasedbi obeh mostov. To je pravzaprav že pomenilo izgubljeno bitko, preden je se je sploh dobro razvila, sploh ker so koroški Nemci zasedli odlične položaje na vzpetinah na drugi strani Drave – tam so s topovi in strojnicami lahko obvladovali nastali položaj in na nasprotnika streljali tudi čez lastno prodirajočo pehoto, če

²⁴ Lojze Ude: *Boj za severno slovensko mejo*, Maribor 1977, str. 165, 170.

²⁵ Dragan Potočnik: *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*, Ljubljana 2003, str. 140.

²⁶ Lojze Ude: *Boj za severno slovensko mejo*, Maribor 1977, str. 172 in 173.

²⁷ Dragan Potočnik: *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*, Ljubljana 2003, str. 140.

bi bilo potrebno. Nasprotnik je torej napadal z vso močjo in izkazalo se je, da so bili za uspešno organizacijo obrambe usodni tudi trenutki, ki jih je poročnik Lunaček porabil za premik od železniškega mosta do stražnic in od tam poskušal organizirati obrambo. V teh razmerah je presodil, da bo najbolje, če poskuša obrambo organizirati v stavbi gostilne Simandl in tudi okoli nje. Poskušal je vzpostaviti zvezo z Borovljami, to mu je tudi uspelo, vendar se zaradi precejšnjega hrupa in slabe zveze niso dobro razumeli. To je bilo usodno za majorja Lavriča in njegovega pribočnika poročnika Sirnika, ki sta se pripeljala do mostov, da bi posadko oskrbela s strelivom, misleč, da še vedno obvladujejo položaj. Koroški Nemci so jih zajeli in ubili poročnika Sirnika ter huje ranili majorja Lavriča.²⁸ Napadi so se nadaljevali in nasprotnik je, ko mu ni uspelo prodreti s frontalnim načinom bojevanja, začel slovenske enote obkoljevati in do večera mu je uspelo skleniti obroč, ker je slovenskim enotam zmanjkalo streliva. Poročnik Lunaček se je odločil, da bo z obrambo vztrajal še, dokler se ne zmrači, nato pa se bo poskušal prebiti mimo koroških Nemcev v smeri Borovelj. Tam je poročal stotniku Dequalu, ki je nadomestil ranjenega in ujetega majorja Lavriča. Medtem je razmere na terenu preverjal poročnik Lojze Ude, ki se je s svojim oddelkom pomikal med Goričami in predorom Karavanke. To ni bil protinapad, ampak samo izvidovanje, čeprav ga je za protinapad označil ranjeni major Lavrič. Za Lavričevo mnenje Ude nima utemeljitve oziroma sklepa, da je Lavrič tako pojasnil svoj nekoliko nepremišljen premik k mostovom.²⁹

Slovenske enote so se iz Borovelj umaknile proti Železni Kapli in k Sveti Ani pod Ljubeljem, toda Nemcem Ljubelja vseeno ni uspelo zavzeti. Slovencem je v bojih do 12. januarja 1919 uspelo ohraniti le severni izhod iz karavanškega predora, 14. januarja pa je nastopilo premirje.³⁰ Devetnajstega januarja je bil podpisan sporazum o premirju in demarkacijski črti, ki naj bi jo določil ameriški podpolkovnik Sherman Miles.³¹ Spomladi 1919, med obravnavo koroškega vprašanja na pariški mirovni konferenci in po prišepetavanju nekaterih antantnih ameriških vojaških in diplomatskih funkcionarjev, da Kraljevina SHS ne bo dobila pričakovanega ozemlja na Koroškem, se je slovenska Narodna vlada samovoljno odločila, da naj slovenske enote zasedejo zahtevani del Koroškega. Vmes se je zgodila sprememba

²⁸ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 177 in 178.

²⁹ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 178–180.

³⁰ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 176–181.

³¹ Dragan Potočnik: Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju, Ljubljana 2003, str. 140.

v vojaški organiziranosti, saj je II. vojaško okrožje zamenjala Dravska divizijska oblast, ki je bila uradno vzpostavljena prvega februarja 1919,³² njen poveljnik v Sloveniji je postal srbski general Krsta Smiljanić. Vrh Dravske divizijske oblasti se je s ponovnim napadom in zasedbo želenih delov Koroškega strinjal in je po besedah polkovnika Milana Bleiweisa tudi odobril dispozicije za napad, ki jih je pripravil.³³

Ofenziva slovenskih vojaških enot aprila 1919

Slovenska ofenziva, brez srbske vojaške pomoči, se je začela 29. aprila 1919 na vseh odsekih koroške fronte od Dravograda do Podrožce, da bi z zasedbo ozemlja spremenili potek dogodkov na pariški mirovni konferenci. Načrt je pripravil poveljnik Obmejnega poveljstva za Zahodno Koroško polkovnik Milan Bleiweis. Predvidel je glavni sunek proti Celovcu iz velikovške smeri, saj je bila tam zbrana glavnina slovenskih vojaških enot. Prodirali naj bi tudi proti reki Krki, in sicer iz velikovškega mostišča na sever, iz Podjune in Ljubelja proti Borovljam ter iz Podrožce proti Dravi.³⁴ Napadlo je devet bataljonov in pol (okoli 3400 vojakov).³⁵ Nasproti jim je stalo deset bataljonov Ljudske vojske Avstrije in 30 čet milice, ki jih je podpiralo 60 topov in 150 strojnic.

Slovenske vojaške enote so vključevale dva bataljona Celjskega, dva in pol bataljona Slovenskega planinskega, dva bataljona Ljubljanskega, dva bataljona Mariborskega in en bataljon Tržaškega pehotnega polka. Pehoto je podpiralo 40 topov.³⁶ Eden glavnih ciljev je bil nevtralizirati nasprotnikovo artilerijo, ki je ogrožala položaje slovenskih enot, hkrati pa motiti nemške priprave in izvedbo napada na Velikovec. Prvi cilj ofenzive je bil doseči reko Krko, zato so tja poslali tri skupine. Prvi, ki so jo sestavljali 1. bataljon Celjskega in ena četa Mariborskega pehotnega polka, je poveljeval major Anton Kos; drugi, sestavljeni iz 3. bataljona Celjskega pehotnega

³² Kralj je ukaz o formiranju Dravske divizijske oblasti izdal 22. decembra 1918, 28. januarja 1919 je bila formirana Dravska divizijska oblast s sedežem v Ljubljani, 31. januarja 1919 je prenehal delovati štab II. vojaškega okrožja v Ljubljani, 1. februarja 1919 pa so pod oblast Dravske divizijske oblasti prišle vse vojaške enote in zavodi na slovenskem ozemlju.

³³ Janez J. Švajncer: Slovenska vojska 1918–1919, Ljubljana 1990, str. 139 in 163; Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 192.

³⁴ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 196.

³⁵ Janez J. Švajncer: Slovenska vojska 1918–1919, Ljubljana 1990, str. 164.

³⁶ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 194 in 195.

polka in 1. bataljona Slovenskega planinskega polka, je poveljeval stotnik Dolenc. Celjski bateriji je poveljeval stotnik Simonič.³⁷

Na velikovškem mostišču so združene enote Celjskega in Mariborskega pehotnega polka zavzele Trušnje, prišle do Krke in tam zajele tudi nasprotnikovo artilerijsko enoto. Toda enoti sta ostali brez zvez, zato sta se umaknili nekoliko nazaj. Zvečer je sledil nemški protinapad pri Krajcarju, zato so se enote na ukaz polkovnika Bleiweisa urejeno vrnile na izhodiščne položaje.³⁸

Neuspešen je bil tudi poskus prodora 2. bataljona Slovenskega planinskega polka v Labotsko dolino, saj so naleteli na nemški protinapad, ki jih je po hudih bojih prisilil, da so se vrnili v Dravograd. Tudi 3. bataljon Ljubljanskega pehotnega polka, ki so ga poslali proti Borovljam, da se poveže z ljubeljsko skupino, je naletel pri Glinjah na hud odpor in močan artilerijski ogenj, zato se je vrnil k Šmarjeti in Apačam.

Enota, ki je začela z napadom iz predora v Podrožci, je sprva napredovala, vendar se ni povezala z ljubeljsko skupino, ki ji je poveljeval stotnik Kren, in je zato ustavila prodor. Avstrijske enote so to izkoristile in prebile slovensko obrambo na zahodu. Ljubeljska skupina je imela nalogo, da gre v smeri Celovca in prodre v Rož, se poveže s četami, ki bi udarile iz Šmarjete proti Borovljam, in z Martinčičevo skupino, ki se je odpravila izpred predora v Podrožci (karavanški predor). Skupaj bi potem napredovali v smeri Celovca. Povezava kot že rečeno ni uspela, toda ljubeljska skupina je 28. aprila 1919 razdeljena na dve skupini vseeno začela pohod proti dravskim mostovom. Ena skupina naj bi šla proti Svetni vasi, druga pa prek Št. Janža na severni breg Drave in nato naprej proti Humperku – tam je bila sovražnikova postojanka in artilerijski položaji. Od tod so obstreljevali slovenske enote pri Št. Janžu in kolono južno od Drave.

Koloni, ki se je pomikala proti Humperku, sta poveljevala poročnika Lojze Ude in Janko Gačnik. Napredovali so precej neopaženo in med potjo ujeli nekaj sovražnikovih vojakov. Enoto je sestavljalo 40 mož in dve lahki strojnici.³⁹ Skupini je uspelo priti za hrbet nemški artileriji na položajih pri Humperku in dogovorili so se, da bo nekaj pripadnikov steklo proti topovom, krili pa jih bodo s pomočjo dveh strojnic. Streli iz strojnic so povzročili začetno presenečenje, zadeli so dva

³⁷ Prav tam, str. 197.

³⁸ Prav tam, str. 197 in 198.

³⁹ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 198 in 199.

artilerista, nato so se koroški Nemci varno skriti za topovskimi ščiti zbrali in začeli streljati proti napadalcem. Poročnikoma Udetu in Gačniku ter naredniku Pangeršiču je uspelo priti do kozolca, da bi poiskali zaklon, toda poročnik Gačnik je bil zadet.⁴⁰ Zatajili sta tudi posadki pri strojnicah, saj je koroškim Nemcem uspelo obrniti enega od topov in s streli onemogočiti strojnici. Poročnik Ude in narednik Pangeršič sta poskušala rešiti ranjenega poročnika Gačnika, vendar sta ga pod hudim nasprotnikovim ognjem morala pustiti tam, da bi se tako obvarovali pred nadaljnjimi poškodbami ali celo smrtjo katerega izmed njih. Tako je poročnik Gačnik padel v nemško ujetništvo.⁴¹ Podobna usoda je doletela tudi drugo slovensko enoto, ki se je pomikala južno od Drave, pri Svetni vasi se je zapletla v spopad, toda sovražnik je odbili njen napad. Slovenci so napadli vlak, ki se je pomikal mimo Svetne vasi in so na njem bili nemški položaji s strojnicami. Vlak so močno obstreljevali in mu poškodovali lokomotivo, toda koroškim Nemcem se je uspelo konsolidirati in okrepiti z novimi četami, tako da se je tudi ta napad ponesrečil. K temu so pripomogle še slabe novice z drugih bojišč in poveljujočemu stotniku Krenu ni preostalo nič drugega, kot da ukaže umik.⁴² Ubili so enega pripadnika, nekaj je bilo zajetih. Nasprotnik jim je pobral tudi precej orožja, pet strojnic, dva topova in šestdeset pušk.⁴³

Napad slovenskih enot pri karavanškem predoru se je začel 29. aprila 1919 v jutranjih urah. Prva četa 1. bataljona Ljubljanskega pehotnega polka in naskočna četa, ki ji je poveljeval nadporočnik Jakob Potočnik, sta skupaj zavzeli Svatne in zajeli skoraj 250 koroških Nemcev, zasegli sta tudi dve havbici. Kolodvor v Podrožci je zavzela 4. srbska četa, ki ji ni uspelo prodreti naprej, saj je obtičala.⁴⁴

Najbolje ni šlo niti preostalim enotam – 3. četa Ljubljanskega pehotnega polka in Alpinska četa, ki bi morali zavzeti Podgorje in Št. Jakob, sta v visokem snegu prekinili napad in se vrnili.

Zaradi tega je bila povezava z ljubeljsko skupino prekinjena tudi s te strani. Pozneje je Št. Jakob s četo Ljubljanskega pehotnega polka iz smeri Svaten zavzel nadporočnik Maks Peterlin, zajel je okoli šestdeset nasprotnikovih vojakov, sedem častnikov in tri strojnice. Toda ta uspeh ni trajal dolgo. Že naslednji dan, 30. aprila

⁴⁰ Dogodke ob tem napadu je v svojih spominih opisal tudi Janko Gačnik.

⁴¹ Lojze Ude: *Boj za severno slovensko mejo*, Maribor 1977, str. 200.

⁴² Prav tam, str. 200 in 201.

⁴³ Prav tam, str. 201.

⁴⁴ Lojze Ude: *Boj za severno slovensko mejo*, Maribor 1977, str. 202

1919, je koroški deželni poveljnik Hülgerth z enotami 4. beljaškega bataljona in prostovoljci iz Marije na Zilji izvedel protinapad iz zahodne in severozahodne smeri ter čez Svatne prodrli proti Področci. Ko so onemogočili enoto nadporočnika Peterlina pri Št. Jakobu, so zavzeli tudi tega in tako izničili slovenski uspeh prejšnjega dne. Neuspeh so pozneje slovenske enote delno ublažile z zavzetjem Grašenice in Suhega vrha, ki sta bili glavni obrambni postojanki karavanškega predora. Na velikovškem mostišču so slovenske enote dosegle večje uspehe, saj so zajele kar 20 nasprotnikovih topov, ki so jih onesposobili. To je olajšalo poznejši umik prek mosta čez Dravo pri Velikovcu.⁴⁵

Na fronti Obmejnega poveljstva za vzhodno Koroško je bilo 30. aprila 1919 mirno in brez spopadov, tako je bilo z izjemo spopada nekaj patrulj tudi prvega in drugega maja. So pa koroški Nemci drugega maja začeli spopad na velikovškem mostišču in napadli iz vzhodne, zahodne in severne smeri. Fronto jim je najprej uspelo prebiti na vzhodu in nato po vsem območju delovanja 3. bataljona Mariborskega pehotnega polka.⁴⁶ Tako so bila izgubljena naselja Št. Peter na Vašinjah, Pri Kabonu, Pod Lipo in Orliča vas. Umikanje pripadnikov bataljona se je razvilo v neurejen beg, ki je zajel tudi prihajajoče rezerve, ki sploh niso dosegle svojih položajev. Celjski pehotni polk je na zahodni in severni strani uspešno držal položaje in odbijal napade, toda po preboju fronte na vzhodu so se koroški Nemci uspešno usmerili proti Velikovcu in prehiteli pripadnike Celjskega pehotnega polka, ki jih je tja poslal polkovnik Bleiweis, da bi ubranili mesto. Nasprotnik jih je presenetil, ker je že bil na položajih in je s strojnicami in artilerijo obstreljeval velikovski most, zato so se pripadniki Celjskega pehotnega polka začeli hitro umikati čez most. To je uspelo le redkim, preostali so skočili v Dravo in jo skušali preplavati, številni so pri tem utonili.⁴⁷ Tretjega maja 1919 je bilo na koroški fronti ponovno mirno, toda koroški Nemci so se odločili, da se s tem stanjem ne bodo zadovoljili in bodo boje nadaljevali in poskušali slovenske vojaške enote popolnoma izriniti z območja Koroškega. Pri tem se niso ozirali niti na zahteve antantne komisije, ki jo je vodil general Segré in ki je protestirala proti nadaljevanju bojev na drugi strani reke Drave. Četrtega maja so se boji ponovno nadaljevali, koroške nemške čete so napadle karavanški predor,

⁴⁵ Prav tam, str. 202 in 203.

⁴⁶ O točnem dogajanju na območju 3. bataljona Mariborskega pešpolka so želeli uvesti sodno preiskavo, do katere ni nikoli prišlo. Po polemiki med Tinetom Pavličem in Ivanom Gračnarjem v televizijski oddaji TV 15 z dne 12. 2. 1969 so pripadniki Celjskega pešpolka to občutili kot izredno netovariško dejanje, saj je po nepotrebnem povzročilo več izgub, kot bi jih sicer. Več o tem v Ude 1977, str. 204.

⁴⁷ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 203 in 204.

tja so že od 30. aprila naprej dovažali nove čete. Pripeljali so celo dve gorski bateriji z Dunaja, skupaj je bilo tam po Martinčičevi oceni okoli 3500 mož, na nasprotni, jugoslovanski strani, pa le 500 mož. Po spominih in oceni stotnika Martinčiča so bili jugoslovanski položaji tako slabi, da bi nasprotnik lahko pravzaprav kjer koli brez večjih težav prebil frontno črto. Najprej so zavzeli Grašenico in nato Suhi vrh. Jugoslovanski vojaki so se neurejeno umaknili vse do Jesenic. Jeseniški prebivalci so se bali, da bo nasprotnik prekoračil Karavanke in zajel tudi območje Jesenic, toda strah je bil vseeno pretiran, koroški Nemci se namreč za to potezo niso odločili. Tega dne so nasprotniki napadli tudi Šmarjeto v Rožu in s tem so se začeli boji za vse Koroško južno od Drave. Med Šmarjeto in Apačami je bila slovenska frontna črta zaradi spopadov premaknjena do štajerske meje. Šmarjeto je nasprotnik najprej močno obstreljeval s pomočjo artilerije, nato je sledil še napad pehote z veliko premočjo. Branili sta jo 11. in 12. stotnija Ljubljanskega pehotnega polka, ki sta obkoljeni vzdržali približno štiri ure. Poveljnik stotnik Pavel Razlag je bil zajet prvi, ker so ga izdali nekateri slovenskim enotam nenaklonjeni domačini. Drugi pripadniki tega polka, ki so se nahajali v Apačah, niso poslali pomoči, koroški Nemci pa so se nad ujetniki hudo znašali in jih več tudi ustrelili, med njimi tudi poveljujočega stotnika Razlaga in poročnika Jurco.⁴⁸

Po teh dogodkih so koroške nemške čete napredovale od Šmarjete proti Miklavčevu, Železni Kapli, na odpor slovenskih enot so naletele samo še pri Apačah, od tam naprej pa ne več. Po padcu Šmarjete in posledičnim razpadom organiziranosti Ljubljanskega pehotnega polka je začela propadati celotna slovenska frontna črta južno od Drave. Nadaljnji poskusi organizacije in konsolidacije slovenskih enot niso bili več uspešni. Ubežniki, pripadniki Ljubljanskega pehotnega polka, so se želeli prebiti nazaj na Kranjsko čez Železno Kaplo prek Jezerskega sedla. Polkovnik Bleiweis jih je hotel s pomočjo 10. čete Mariborskega pehotnega polka, ki bi pri Železni Kapli postavila kordon, zaustaviti in hkrati en vod tega polka poslati na Šajda sedlo. Ta četa naj bi tudi pripravila obrambo Jezerskega sedla, ki bi ga branila do zadnjega moža. Toda tega premika ni bilo treba izvesti, ker je že petega maja 1919 proti Železni Kapli prodril oddelek 7. pehotnega polka, del srbske redne vojske, ki je zaustavil nemški preboj čez Jezersko sedlo.⁴⁹

V teh razmerah so se slovenske enote začele množično pomikati proti vzhodu, proti Štajerskemu. Pridružil pa se jim je tudi Slovenski planinski polk, ki je bil do

⁴⁸ Prav tam, str. 203, 204 in 205.

⁴⁹ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 207.

sedaj najmanj obremenjen in je nadzoroval območje med Lipico in Dravogradom. Obmejno poveljstvo na Koroškem pod polkovnikom Milanom Bleiweisom je med tretjim in petim majem večkrat spremenilo sedež, in sicer iz Miklavčevega v Pliberk in nato v Dravograd. Tu je petega maja po dogovoru Bleiweis-Maister prenehalo delovati. General Maister je po tem prevzel poveljevanje nad vsemi četami na Koroškem, ostanek Obmejnega poveljstva je odšel v Slovenj Gradec. Večina slovenskih polkov se je začela umikati in general Maister je določil zbirališča, za Ljubljanski pehotni polk Slovenj Gradec, za Celjski pehotni polk Radlje, za Mariborski pehotni polk Muto in za Slovenski planinski polk Pamače - Trobje. Četo iz Karlovca, ki ji je poveljeval kapetan Vuksan, in oddelek nadporočnika Malgaja, je general Maister poslal k soteski Guštanj (danes Ravne na Koroškem), da bi tam poskušala zaustaviti koroške Nemce, ki so se pomikali proti Dravogradu. Med spopadom je šestega maja 1919 na Tolstem vrhu nad Guštanjem padel nadporočnik Malgaj.⁵⁰ Po njegovi smrti so se ostanki njegove enote in četa kapetana Vuksana umaknili, tako da so imeli koroški Nemci prosto pot proti Dravogradu in ga iz severne in južne smeri sedmega maja tudi zavzeli. Slovenj Gradca jim ni uspelo zavzeti, tudi pohod proti Štajerskemu se je izjalovil, ker so jih osmega maja v Vratih pri Muti slovenske enote zavratile. Tudi Štajerska deželna vlada se je obrnila na Koroško deželno vlado in jo pisno pozvala, naj ne prekorači meje, ker bi jim prenos bojov na območje Štajerskega lahko škodil pri pogajanjih na pariški mirovni konferenci, hkrati bi pomenil tudi nesmiselno izzivanje jugoslovanske strani.⁵¹

Po koncu ofenzive je sledila analiza, ki je za neuspeh med drugim okrivila tudi Narodno vlado v Ljubljani, saj so njeni predstavniki želeli oziroma zahtevali ofenzivo. Dejstvo je, da se je s tem strinjala tudi Dravska divizijska oblast in ofenzive ni odsvetovala. Dejstvo je tudi, da je prišlo med slovenskimi polki do notranjega razkroja, izjema je bil Celjski pehotni polk, ki je pokazal izredno discipliniranost, vztrajnost in borbeni duh.⁵² Pri Ljubljanskem pehotnem polku in Slovenskem planinskem polku so na disciplino in bojni duh vsekakor vplivali lokacija spopada

⁵⁰ Nadporočniku Franju Malgaju naj bi v nesreči razneslo granato, ki jo je imel za pasom. Sestra Marija je po nesreči odšla na kraj nesreče in tam našla krvave krpice uniforme in sežgane liste iz njegovega dnevnika (v Malgaj Vojni spomini 1914–1919, Maribor 2009, str. 224). Po spominih borca Frana Roša (objavljeno v zborniku Boj za Maribor 1918–1919, Maribor 1988, str. 202) naj bi Malgaj med ofenzivo na Tolstem vrhu splezal na drevo, da bi se razgledal po okolici in nasprotnikovih položajih, pri tem pa mu je razneslo granato, ki jo je imel pripeto za pasom. Granato naj bi razneslo, ker se je med plezanjem zapletla v vejo drevesa.

⁵¹ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 209.

⁵² Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 209 in 210.

in prošnje takratne oblasti, da naj gredo branit severno mejo in potrpijo še ta kratek čas. Toda ta kratek čas se je razvlekel in to je bilo pogubno za disciplino, sploh ker rezerve niso prišle in zamenjave ni bilo. Takrat je bila še vedno močna tudi protivojna propaganda, ki se je še dodatno okrepila, ko so po odredbi Narodne vlade začeli z mobilizacijo letnikov 1895–1899. Poraz slovenske aprilske ofenzive 1919 je pokazal, da Slovenci in slovenske enote niso bile dovolj močne, da bi same, brez srbske vojaške pomoči, zavzele Koroško. Na pomoč je moral priti srbski del monarhije – to je še poslabšalo notranji položaj Slovencev v monarhiji.

Zmagovita jugoslovanska ofenziva od 28. maja do 6. junija 1919

Mirovna pogajanja v Celovcu, ki so trajala od 9. do 16. maja 1919, so bila neuspešna, ker avstrijska stran ni želela upoštevati zahtev vojaške delegacije Kraljevine SHS, naj se avstrijske enote umaknejo na položaje pred začetkom aprilske ofenzive. Umakniti so se bili pripravljeni le na položaje južno od reke Drave, in še to le na območju Dravograda.

Zato se je Kraljevina SHS odločila za še eno ofenzivo, tokrat so sodelovale srbske enote, poveljnik ofenzive je bil general Krsta Smiljanić. Vojaške enote Kraljevine SHS so organizirali v pet odredov: Labotskega, Koroškega, Jezerskega, Ljubeljskega in Jeseniškega; skupaj jih je sestavljalo 22 bataljonov, štirje eskadroni in 25 baterij, skupno približno 12.000 vojakov.⁵³

- **Labotski odred:** Poveljnik je bil general Rudolf Maister. Sestavljen je bil iz treh bataljonov Mariborskega pehotnega polka in bataljona Tržaškega pehotnega polka. Poleg navedenih enot so v njegovi sestavi delovale še 4. celjska gorska baterija, 2. in 4. mariborska havbična baterija, 5. težka havbična baterija, oddelek konjenice in telefonska sekcija. Njegovi izhodiščni položaji so bili Sveti Leonard–Sveti Urban–kota 1367–kota 835–kota 344 ter vas Trofin oziroma Trbonje. Dobil je nalogo, da s teh položajev napade nasprotnika in s pomočjo desnega krila Koroškega odreda zavzame spodnji Dravograd. Po tem bi odred napredoval v smeri Labot–Šentpavel, zavzel ozek prehod pri Šentpavlu in ga držal v svojih rokah. Po zavzetju Šentpavla bi najprej napotil manjšo kolono na levo stran Drave, da bi lahko vzdrževali zveze s Koroškim

⁵³ Prav tam, str. 219.

odredom in pravočasno zavzeli most čez Dravo pri vasi Lipica. Nato bi izvedel še izvidovanje, da bi preprečil presenečenja in prodor nasprotnika iz smeri Wolfsberga in Velikovca ter morebitni prodor iz smeri Štajerskega. V svoji sestavi je imel 2000 mož in 14 topov.⁵⁴

- **Ljubeljski odred:** Poveljnik je bil podpolkovnik Sava Tripković, sestavljen je bil iz 1. bataljona Ljubljanskega pehotnega polka, prostovoljcev prejšnjega Ljubeljskega odreda (stotnika Krena), 3. ljubljanske baterije, 4. ljubljanske havbične baterije in telefonske sekcije. V svoji sestavi je imel okoli 720 mož, 23 mitraljezov in osem topov. Odred je dobil nalogo prodiranja na smeri Ljubelj–Borovlje, glavnino sil naj bi uporabil na smeri Zgornji kot–Vajdiš–Borovlje. Pri tem bi zavzel in prekinil komunikacijo na smeri Borovlje–Apače in zavzel most čez Dravo pri Humperku.⁵⁵
- **Koroški odred:** Poveljnik je bil polkovnik Ljubomir Marić. Sestavljen je bil iz treh bataljonov Slovenskega planinskega polka, dveh bataljonov Celjskega pehotnega polka, dveh bataljonov Ljubljanskega pehotnega polka in iz eskadrona konjenice. V svoji sestavi je imel 3200 mož in 26 topov. Izhodiščna črta Koroškega odreda je bila Sveti Peter na Kronske gori–Sveti Rok–Plešivec–Tolsti vrh–Smrekovec–Komen–Veliki Travnik–Solčava. Glavna naloga je bila zavzetje mostu pri Velikovcu, v drugi fazi pa zavzetje Velikovca. Poleg tega bi moral podpreti Labotski odred pri zavzetju spodnjega Dravograda.⁵⁶
- **Jezerski odred:** Poveljnik je bil polkovnik Dobroslav Milenković. Sestavljali so ga trije bataljoni 8. srbskega pehotnega polka, en bataljon 7. srbskega pehotnega polka, en bataljon srbskega 1. pehotnega polka in dva eskadrona konjenice. Skupaj je imel v svoji sestavi 4200 mož in 23 topov. Jezerski odred je imel izhodiščne položaje na črti Sveti Lenart–Bela–Korte. Napasti bi moral sovražnika pred seboj, prodirati v smeri Sinča vas–Velikovec, zasesti leseni in železniški most pri vasi Kamen ter leseni Anin most pri Galiciji. Hkrati je dobil tudi nalogo, da na levem boku vzdržuje zvezo z Ljubeljskim odredom na smeri Šajda–Apače in s Koroškim odredom na smeri Pod Peco–Globasnica.⁵⁷

⁵⁴ Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo, Kranj 2018, str. 55 in 56.

⁵⁵ Prav tam, str. 55.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo, Kranj 2018, str. 55.

- **Jeseniški odred:** Poveljeval mu je stotnik Kajundžić, sestavljali so ga dve strelski četi in strojnična četa 26. pehotnega polka, skupaj približno dvesto mož in dva topova. Odred je imel nameščen en oddelek pri Podrožci in en oddelek pri Podkorenu. Odred pri Podrožci je imel nalogo izvidovanja in vezave sovražnika nase, odred pri Podkorenu naj bi deloval defenzivno in po potrebi branil zasedene položaje.⁵⁸

Ofenziva se je začela zjutraj 28. maja 1919.

- **Ljubeljski odred** pod poveljstvom podpolkovnika Save P. Tripkovića je dobil nalogo, da v najkrajšem mogočem času zasede Borovlje, prodre do Drave in z zahodne strani zavaruje prodiranje Jezerskega odreda, medtem ko bi Celovec zavzeli z vzhodne strani. Uspešno je delovala enota pehote pod poveljstvom stotnika Miroslava Martinčiča, ki je pri Malem Ljubelju po artilerijski predpripravi premagala nasprotnika. Prav tako je bila uspešna tudi vzhodna kolona, ki ji je poveljeval major Matija Štefin in se je z nemškim nasprotnikom srečala pri Doleh pri Borovljah ter ga pregnala proti Borovljam in še dlje. Skupina meščanov iz Borovelj je prišla naproti in rekla, da predaja mesto. Major Štefin je v Borovlje poslal Lojza Udetja z oddelkom lahkih strojnic, na poti je srečal nemški posadki, ki sta se umaknili čez Dravo in za seboj razstrelili mostove.⁵⁹
- **Jezerski odred** je z napadom začel že 28. maja, Dravo pa je dosegel 29. maja, in sicer na odseku Breza, Velikovški most, Kamen in Apače. Eden glavnih ciljev za ta dan je bil zasesti Velikovec, ki bi ga dosegli preko Sinče in Dobrle vasi. Drugi cilji so bili napredovanje v smeri severozahoda in zasedba Aninega mostu v Galiciji, mostu pri Doljah in železniškega mostu pri Kamnu. Oblikovani sta bili dve napadalni koloni, prvo je vodil major Božidar Andjelković, ki je dobil nalogo, da nastopa v smeri Velikovca in vzdržuje stik s Koroškim odredom. Drugi je poveljeval podpolkovnik Jovan Naumović, ki je dobil nalogo zasesti zgoraj omenjene mostove.⁶⁰
- **Koroški odred** je reko Dravo prav tako dosegel 29. maja, in to na odseku Libeliče, Lipica in Breza. Dan poprej, 28. maja, je 3. bataljon Celjskega pehotnega polka, ki mu je poveljeval stotnik Kos, pri Črni bil hudo bitko in

⁵⁸ Janez J. Švajncer: Slovenska vojska 1918–1919, Ljubljana 1990, str. 176. Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo, Kranj 2018, str. 54 in 55.

⁵⁹ Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo, Kranj 2018, str. 56 in 57.

⁶⁰ Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo, Kranj 2018, str. 70–74.

zmagal. Koroški odred je prek Kotelj (tam je prodiral 1. bataljon Celjskega pehotnega polka) in čez Mežo, Črneče, Libeliče in Dobrovo dosegel Dravo ter se povezal z Labotskim odredom. Znotraj Koroškega odreda se je še posebej izkazal omenjeni Celjski pehotni polk, ki je uspešno opravil naloge in dokazal, da je vreden zaupanja. Nemci so se umaknili na severni breg Drave in poveljnik nemških koroških čet je predlagal, misleč, da se bodo Jugoslovani zadovoljili z reko Dravo, da začnejo pogajanja o premirju.⁶¹

- **Labotski odred** je začel napad 28. maja 1919, najprej so začeli z artilerijsko predpripravo, nato je 2. četa Mariborskega pehotnega polka prebila prvo avstrijsko frontno črto južno od reke Drave, pri gradu Puštajn. Avstrijske čete so na koti 801 dobro branile svoje položaje, zato so zaprosili Koroški odred za artilerijsko podporo. Avstrijci so se na desni strani Drave umaknili in zavzeli nove položaje na črti Sveti

Boštjan–Sveti Duh. Deli 3. čete so uspešno zaobšli nasprotnikove položaje in čez Bricov vrh jim je uspelo prodreti v Dravograd in pozneje zavzeti še dve pomembni točki nad Dravogradom. To sta bili Stari vrh in kota 555, ki se je razprostirala zahodno od naselja Kozman. Po njunem padcu so Avstrijci zapustili Dravograd. Potem je 1. bataljon Mariborskega pehotnega polka želel zavzeti Labot, to bi bila namreč podlaga za napredovanje in zavzetje Šentpavla. Pri premiku proti Labotu so dvakrat padli v zasedo, zato so napredovanje ustavili in počakali še na druge enote. Zavzeli so položaje severno od vasi Multerer. Medtem je 2. bataljonu Mariborskega pehotnega polka uspelo zavzeti Dravograd. Naslednji dan, 29. maja 1919, je 1. bataljon Mariborskega pehotnega polka ostal na istih položajih, 30. maja pa je dobil nalogo, da zavzame Labot; to je storil takoj, ko je 2. bataljon Mariborskega pehotnega polka zavzel točko Burgstallkogel, s katere je nasprotnik nadziral dostope v mesto. 3. bataljon Mariborskega pehotnega polka je začel z bojnim delovanjem proti Lamprechtsbergu, pri tem mu je podporo nudila težka slovenska artilerija, zato je Lamprechtsberg padel in prešel v slovenske roke. Enaintridesetega maja je 1. bataljon Mariborskega pehotnega polka napredoval proti Šentpavlu, toda zaradi hudega odpora sovražnika se je napredovanje ustavilo na črti Hoffsteter–Paulschneider, tu so ostali vse do drugega junija. Bojna delovanja na območju Labota so nadaljevali po prihodu Koroškega odreda na severno stran Drave, po 1. juniju. V ukazu

⁶¹ Prav tam, str. 60–69.

je bilo navedeno, da naj Labotski odred nadaljuje napade vzhodno od reke Labotnice. V nadaljevanju je na tem območju potekalo večinoma le medsebojno obstreljevanje z artilerijo, do pehotnega spopada ni prišlo. Kmalu so enote Mariborskega pehotnega polka na položajih zahodno od Labotnice zamenjale enote Koroškega odreda. Tako so enote Mariborskega pehotnega polka prešle v rezervo, ki se je zbrala v Achalmu, nato pa odšla v Šentpavel in ga zavzela. Drugega junija je 2. bataljon Mariborskega pehotnega polka odšel v napad, vendar ga je pred Weibergom zadržal močen mitralješki ogenj. Ko se je naposled premaknil, mu je brez večjih težav uspelo prodreti do Herzogberga. Kot del Labotskega odreda je na skrajno desni strani ves čas deloval tudi Tržaški pešpolk, ki je, ko je Mariborski pehotni polk zavzel Dravograd, zavzel Soboto (Soboth).⁶²

Kot smo že omenili, je poveljnik ofenzive general Krsta Smiljanić privolil v pogajanja, ki jih je ponudil nasprotnik, toda od svojih enot je zahteval, da nadaljujejo osvajanja in se ustavijo na črti, s katere je sovražnik v začetku januarja 1919 začel svojo ofenzivo. Tako so bili boji po 30. maju 1919 samo še na ozemlju severno od Drave, na območju Labotskega odreda. Jezerski odred se je povezal Ljubeljskim, Jeseniški odred pa se je začel pomikati proti Podrožici. Na severno stran Drave je 31. maja 1919 prešel tudi Slovenski planinski polk.

Zaradi navedenih prodorov se je Avstrijska vojska umaknila na severni (levi) breg Drave na celotnem odseku od Dravograda do Apač. Do tretjega junija so na severni breg Drave prešli vsi bataljoni Slovenskega planinskega polka, tako da so še istega dne zasedli Velikovec in naslednji dan, četrtega junija, obvladovali ozemlje na črti Djekše–Krka. Tega dne so se v Kranju že začela pogajanja o premirju med jugoslovansko in avstrijsko-nemško stranjo, ki so se končala šestega junija, ko je avstrijsko-nemška delegacija v Kranju podpisala pogodbo. Določena je bila mejna črta Kepa (2143)–Mala Kepa (1730)–kota 1131–Spodnje Borovlje (609)–Petelin, kota 802–Ržek–Semisvavče (St. Lamprecht)–Žoprače (Selpritsch)–južni rob Vrbe–čez Vrbsko jezero do severne obale pri Pričini (Pritschitz, 458)–kote 656, 620 in 633–Majhna gorica (Ameisbichl)–Dole (Ponfeld, 468)–Steniče (Teutschach, 581)–Ulrichsberg–kota 607–čez Gline na Zehner Berg 878–Sv. Magdalena 1075–Steinbruchkogel–gorski greben Reinegg–Sapotnig Ofen–kota 1558–Speikkogel 1899–Ofentraten–kota 1410–kota 1228–Kienberg–Framrach–Paierdorf–kota

⁶² Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo, Kranj 2018, str. 57–60.

981–Kleinalpe 1763. Nad to črto je bil vzpostavljen ozek nevtralen pas.⁶³ Četrtega junija 1919 je svet štirih določil tudi, da se plebiscitno ozemlje razdeli na dve coni, na cono A in na cono B. Ko so se avstrijske enote umaknile na zgornje Koroško, pa so jugoslovanske enote šestega junija zasedle tudi Celovec in Gosposvetsko polje. Toda zasedba ozemlja je prišla prepozno, saj je bilo na pariški mirovni konferenci odločeno, da bo o spornem ozemlju južnega Koroškega odločil plebiscit.

Po 15. junijupaso člani medzavezniške komisije določili še, da se določi štiri kilometre široko nevtralno cono, v katero ne bi zahajale ne italijanske, ne jugoslovanske, ne koroške nemške patrulje. Jugoslovanska vojska je bila pozvana, da se umakne na črto Kepa–Sp. Borovlje–Rožek; severno od Celovca pa na črto Pričica–Volovica–Dhovše–Tesnja vas–Trnja vas–Gosposvetska gora–Sechzigerberg–kota 640–JV od Otmanje–Steibruckkogel–Št. Gregor. Enaindvajsetega junija se je vrhovni svet pariške mirovne konference odločil, da naj cono A zasede jugoslovanska vojska, in sicer avstrijska severno, jugoslovanska pa južno od črte Kepa–Polana–Drava. Cono B naj bi zasedla avstrijska vojska. Rok za premik vojska je bil določen za 31. julij 1919, takrat so se jugoslovanske enote umaknile za to črto.

Sklep

Že 17. oktobra 1918 je Narodni svet za Koroško zahteval, da bi območja Koroškega, poseljena z večinsko slovenskim prebivalstvom, pripadla jugoslovanski državi, najprej Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je nastala 29. oktobra 1918 in se je 1. decembra istega leta s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Koroški deželni zbor se s tem ni strinjal in je v začetku novembra razglasil Koroško za nedeljivo. Toda to ni pokopalo upov in prizadevanj koroških Slovencev po vključitvi v jugoslovansko državo, zato se so obrnili na Narodno vlado v Ljubljani, vendar ta najprej ni želela začeti z oboroženim bojem za severno mejo, pozneje pa je le popustila in zavedni častniki, kot so bili nadporočnik Malgaj, stotnik Lavrič, poročnik Ude in drugi so začeli z osvajanjem ozemlja na Koroškem in na začetku, novembra in decembra 1918, dosegli precejšnje uspehe. Toda že v drugi polovici decembra 1918, še bolj pa januarja 1919, ko je drugega januarja koroški deželni poveljnik major Ludwig Hüllgerth odpovedal sporazum (pogodbo) o demarkacijski črti, so avstrijske enote napadale in osvajale ozemlje.

⁶³ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, str. 225 in 226.

Slovenske enote so bile poražene, izgubile so vse, razen severnega izhoda iz karavanškega predora. Premirje je bilo razglašeno 14. januarja, 19. januarja pa podpisan sporazum o premirju in demarkacijski črti, ki naj bi jo določil ameriški podpolkovnik Sherman Miles. Aprila 1919, med pariško mirovno konferenco, so se začele pojavljati govorice, da Kraljevina SHS ne bo dobila pričakovanega ozemlja, zato so Slovenci začeli razmišljati o ponovni ofenzivi, s katero bi prišli do zelenega ozemlja. Toda ofenziva, v kateri so sodelovale le slovenske vojaške enote, je bila slabo pripravljena. Na pomoč niso prišle srbske vojaške enote, vendar Dravska divizijska oblast je bila z njo seznanjena in jo je odobrila. Slovenske enote so bile poražene, številčno so bile prešibke, operacije pa so bile slabo vodene: ker je povezava med različnimi enotami največkrat spodletela, skupno napredovanje ni bilo mogoče. Enote so bile tudi predaletč druga od druge, to pa je otežilo oskrbovanje in izid te ofenzive, ki se je neslavno končala v začetku maja, je pokazal, da slovenske enote niso dovolj močne in da potrebujejo srbsko pomoč.

Skupna majsko-junijska ofenziva je bila za razliko od predhodne zelo dobro vodena, načrtovala jo je vojska Kraljevine SHS. Tudi tokrat so iz pariške mirovne konference prihajale nespodbudne informacije, tam so se že 30. maja 1919 odločili, da bo o koroški meji odločal plebiscit. Ofenzivo je vodil srbski general Krsta Smiljanić, ki je oblikoval pet odredov, in samo enega, Labotskega, je vodil Slovenec, general Maister. Na čelo ostalih odredov je postavil srbske častnike, visokih slovenskih častnikov verjetno ni dovolj poznal, zaradi hudega poraza v prejšnji ofenzivi jim tudi ni zaupal.⁶⁴ Velika vojaška premoč, tako v številu kot tudi v tehniki, je omogočila bleščečo zmago, šestega junija so zasedli so tudi Celovec in Gosposvetsko polje. Toda zaman, saj je o pripadnosti Koroškega odločil plebiscit.

⁶⁴ Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo, Kranj 2018, str. 75.

Viri in literatura

Gradnik, V., 1981. *Primorski prostovoljci v boju za severno mejo 1918–1919*, Koper: Založba Lipa.

Kuster, J. in drugi, 1979. *Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za slovensko severno mejo 1918–1919*, Maribor: Zveza prostovoljcev – borcev za severno mejo 1918–1919, Klub koroških Slovencev v Mariboru in Sklad Prežihovega Voranca v Mariboru.

Malgaj, F., 2009. *Vojni spomini 1914–1919*, Maribor: Pro-Andy.

Penič, L., 1988. *Boji za slovensko severno mejo*, Maribor: Muzej narodne osvoboditve.

Švajncer, J. J., 1990. *Slovenska vojska 1918–1919*, Ljubljana: Prešernova družba.

Švajncer, J. J., in drugi, 1988. *Boj za Maribor 1918–1919*, Maribor: Založba Obzorja.

Torkar, B. in drugi, 2018. *Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo*, Kranj: Društvo general Maister.

Ude, L., 1977. *Boji za severno slovensko mejo 1918–1919*, Maribor: Založba Obzorja.

MAG. MLADEN HORVAT

DELOVANJE ANTANTNIH KOMISIJ NA SLOVENSKEM PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Povzetek

Določanje mej po prvi svetovni vojni je za Slovence tema, ki jo po navadi gledajo predvsem skozi prizmo koroškega plebiscita. Ker velja prepričanje, da se nam je tu zaradi delovanja ameriške Milesove komisije zgodila velika zgodovinska krivica, je tematika tudi občutljiva. Manj znano pa je dejstvo, da tudi drugod določanje severne meje ni potekalo povsem gladko. Antanta tudi tu ni upoštevala slovenskih teženj, da bi se priklopili na zmagovito stran in avtomatsko uveljavili svoje zahteve. Namesto tega je takoj ob začetku mirovnih pogajanj v Parizu začela ustanavljati razne komisije (tako ad hoc za preučevanje razmer na terenu kot uradno pooblaščne za določanje poteka mej). Njihovo delovanje je ponekod slovenski strani koristilo, ponekod ne. Predvsem je bilo odvisno od nacionalne sestave: Francozi so nam bili po večini naklonjeni, Italijani izrazito protislovensko naravnani, Britanci in Japonci pa so poskušali ohranjati nevtralnost.

Ključne besede:

antantne komisije, pariška mirovna pogajanja, določanje mej po prvi svetovni vojni, koroški plebiscit, Štajerska in Prekmurje po prvi svetovni vojni

Uvod: mirovna konferenca v Parizu

Mirovna konferenca se je začela 18. januarja 1919 v Versajski palači pri Parizu, udeležili so se je predstavniki sedemindvajsetih držav (tudi tistih v nastajanju) in petih narodov (predvsem s Kavkaza in JV Azije, velesile so sicer njihove delegacije pretežno ignorirale). Načelovali so ji voditelji štirih sil, ki so tvorile jedro zmagovalne antante: Woodrow Wilson (predsednik ZDA), David Lloyd George (ministrski predsednik Velike Britanije), Georges Clemenceau (predsednik Francije) in Vittorio Orlando (premier Italije). V vrhovni organ konference, Svet peterice, je bil sicer vključen tudi predstavnik Japonske (nekdanji ministrski predsednik Matsui), ki je sodelovala bolj simbolično, saj Japoncev evropske zadeve niso posebno zanimale. Predstavniki premaganih centralnih sil na konferenco niso bili povabljeni, na ruski strani pa so sodelovali samo »beli« predstavniki.

Glavni namen konference je bil zagotoviti trajni mir in politično ter gospodarsko stabilnost v Evropi po razpadu velikih imperijev. Ena največjih težav konference so bile meje med novonastalimi državami. Rešiti so jo poskušali s sklenitvijo petih mirovnih pogodb med poraženkami, novonastalimi državami in državami antante.

Sklepe so enostransko sprejemali veliki štirje na okoli 145 neformalnih srečanjih; delegacije drugih držav, ki so bile razporejene po 52 različnih komisijah, ki so ob pomoči strokovnjakov (zgodovinarjev, geografov, ekonomistov, pravnikov, inženirjev ...) pripravljale predloge in poročila, so jih lahko le potrjevale.

Konferenca se je uradno končala 21. januarja 1920 z ustanovitvenim zasedanjem skupščine Društva narodov, ki naj bi po Wilsonovi zamisli mirno reševalo vse prihodnje mednarodne spore. Ironija je bila, da ZDA mirovnih pogodb niso ratificirale (pozneje so s premaganimi sklenile separatne mirovne sporazume) in niso vstopile v Društvo narodov, saj je Kongres nasprotoval Wilsonovi politiki.¹

Antanta, slovensko nacionalno vprašanje in vprašanje mej

Že pred uradnim podpisom premirja je Avstro-Ogrska začela pospešeno razpadati. Avgusta 1918 je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet za Slovenijo, katerega

¹ Lipušček, Uroš, 2003. *Ave Wilson: ZDA in prekrjanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*. Ljubljana: založba Sophia, str. 86–95 (dalje: Lipušček, Ave Wilson).

predsednik je postal najvidnejši slovenski politik v monarhiji dr. Anton Korošec. Ta je bil 5. oktobra 1918 imenovan tudi za predsednika v Zagrebu ustanovljenega Narodnega viječa (sveta) Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki si je za poglavitni cilj zadal ustanovitev neodvisne države južnih Slovanov monarhije, vendar bi bilo za to treba spremeniti dotedanje notranje meje.²

Sedmega oktobra 1918 je cesar Karel antanto zaprosil za premirje, 18. oktobra pa je vsem narodom priznal pravico do lastne državnosti, toda še vedno pod habsburškim žezlom. Sedemindvajsetega oktobra je avstro-ogrski zunanji minister Andrassy Wilsonu sporočil, da sprejema njegove pogoje za mir, med katerimi je bila tudi pravica Jugoslovanov do neodvisnosti.³

Devetindvajsetega oktobra 1918 je bila v Zagrebu in Ljubljani slovesno razglašena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ko je hrvaški sabor tudi uradno pretrgal državno-pravne zveze s habsburško monarhijo, dr. Korošec pa je postal ministrski predsednik vlade nove države.⁴

Država SHS se je iz različnih vzrokov, predvsem zaradi vprašanja mej, ki jih kot mednarodno nepriznana tvorba ni mogla zlahka ugodno rešiti, že 1. decembra 1918 združila s Kraljevino Srbijo. Oblasti nove države, v kateri so prevladovali Srbi in njihovi interesi, so tako dobile tudi mandat zastopanja slovenskih zahtev na mirovni konferenci v Parizu.

Po koncu vojne je seveda vsepovsod vladala splošna zmeda. Izjema ni bila niti pariška mirovna konferenca. Članice zmagovite antante so se ukvarjale s svojimi prednostnimi nalogami in interesi, med katerimi je prevladovalo vprašanje, kaj storiti s premagano Nemčijo, odprto vprašanje je bilo seveda tudi delitev plena v Afriki in na Bližnjem vzhodu. Pri tem so se med njimi hitro pojavila precejšnja nesoglasja.

Zato je bilo treba vložiti izjemno veliko truda, da so velesile sploh opazile slovenska prizadevanja po rešitvi našega nacionalnega vprašanja. Tako sprva niti Robert William Seton - Watson, znameniti poznavalec južnoslovanske (predvsem hrvaške)

² Slavič, Matija, 1999. *Naše Prekmurje*. Murska Sobota: Pomurska založba, str. 175–176 (dalje: Slavič, *Naše Prekmurje*). Ude, Lojze, 1977. *Boj za severno slovensko mejo 1918–1919*. Maribor: Obzorja, str. 20–21 (dalje: Ude, Boj). Lipušček, Ave Wilson, str. 10–13.

³ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 177; Lipušček, Ave Wilson, str. 10–13.

⁴ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 179.

problematike in največji britanski zagovornik Jugoslavije, slovenskim zadevam ni posvečal posebne pozornosti.⁵

Celo znotraj jugoslovanske delegacije je slovenski del, ki je imel samo sedem od skoraj sto članov, le stežka uveljavljal svoj položaj, saj so imele prednost zahteve Srbov in Hrvatov. V ožjem, političnem delu delegacije sta od Slovencev delovala dr. Ivan Žolger (strokovnjak za ustavno pravo) in nekdanji poslanec v dunajskem Državnem zboru dr. Otokar Rybar. Prvi kot edini Slovenec, ki je postal minister v habsburški monarhiji, že tako ni imel preveč ugleda pri Nikoli Pašiću, srbskem ministrskem predsedniku in vodji jugoslovanske delegacije.⁶

Slovenske zahteve so seveda zavračali avstrijski Nemci, ki so hlepeli po velikem delu ozemlja, ki so ga Slovenci zahtevali zase. Na mednarodnem prizorišču je bila poglavitni nasprotnik predvsem Italija. Ta je v novonastali Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev videla glavno prepreko ozemeljski razširitvi, ki ji je bila priznana z londonskim sporazumom, kot tudi prihodnji načrtovani vzpostavitev njene hegemonije na Balkanu. Kako v takih razmerah uveljaviti slovenske nacionalne interese, je postalo najtežavnejše vprašanje, s katerim se je morala ukvarjati nova Narodna vlada v Ljubljani, ki jo je Narodni svet 30. oktobra 1918 pooblastil za izvajanje oblasti nad Kranjskim, Primorskim ter slovenskim delom Štajerskega in Koroškega. S tem predpisom je bila tudi uradno razglašena združitev vseh slovenskih dežel – Zedinjena Slovenija, ki se je takoj začela spoprijemati z vprašanjem, do kod pravzaprav sega njeno ozemlje. Uradno stališče je bilo, da je meja črta Šmohor–Beljak–Celovec–Št. Vid–Velikovec–Št. Andraž–Dravograd–Marenberg (Radlje)–Špilje–Radgona–Monošter. Večina članov vlade, vključno njen predsednik Josip pl. Pogačnik in poverjenik za vojaške zadeve dr. Lovro Pogačar, je zagovarjala diplomatsko rešitev tega vprašanja. Temu v prid je govorilo tudi stališče socialdemokratskega predsednika nove avstrijske vlade dr. Karla Rennerja, ki je bil pripravljen pristati, da bi meja potekala po Dravi. Drugi razlog je bil seveda spoznanje, da so bili neuspešni vsi poskusi mobilizacije Narodne vlade, saj je bilo ljudem po štirih letih vojne vsega dovolj. Velika težava pri diplomatskem reševanju so bile sprva tudi povsem neizpolnljive, celo megalomanske zahteve velikega dela slovenskih (predvsem koroških) politikov do Avstrije, ki so jo

⁵ Rahten, Andrej, Pariška mirovna konferenca. V: Ernest Petrič (ur.): *Slovenci v očeh imperija: priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919*, str. 26 (dalje: Rahten, Pariška mirovna konferenca).

⁶ Rahten, Pariška mirovna konferenca, str. 27.

obravnavali kot poraženo stran, sebe pa kot del zmagovite ekipe in so pričakovali, da bodo članice antante skladno z Wilsonovim razglasom o pravici narodov do samoodločbe brezpogojno podpirale njihova stališča. Edini član vlade, ki je zagovarjal vnaprejšnjo vojaško zasedbo spornih ozemelj, je bil dr. Janko Brejc.⁷

Po podpisu premirja med antanto in Avstro-Ogrsko so na teren začele prihajati antantne komisije (francoske, italijanske, britanske, celo japonske). Takrat sta se vrhovni poveljnik jugovzhodne (balkanske) zavezniške vojske d'Esperey in vrhovni poveljnik italijanske armade Diazom sprla glede tega, do kod naj bi segale njune okupacijske cone. Vlade zavezniških držav so zato 20. decembra 1918 sklenile, da se francoska akcijska cona razširi tudi na slovensko ozemlje (do Ljubljane), Italija pa je lahko zasedla Reko. S tem sporazumom je v Zagrebu začela delovati francoska vojaška misija.⁸

Koroška

Narodna vlada v Ljubljani je iz raznih krajev dobivala prošnje za vojaško pomoč, vendar vse do 13. novembra na Koroško ni poslala niti enega vojaka. S tem je bil zamujen najugodnejši trenutek za osvoboditev Koroškega z Beljakom, Celovcem in Velikovcem ter Gosposvetskim poljem vred. Novembra 1918 so zato slovenski prostovoljci iz Celja pod poveljstvom nadporočnika Frana Malgaja in v navezi z generalom Maistrom na Štajerskem samostojno osvobodili Mežiško dolino, Dravograd, Pliberk, Labot in Št. Pavel. Na osrednjem in zahodnem Koroškem so istočasno lokalne enote koroških Slovencev same osvobodile nekatere kraje v Ziljski dolini, občine Brdo, Borovlje, Št. Jakob, Rož idr. Nazadnje so na Koroško šli tudi prostovoljci pod poveljstvom majorja Alfreda Lavriča, ki je od Narodne vlade v Ljubljani dobil pooblastilo za akcijo, ne pa tudi zahtevanega moštva. Triindvajsetega novembra 1918 je major Lavrič sklenil pogodbo z avstrijskim podpolkovnikom Hulgerthom, koroškim deželnim poveljnikom. Določila sta razmejitveno črto na rekah Zilji in Dravi. Oblast v osvobojenih krajih so prevzeli lokalni narodni sveti, ki so takoj začeli odstavljati nemške in na njihova mesta nameščati slovenske uradnike in sodnike.⁹

⁷ Rahten, Pariška mirovna konferenca, str. 28–33.

⁸ Ude, Boj, str. 268–269.

⁹ Ude, Boj, str. 141–169.

V odgovor na slovensko prekoračitev Drave in zasedbo Velikovca (30. novembra 1918) ter zasedbo Grabštajna po nekdanjih srbskih vojnih ujetnikih (14. decembra) so Avstrijci sprožili očitno načrtovano ofenzivo na slovenske prostovoljce in narodne straže. Hudi boji so potekali v Labotski dolini in okrog Borovelj. Slovenske enote so nazadnje z veliko žrtvami izgubile precejšen del prej osvobojenega ozemlja.¹⁰

Boji so nato v začetku januarja 1919 postopno zamrli, začela so se pogajanja ob posredovanju antante. Na pobudo avstrijskih oblasti in ob povabilu koroške deželne vlade je na vlogo posrednika o spornih vprašanjih na Koroškem pristala ameriška študijska komisija za srednjo Evropo, ki so jo na Dunaj poslali ameriški pogajalci na mirovni konferenci v Parizu. Vodil jo je profesor zgodovine na harvardski univerzi Archibald Coolidge, njen namen je bil ugotoviti politično stanje v Avstriji in na Madžarskem, predvsem razpoloženje tamkajšnjega prebivalstva. Za vodjo komisije se je ponudil podpolkovnik Sherman Miles, ki mu je bil za pomočnika dodeljen poročnik LeRoy King. Trinajstega januarja sta obiskala Ljubljano, da bi se seznanila s stališčem Narodne vlade, in sicer, ali se ta strinja s posredovanjem.¹¹

Šestnajstega januarja 1919 so se v Gradcu začela pogajanja. Obe delegaciji sta postavili svoje zahteve. Koroško je zahtevalo demarkacijsko črto po deželni meji med Koroškim in Italijo, od tod po meji med Koroškim in Kranjskim na Dravo in po Dravi do koroško-štajerske meje. Jugoslovanska delegacija je najprej postavila demarkacijsko črto pet kilometrov severno od obstoječe fronte (Korensko sedlo–Grašenica–Karavanški predor–Suhi vrh–Karavanke–Ljubelj–Sele–Šmarjeta–Apače–Galicija–mostišče pri Dulah–mostišče pri Velikovcu (Trušenjski potok)–Orliča ves–Št. Peter–Drava–Jankec–štajerska meja), nato pa počasi popuščala do trenutnega stanja. Devetnajstega januarja, po avstrijskem ultimatu, ki je zahteval popoln umik jugoslovanskih enot s Koroškega, je pod mednarodnim pritiskom slovenska stran pristala na razsodništvo ameriške misije. Obe strani sta nato 22. januarja 1919 v Gradcu podpisali t. i. graško-ljubljanski protokol. Z njim sta se obvezali priznati razmejitveno črto, kot bi jo določila komisija, ozemlje severno in južno pa bi se razdelilo na dve upravni enoti; druge določbe so obsegale še spoštovanje premirja, odvzem orožja civilnemu prebivalstvu, prepoved omejevanja osebne svobode in jemanja talcev, izpustitev ujetnikov in političnih zapornikov ter izmenjavo ranjencev. Do razsodbe je ostala veljavna trenutna razmejitvena črta.¹²

¹⁰ Ude, Boj, str. 162–185.

¹¹ Ude, Boj, str. 104–105.

¹² Ude, Boj, str. 105–106, 186–187.

Obe sprti strani sta v komisijo vključili tudi po enega svojega predstavnika. Za avstrijsko stran je to postal kapetan fregate Albert Peter - Pirkham, Brejc pa je za slovenskega zastopnika imenoval dr. Lamberta Ehrlicha. To je bila najbrž napaka. Čeprav je kot domačin dobro poznal lokalne razmere, mu kot katoliškemu duhovniku na svojo stran ni uspelo pridobiti ameriških častnikov, ki sta odkrito kazala večjo naklonjenost do avstrijskega stanovskega kolega.¹³

Miles je prvo poročilo poslal Coolidgeu 7. februarja 1919. V njem je kot cilj misije opredelil dve točki, ki sta bili merilo za določitev razmejitvene črte: značilnosti terena in nacionalne težnje splošno.¹⁴

Skladno s tem je sledilo drugo poročilo 9. februarja. V njem Miles ugotavlja, da reka Drava sicer predstavlja ustrezno zemljepisno opredelitev graškega protokola, vendar so bile po njegovem mnenju Karavanke kot zelo težko prehodna naravna ovira bistveno jasnejša geografska razmejitvena črta, ki je določala tudi gospodarsko enovitost koroškega ozemlja. Glede nacionalnih želja je po opravljenih razgovorih s prebivalci iz vseh slojev, tako v mestih kot na podeželju, ugotavljal, da je tudi slovensko govoreče prebivalstvo na področju Roža v veliki večini proavstrijsko razpoloženo – to je dokazovalo tudi njihovo sodelovanje v bojih na avstrijski strani; na področju Podjune naj bi bil delež prebivalstva za Avstrijo sicer manjši, ampak čedalje bolj prevladujoč.¹⁵

Podobne ugotovitve so bile tudi v poročilu 12. februarja, v katerem je poročal, da je severni rob večinsko slovenskega etničnega prostora povsem ponemčen, bolj slovensko čuteč del južno od Drave iz Zilje pa tako soodvisen od drugega dela Koroškega, da si ne želi ločitve od Avstrije. Zato je bilo po njegovem mnenju nemogoče deliti Celovško kotlino, ki je bila gospodarsko središče celotne dežele.¹⁶

Na podlagi tega je Coolidge 12. in 14. februarja ameriški delegaciji v Parizu poslal poročili, v katerih je tudi on poudarjal gospodarsko celovitost spornega ozemlja, ki so ga potrjevali tudi drugi člani študijske skupine, z izjemo prof. Kernerja, ki je priporočal razmejitev po Dravi.¹⁷

¹³ Rahten, Pariška mirovna konferenca, str. 34.

¹⁴ Priestly, Tom, 2005. Povezave med poročili Milesove komisije in odločitvijo mirovne konference v Parizu za plebiscit na Koroškem 1919: kakšen dokaz so poročila sama. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLV-1/2005, Ljubljana: INZ, str. 12 (dalje: Priestly, Povezave med poročili).

¹⁵ Priestly, Povezave med poročili, str. 13–14.

¹⁶ Priestly, Povezave med poročili, str. 14–15.

¹⁷ Priestly, Povezave med poročili, str. 15–16.

S tem je bil nato seznanjen Odbor za preučevanje ozemeljskih vprašanj Romunije in Jugoslavije na pariški mirovni konferenci, ki je na sejah 2. marca in 6. aprila 1919 sprejel sklep ameriške delegacije, da je celovška kotlina zemljepisna in gospodarska celoto, ostro omejena s Karavankami. Glede nacionalnih teženj prebivalstva so presodili, da nimajo dovolj zanesljivih terenskih podatkov. Skoraj povsem enako poročilo je bilo nato sprejeto tudi na zasedanju Sveta zunanjih ministrov antante 9. maja 1919.¹⁸

Dvanajstega maja so zato prvič omenili možnost plebiscita za Celovško kotlino. Dva tedna pozneje, 26. maja, je Wilson na seji Sveta četverice izjavil, da so ameriški strokovnjaki spremenili mnenje in zagovarjajo jugoslovanski predlog o razdelitvi Celovške kotline na dva dela, od katerih bi južnega brez plebiscita prepustili jugoslovanski strani, čeprav poročila tistih, ki so obiskali teren, navajajo, da je večina prebivalstva za Avstrijo.¹⁹

Oba člana komisije sta imela, kot dokazujejo tako poročila z misije kot njuna poznejša poročila, o Slovencih in južnih Slovanih sploh izrazito slabo mnenje. King je po koncu misije obiskal tudi Srbijo in Hrvaško ter od tam Coolidgeu poslal neke vrste psihološko študijo o narodnem značaju prebivalstva. V njej je sicer srbsko svobodoljubje ocenil kot dobro, vendar je glede vsega drugega vse Jugoslovane, posebno Hrvate, označil kot preračunljiva in samovšečna, v resnici pa dvolična in, primerjano z zahodnimi, kulturno manj vredna ljudstva. Podobno oceno je poslal tudi podpolkovnik Miles po obisku Dalmacije aprila 1919.²⁰

Kljub temu je treba poudariti, da poročilo Milesove komisije nikoli ni postalo uradni dokument; proti njemu je na jugoslovansko zahtevo protestiral tudi francoski zunanji minister Pichon. Tudi Miles osebno v svojih komentarjih splošno ni kazal pretirane naklonjenosti Nemcem (navsezadnje so bili še nedolgo tega sovražniki Amerike, precej boljše mnenje je imel o Italijanih kot zaveznikih).²¹

Nedvomno ga je Wilson nato očitno upošteval v nadaljevanju mirovne konference, saj je postalo podlaga za predlog o plebiscitu, ki bi odločil, komu pripada celovski bazen. Zaradi bojazni, da za slovensko stran ne bo ugoden, je tudi Narodna vlada spremenila stališče in začela zagovarjati vojaško akcijo za zasedbo spornega

¹⁸ Priestly, *Povezave med poročili*, str. 16–17.

¹⁹ Priestly, *Povezave med poročili*, str. 18.

²⁰ Lipušček, *Ave Wilson*, str. 105–107.

²¹ Lipušček, *Ave Wilson*, str. 105–106.

območja, s katero bi pogajalce na mirovni konferenci postavili pred izvršeno dejstvo. Pri tem je jugoslovansko delegacijo v Parizu spodbujal tudi francoski maršal Foch (vrhovni poveljnik zavezniških sil na zahodni fronti).²²

Po propadu t. i. velikonočne ofenzive, začete 29. aprila, je jugoslovanska stran v Parizu še enkrat poskusila doseči priključitev Celovca brez glasovanja, vendar jo je podprla le Francija, katere predstavnik Andre Tardieu je sicer predsedoval Teritorialni komisiji (ta je na mirovni konferenci razpravljala o predlogih glede bodočih mej). Temu sta nasprotovali tako Italija kot sam Wilson, ki je izjavil, da po njegovem vedenju tudi sami koroški Slovenci želijo ostati pod Avstrijo. Tako je nova, tokrat že jugoslovanska ofenziva na Koroško, ki se je začela 6. junija, prišla prepozno. Že 4. junija so velesile namreč sprejele Wilsonov predlog o ustanovitvi dveh con (pozneje poimenovanih A in B), v katerih naj bi prebivalstvo s plebiscitom odločilo, kateri državi želi pripadati.²³

Petnajstega junija je medzavezniška vojaška Kontrolna komisija v Avstriji, ki ji je poveljeval britanski general Harold Walker, sprejela sklep, da se med jugoslovanskimi in avstrijskimi enotami ustvari štiri kilometre široka nevtralna cona, jugoslovanska vojska pa se je do 20. junija morala umakniti iz nje. Dokončno je bil sklep o plebiscitu potrjen 21. junija 1919, ko je bilo hkrati sklenjeno, da lahko avstrijska vojska zasede celotno območje plebiscitne cone B, torej ozemlje severno od črte Kepa–Polana–Drava–Vrbsko jezero–Glinica–Glina–severna meja okraja Velikovec–Košenjak. Do 31. julija 1919 je tako jugoslovanska vojska dokončno izpraznila cono B, vendar je v coni A ostala kot podpora jugoslovanski civilni oblasti.²⁴

Desetega septembra je Avstrija v dvorcu Saint-Germain z antanto podpisala t. i. Saintgermainsko mirovno pogodbo, s katero je Kraljevini SHS prepustila Mežiško dolino in Jezersko brez plebiscita.²⁵

Za določitev razmejitvene črte med Avstrijo in Kraljevino SHS je bilo s členom 48 saintgermainске mirovne pogodbe določeno, da se v 15 dneh po njenem sprejetju

²² Rahten, Pariška mirovna konferenca, str. 35.

²³ Rahten, Pariška mirovna konferenca, str. 36.

²⁴ Ude, Boj, str. 227–228.

²⁵ Pleterski, Janko, 1991. Koroški plebiscit. V: *Enciklopedija Slovenije*, zvezek 5. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 290 (dalje: Pleterski, Koroški plebiscit). Stergar, Janez, 1991. Senžermenska mirovna pogodba. V: *Enciklopedija Slovenije*, zvezek 11. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 51 (dalje: Stergar, Sežermenska pogodba).

ustanovi razmejitvena komisija, sestavljena iz sedmih članov, od katerih bi jih pet določile zaveznice, po enega pa Kraljevina SHS in Avstrija. Njena naloga je bila, da na terenu označi v sporazumu določeno mejo med državama (razen spornega območja Koroškega). Odločala je z večinskim glasovanjem in njene odločitve so bile obvezujoče za obe strani. Organizacijo in nadzor nad izvedbo plebiscita sta opredelila člena 49 in 50. Za to nalogo je bila sprva določena posebna 6-članska komisija (po en predstavnik držav antante brez Japonske ter predstavnika Jugoslavije in Avstrije). Plebiscitna komisija je začela delovati šele 17. 7. 1920, ko so mirovno pogodbo ratificirale vse podpisnice, z izjemo ZDA, ker je Kongres ratifikaciji (zaradi določil o Društvu narodov) odločno nasprotoval. Zato ZDA svojega predstavnika v komisijo (kot tudi ne v razmejitveno komisijo) nikoli niso imenovala, tako da je delovala v okrnjeni sestavi.²⁶

V njej so bili: Sidney Chapel Peck (Velika Britanija – predsednik), Livio Borghese (Italija) in Charles de Chambrun (Francija) v imenu zaveznic. Jugoslavija in Avstrija sta v komisijo delegirali vsaka po enega člana. Za Jugoslavijo je bil to najprej sloviti srbski etnograf Jovan Cvijić (pozneje ga je zaradi bolezni zamenjal Jovan Jovanović Pižon), Avstrijo je zastopal Albert Peter - Pirkham.²⁷

Komisija je imela pooblastilo nadzorovati pripravo in izvedbo plebiscita ter določiti število jugoslovanskih oz. avstrijskih enot v obeh conah in nadzirati njihovo delovanje, vendar se ni smela vmešavati v delovanje civilne uprave. Ta je bila skladno z mirovno pogodbo prepuščena zakonodaji Kraljevine SHS oz. Avstrije.²⁸

Komisija je z ustanovitvijo nekaterih drugih tričlanskih organov (v njih so bili samo po trije predstavniki antante) takoj nakazala, da je res nadrejena lokalni administraciji in sodstvu. Ti organi so bili:

- Medzavezniški sekretariat, ki je sestavljal poročila za komisijo;
- Svetovalni administracijski svet je nadzoroval javno upravo, vendar je imel le svetovalno funkcijo, brez izvršnih pooblastil;
- Medzavezniško sodišče, ki je sodilo prestopkom proti odredbam komisije, oviranju dela uradnikov, ponarejanju volilne dokumentacije idr. Prisedna

²⁶ Besedilo Saintgermainске mirovne pogodbe je dostopno na www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html (dalje: besedilo Saintgermainске pogodbe); Stergar, Senžermenska pogodba, str. 51.

²⁷ Ravlič, Jolanda, 1994. *Slovensko-avstrijska meja leta 1920, poročila angleških predstavnikov*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, str. 21 (dalje: Ravlič, Slovensko-avstrijska meja).

²⁸ Besedilo Saintgermainске pogodbe.

člana sodišča sta bila tudi jugoslovanski in avstrijski predstavnik, ki sta imela le posvetovalno vlogo.²⁹

V coni A je komisija določila vzpostavitev štirih okrajnih svetov: Rožek, Borovlje, Pliberk in Velikovec. V njih so odločilno vlogo imeli oficirji treh zavezniških držav, slovenski in avstrijski predstavniki so lahko le sodelovali pri razpravah. Ti okrajni sveti so bili pristojni za določanje krajevnih oz. občinskih plebiscitnih svetov, sestavljanje volilnih imenikov in razsojanje sporov. Občinski sveti so bili sestavljeni iz treh slovenskih in treh avstrijskih predstavnikov, njihova naloga je bila nadzor nad glasovanjem ob izvedbi plebiscita. Za svoje delo so bili odgovorni okrajnim svetom.³⁰

Komisija je 27. julija 1920 zahtevala zagotovitev prostega prehoda iz ene cone v drugo in za rok določila tretji avgust. Dr. Cvijič je poskušal zavlačevati, toda Peck je vztrajal, da se to mora izvesti. Jugoslovanska stran je bila prisiljena popustiti, vendar je dosegla vsaj, da je morala vsaka oseba, ki je prečkala razmejitveno črto, imeti poseben dokument, ki ga je pregledala policija. Za preselitev z območja na območje je bilo treba dobiti žig okrajnega sveta.³¹

Neposredno pred izvedbo plebiscita je na zahtevo Avstrije Veleposlaniška konferenca v Parizu (vrhovni organ antante) na Koroško poslala okoli sto dodatnih zavezniških oficirjev iz Kontrolne komisije na Dunaju. Njihova naloga je bila zagotoviti dodatno varnost na dan plebiscita. Ta je potekal 10. oktobra 1920, na njem je 59 odstotkov udeleženih volivcev glasovalo za Avstrijo. Stem je skladno z določili mirovnepogodbe odpadlo glasovanje v coni B. V odgovor je jugoslovanska vojska ponovno začela zasedati območje, ki ga je pred tem morala izprazniti (kot izgovor je bilo navedeno, da bodo enote samo v pomoč lokalnim oblastem, dokler se ne vzpostavi avstrijska kontrola). Jugoslovanski predstavnik pri Komisiji Jovanović je hkrati odstopil s položaja, zato je Komisija imela težavo s tem, na koga nasloviti protest in zahtevati umik enot. Zato je sledil neposredni prevzem nadzora Komisije nad administracijo spornega področja, ki je hkrati na Veleposlaniško konferenco naslovila zahtevo po umiku jugoslovanskih enot in imenovanju novega predstavnika v komisijo. Veleposlaniška konferenca je na zasedanju 16. oktobra 1920 to potrdila in zahtevala od jugoslovanskih oblasti, da v 48 urah umaknejo enote in spoštujejo rezultate

²⁹ Ravlič, Slovensko-avstrijska meja, str. 23–24.

³⁰ Ravlič, Slovensko-avstrijska meja, str. 24.

³¹ Ravlič, Slovensko-avstrijska meja, str. 22–23.

plebiscita. Novi jugoslovanski predstavnik v komisiji, dr. Ivo Šubelj, je poskušal zavlačevati in doseči, da bi Plebiscitna komisija predala nadzor Medzavezniški komisiji za zaščito manjšin, vsaj dokler Avstrija ne bi bila sprejeta v Društvo narodov. Predsednik Plebiscitne komisije je to zavrnil in jugoslovanske oblasti so morale sprejeti zavezniški ultimatum in sporno ozemlje predati avstrijski upravi.³²

Zatem je Veleposlaniška konferenca v Parizu dala pooblastilo tudi mednarodni razmejitveni komisiji, da je februarja 1921 lahko začela delo na Koroškem. Komisija je bila sicer ustanovljena že 28. julija 1920 v Parizu. Prvi sestanek je imela 12. avgusta v Mariboru (tu je bil tudi njen uradni sedež), saj je določala predvsem mejo na Štajerskem – o poteku večjega dela meje na Koroškem je namreč odločal plebiscit.³³

Predstavniki zaveznic v komisiji so bili: predsednik komisije polkovnik Craven (Velika Britanija), major Jocard (Francija), major Calma (Italija) in major Nagamochi (Japonska). Avstrija je vanjo delegirala polkovnika Steyrerja, Jugoslavija pa Hrvata generala Plivelića (za pomočnika so mu dodelili univ. prof. dr. Pitamica, kot tehnično podporo pa civilne in vojaške geodete Götzla, majorja Verhunca, majorja Pleca, majorja Banekovića).³⁴

Jugoslovanska stran je sicer poskušala doseči, da bi se skladno z rezultati glasovanja občin južno od Drave, ki so se večinsko izrekle za Jugoslavijo, priključile Kraljevini SHS, vendar je komisija zahtevo namenoma prezrla in začela označevati meje na Karavankah. Uspešno je bilo samo vztrajanje krajanov Libelič, ki jih je komisija jeseni 1922 zato dodelila Jugoslaviji in v zameno Avstriji prisodila večinsko nemški Rabenstein na levem bregu Drave.³⁵

Določanje meje na Štajerskem

V Mariboru je bil 28. septembra 1918 ustanovljen Pokrajinski odsek Narodnega sveta (oz. Narodni svet slovenskega Štajerskega). Njegovi krajevni odbori so se ob uvajanju civilne oblasti začeli ukvarjati tudi z vprašanjem razmejitve z nemškim

³² Ravlič, Slovensko-avstrijska meja, str. 25–31.

³³ Stergar, Senžermenska pogodba, str. 51.

³⁴ Slavič, Naše Prekmurje, str. 197, 210.

³⁵ Stergar, Senžermenska pogodba, str. 51.

delom dežele. Že konec oktobra (po razglasitvi Države SHS) so zato začeli tudi z ustanavljanjem narodnih straž, predvsem na črti Maribor–Pesnica–Šentilj–Špilje.³⁶

Po prevzemu oblasti 1. novembra in razorožitvi nemške Zelene garde (*Schutzwehr*) 23. novembra 1918 je general Maister v Mariboru razpustil nemški mestni svet. Nato so začeli Slovenci v Mariboru prevzemati šolstvo, sodstvo, policijo, upravo in železnice. Maister se je še naprej vojaško udeleževal. Najprej je 25. novembra 1918 oddelek nekdanjih srbskih vojnih ujetnikov osvobodil Špilje. Graško vojaško poveljstvo je nato poslalo v Maribor polkovnika Rudolfa Passyja, da bi se pogajal z generalom Maistrom. Sedemindvajsetega novembra 1918 so sklenili pogodbo, po kateri je slovenska vojska na Štajerskem in Koroškem lahko zasedla celotno ozemlje do narodnostne meje. Štajerska in posebno še koroška deželna vlada sta takoj izjavili, da Passy za ta podpis ni imel nobenega pooblastila in sporazuma nista priznali. Kljub temu so slovenske enote nato med 28. novembrom in začetkom decembra sporazumno z Avstrijci zasedle še preostanek slovenskega narodnostnega ozemlja na Štajerskem, z mesti Radgona, Cmurek, Lučane, Marenberg (danes Radlje ob Dravi) in Muta.³⁷

Dvajsetega januarja 1919 so si člani ameriške študijske komisije prišli ogledat tudi obmejno ozemlje ob Muri (Špilje, Cmurek, Radgona). Ob tem je Miles najavil tudi svoj prihod v Maribor. Mariborski Nemci so začutili priložnost, da pokažejo svojo narodnostno pripadnost in na ta način poskusijo doseči, da bi bil Maribor na mirovni konferenci priključen k Avstriji. Na Milesov obisk so se dobro pripravili. Sedemindvajsetega januarja 1919 je Miles s člani komisije (zraven poročnika Kinga sta bila še profesor za slovanske jezike na univerzi v Misuriju in major Lawrence Martin, profesor geografije na univerzi v Madisonu) obiskal tudi Maribor. Narodna vlada v Ljubljani temu ni pripisovala večjega pomena in zato na Štajersko ni poslala posebnega odposlanca. Komisijo je sprejel general Maister z nekaterimi člani Narodnega sveta in upravnimi uradniki. V stavbi okrajnega glavarstva so se pogajali o razmejitveni črti na Štajerskem in drugih obmejnih vprašanjih. Nemci so medtem organizirali velike demonstracije, ki so postajale vedno bolj nasilne. Slovenski vojaki so nazadnje brez povelja v samoobrambi začeli streljati proti množici. Posledice so bile enajst ubitih in štiriindvajset ranjenih. Miles je po koncu pogovorov uradno izjavil, da nemških protestov zaradi nasilja ne bo upošteval. Kljub temu je s tega

³⁶ Ude, Boj, str. 29–32.

³⁷ Slavič, Naše Prekmurje, str. 188; Ude, Boj, str. 81–94.

potovanja Coolidgeu poslal poročilo s predlogom, po katerem naj bi meja potekala od Uršlje gore in puščala Slovenj Gradec Avstriji, nato pa na vzhod na Kopo na Pohorju, na Hoče ter južno od Maribora in Radgone do meje z Madžarsko.³⁸

Četrtega februarja 1919 je v okolici Radgone izbruhnila »vstaja od okupatorjev (Jugoslovanov) stiskanih kmetov«, ki ji je sledil avstrijski napad. Boji so se prenesli tudi v Cmurek in vse do Apač. Slovenski vojaki in prostovoljci so nato do 7. februarja odbili napad in povrnili večino izgubljenih položajev, razen Apač. Na zahtevo dunajske vlade je 9. februarja prišla raziskovat dogajanje francoska antantna komisija, ki jo je vodil major Montegu, v njej pa sta bila še stotnik Gey in profesor Eyboulett.³⁹

S francosko delegacijo so se sestali delegati ljubljanske in graške vlade ter general Maister. Trinajstega februarja 1919 so določili so razmejitveno črto, ki je končala spopade na Štajerskem. Z njo je Jugoslavija dobila Radgono in Špilje, umakniti pa se je morala iz Cmureka in Lučan. Sporazum naj ne bi vnaprej določal končne državne meje, o kateri naj bi se dokončno odločalo v Parizu. V Radgoni je moralo pol državnih uslužbencev biti Nemcev. Antanta je določila organe, ki so nadzorovali spoštovanje sporazuma. Pozneje so na teren prihajale še nekatere nadzorne in preiskovalne komisije, med katerimi je bila tudi tista pod vodstvom slovitega francoskega speleologa grofa Begouena in majorja Gastona Reverdya. Grof Begouen je bil naklonjen jugoslovanskim zahtevam, ki jih je podpiral tudi v člankih za glasilo *Journal des Debats*.⁴⁰

Uradna nota jugoslovanske vlade (oz. slovenskega zastopnika Žolgerja in izvedenca za meje dr. Frana Kovačiča) mirovni konferenci je na Štajerskem zahtevala celotno ozemlje, na katerem je še živelo slovensko prebivalstvo – torej nekoliko več, kot so tedaj nadzorovale slovenske sile. Vrhovni svet peterice je zaslišal jugoslovansko delegacijo 18. februarja 1919, o njenih predlogih so razpravljali v Teritorialni komisiji 22. februarja in jih večinoma označili kot pretirane. V nadaljevanju razprav so se delegati ZDA, Britanije in tudi Japonske večinoma strinjali, da dobi Jugoslavija Maribor in mejo na Muri, vendar ne Radgone; edino Francozi so jugoslovanske zahteve v celoti podprli. Italijani pa so nasprotno zahtevali ne samo Maribor za Avstrijo, temveč so predlagali mejo Ljubelj–Železna Kapla–Plešivec–Pohorje–

³⁸ Slavič, Naše Prekmurje, str. 194–195; Ude, Boj, str. 104–114.

³⁹ Slavič, Naše Prekmurje, str. 195–197; Ude, Boj, str. 117.

⁴⁰ Slavič, Naše Prekmurje, str. 196–197; Ude, Boj, str. 117–119.

Pragersko–Ljutomer–Mura. Dvanajstega maja 1919 je Vrhovni svet potrdil sklep, da Jugoslaviji pripadejo vsa sporna območja (tudi Radgona).⁴¹

Ko se je že zdelo, da je zadeva končana in bo Jugoslaviji uspelo dobiti vse ozemlje med Dravo in Muro, tudi Radgono, je Avstrija ob italijanski podpori 6. avgusta zahtevala plebiscit za Maribor in okolico (Dravsko polje, severni del Slovenskih goric in Mursko polje). O tem je 25. avgusta ponovno razpravljal celo Svet peterice. Ameriška, britanska, italijanska in japonska delegacija so avstrijsko zahtevo podprle, kljub ugovorom francoskega predstavnika.

Ob podpori Tardieuja in Clemenceauja je jugoslovanska stran nato uspešno vložila zahtevo, da se plebiscit izvede na celotnem ozemlju mariborskega in ljutomerskega glavarstva ter na območju ptujskega glavarstva do Drave, saj se Dravska dolina, ki je enovit gospodarski prostor, ne sme razkosati. Ker so enako stališče zagovarjali v primeru Koroškega, se je na ponovni obravnavi štajerskega vprašanja 27. avgusta peterica odločila vrniti vprašanje Teritorialni komisiji. V ponovni razpravi je ameriški delegat Johnson (tudi sicer bolj naklonjen Jugoslaviji od svojega predsednika in zunanjega ministra Lansinga) predlagal, da bi vse sporno ozemlje dodelili Jugoslaviji brez plebiscita, Tardieu pa ga je podprl. Italijanski delegat Tittoni, ki mu ni uspelo z zahtevo, da se vrnejo k prvotnemu predlogu o plebiscitu le za Maribor, Dravsko in Mursko polje, je zato nazadnje popustil. Sam je umaknil predlog o kakršnem koli plebiscitu, saj je bilo jasno, da ga Avstrija na razširjenem ozemlju ne bi mogla dobiti. Nazadnje so s kompromisnim britanskim predlogom za mejo določili Muro, Radgono pa dodelili Avstriji (njene enote so se zato morale umakniti z Apaškega polja, ki so ga nadzorovale od februarkega premirja).⁴²

Avstrijska stran se je sprva upirala izprazniti Apaško kotlino, zaradi tega se tudi jugoslovanske sile niso želele umakniti iz Radgone in Špilja. Zato je bila za nadzor umika junija 1920 določena posebna komisija. Sestavljali so jo britanski, francoski in italijanski oficirji pod poveljstvom britanskega polkovnika Gosseta. Komisija naj bi samo nadzorovala izvajanje sklepov Saintgermainске pogodbe, za uveljavljanje njenih določil namreč ni imela pristojnosti.⁴³

⁴¹ Ude, Boj, str. 123–124.

⁴² Slavič, Naše Prekmurje, str. 204–209.

⁴³ Ravlič, Slovensko-avstrijska meja, str. 4.

Komisija je bila v stalnem stiku s predsednikom deželne vlade v Ljubljani dr. Jankom Brejcem in predsednikom deželne vlade v Gradcu dr. Rintelenom, od katerih je zahtevala spoštovanje pogodbe. Jugoslovanska stran je umik pogojevala s hkratno prepustitvijo Apaškega polja svoji upravi. Avstrijska stran je to zavračala in se pri tem sklicevala na voljo prebivalstva, ki je želelo pripadati Avstriji, hkrati pa zahtevala, da se jugoslovanske enote umaknejo iz Radgone in da Kraljevina SHS odpravi gospodarsko blokado. Gosset je s težavo seznanil Veleposlaniško konferenco, ki je na podlagi njegovega poročila od obeh strani zahtevalo, da brezpogojno izpolnita svoje obveze iz mirovne pogodbe, popravke tam določene meje pa lahko opravita le soglasno.⁴⁴

Jugoslovanska stran je zahtevo namerno prezrla, ker ni želela prva storiti zahtevanih korakov. Namesto tega je 17. julija proti Apaški kotlini demonstrativno poslala bataljon vojaštva. Komisija je zastopnikom lokalnega prebivalstva razložila, da nima pristojnosti preprečiti jugoslovanske zasedbe teh krajev in jim svetovala, naj se ne upirajo. Avstrijska stran je tako mirno pristala na prihod jugoslovanskih enot, vendar je zahtevala, da se te do 23. julija dokončno umaknejo iz Radgone. Zagrozila je z obkroženo intervencijo, če enote ne bi upoštevale te zahteve. Jugoslovanska stran je bila to pripravljena storiti pod pogojem, da bi dobila delež pri upravljanju železniške proge Špilje–Radgona, saj je bila to glavna prometna povezava s Prekmurjem, ker takrat na Muri ni bilo nobenega mostu.⁴⁵

Veleposlaniška konferenca je na zasedanju 22. julija 1920 to zavrnila in zahtevala od Jugoslavije brezpogojni umik iz vseh krajev, ki so po mirovni pogodbi pripadli Avstriji. Tako se je evakuacija Radgone pod nadzorstvom komisije izvedla 26. julija, umik iz Špilja, Oben Glanza in Schlossberga 29. julija, dan pozneje še iz Sobothe. Komisija je zato določila oficirje, ki so od prebivalstva zbirale pritožbe glede škode, ki so jo utrpeli zaradi jugoslovanske zasedbe. Komisija je od obeh strani zahtevala tudi odpravo medsebojne ekonomske blokade in omogočanje prehajanja ljudi čez mejo, ki je številnim razdelila posestva.⁴⁶

Komisija je svoje delo končala 30. julija 1920, ko je poslala svoje zadnje poročilo s terena. V njem je polkovnik Gosset predlagal čimprejšnji začetek delovanja Razmejitvene komisije za določanje meje med Avstrijo in Kraljevino SHS, saj bi bil to najhitrejši način, da državi uredita nesoglasja.⁴⁷

⁴⁴ Ravlič, Slovensko-avstrijska meja, str. 5–6.

⁴⁵ Ravlič, Slovensko-avstrijska meja, str. 6–9.

⁴⁶ Ravlič, Slovensko-avstrijska meja, str. 7–9.

⁴⁷ Ravlič, Slovensko-avstrijska meja, str. 9.

Delo Razmejitvene komisije na Štajerskem se je pravzaprav začelo šele konec leta 1920, saj se je moralo čakati na rezultate koroškega plebiscita. Komisija je od obeh strani najprej zahtevala zagotovilo, da bosta lokalnemu prebivalstvu dovolili, da v njeni prisotnosti svobodno in brez posledic izraža svoje mnenje. Na to sta obe brez ugovora pristali. Razmejevanje na terenu je potekalo brez posebnih zapletov, zlasti tam, kjer je bila za mejo določena reka Mura. Izjema je bilo Apaško polje, za katerega je avstrijska stran skladno z željami prebivalstva zahtevala, da komisija izkoristi svoje pooblastilo po mirovni pogodbi, da lahko delno (do 10 kilometrov) spremeni v Saint-Germainu načrtani potek meje. Komisija zahteve ni sprejela, vendar je dopustila možnost, da se državi sami dogovorita. Osemindvajsetega julija 1920 je vprašanje obravnavala tudi Veleposlaniška konferenca in sprejela sklep, da meja ostane na Muri.⁴⁸

Ponekod drugod (predvsem v dolini Pesnice in pri Šentilju) je komisija po jugoslovanskem mnenju močno oškodovala naše državljane, katerih posestva so se zaradi njenih odločitev znašla razdeljena med obe državi. Pri svojem delovanju je bil italijanski predstavnik tako izrazito protislovensko razpoložen, da mu je jugoslovanska stran zavračala pošiljanje telegramov, lokalni prebivalci so ga pozvali celo na dvoboj. Je pa komisija odločno zavrnila avstrijsko zahtevo, da ji Kraljevina SHS odstopi 10–15 kilometrov široko »gospodarsko zaledje« za Radgono, ki bi obsegalo velike dele Prekmurja, vključno Mursko Soboto. Zadnja seja, na kateri je komisija uradno končala svoje delo, je bila 31. oktobra 1923, 14. novembra jo je Veleposlaniška konferenca tudi uradno razpustila.⁴⁹

Prekmurje

Nova madžarska vlada grofa Károlyja je takoj po koncu vojne s pomočjo zvestih lokalnih uradnikov in pomadžarjene inteligence sprožila akcijo prepričevanja Prekmurcev, da so samo vendsko govoreči Madžari, ki nimajo nič skupnega s Slovenci. Gibanje za priključitev Prekmurja novonastali Državi SHS je zato začela samo peščica narodno zavednih intelektualcev, predvsem z Dolinskega (kraji ob Muri, ob meji s Štajerskim). Trinajstega decembra 1918 so pristaši združitve odšli po pomoč k Narodni vladi v Ljubljani. Odposlanstvo ni dobilo nobene konkretne

⁴⁸ Jolanda Ravlič, Slovensko-avstrijska meja, str. 17–19.

⁴⁹ Slavič, Naše Prekmurje, str. 210–211; Ravlič, Slovensko-avstrijska meja, str. 19.

pomoči, je pa doseglo, da se je Narodna vlada končno začela zanimati za usodo prekmurskih Slovencev. Tako je v svojo uradno zahtevo Narodnemu vijeću v Zagrebu, da naj antanto zaprosi za zasedbo severnih slovenskih mej, vključila tudi ozemlje severno od Mure do Monoštra.⁵⁰

Nasprotno z Ljubljano sta se za priključitev Prekmurja že od začetka zavzemala general Maister in Narodni svet za Štajersko v Mariboru. Ta je že na svoji prvi seji 28. septembra 1918 ustanovil referat za Prekmurje. Vodil ga je profesor bogoslovja dr. Matija Slavič, ki je tesno sodeloval z Maistrom, s katerim sta bila istega mnenja, da je treba Prekmurje zasesti z vojsko. To stališče je Maister jasno izrazil tudi na drugem množičnem zborovanju, na katerem so sodelovali tudi Prekmurci, 26. decembra 1918 v pred kratkim zavzeti Radgoni. Na njem je bila sprejeta resolucija, s katero so tudi uradno zahtevali priključitev Prekmurja takrat že nastali Kraljevini SHS.⁵¹

Medtem je prišlo do dveh nepredvidenih dogodkov, ki sta generalu Maistru preprečila načrtovano akcijo za osvoboditev Prekmurja. Jožef Godina, nekdanji podporočnik avstro-ogrske vojske, je 24. decembra ob podpori nekaj lokalnih fantov in prostovoljcev s štajerske strani uspešno pregnal oddelek madžarske vojske iz Dolnje Bistrice. Ko je 26. decembra od Bistrice poskušal prodreti proti sosednjim vasem, ni naletel na ustrezno podporo. Naslednji dan so Madžari izvedli protinapad in Godinovi prostovoljci so se bili prisiljeni umakniti nazaj čez Muro.⁵²

Šestindvajsetega decembra, dva dni po zasedbi Medžimurja, je hrvaški stotnik Jurišić z majhno skupino pri Središču prečkal Muro in do 28. decembra zavzel Mursko Soboto. To je izvedel na lastno pobudo, brez dovoljenja Narodnega vijeća v Zagrebu in brez posvetovanja z Maistrom. Madžari so se nemudoma odzvali. Drugega januarja 1919 so neopaženo obkolili Mursko Soboto, zjutraj naslednjega dne pa izvedli nenaden napad. Hrvaški in slovenski prostovoljci so bili popolnoma presenečeni, zato je bil odpor neorganiziran. V kratkem spopadu jih je pet izgubilo življenje, osemindvajset so jih ujeli.⁵³

⁵⁰ Ude, Boj, str. 258–266.

⁵¹ Perovšek, Jurij, 2007. Slovenska politika in vprašanje priključitve Prekmurja h Kraljevini SHS 1918–1919. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLVII-1/2007, str. 60. Ude, Boj, str. 258–266.

⁵² Slavič, Naše Prekmurje, str. 248–250.

⁵³ Slavič, Naše Prekmurje, str. 250–252.

Marca je bil nato končno ustanovljen tudi Narodni svet za Prekmurje, ki je deloval v Ljutomeru in vzdrževal tajne stike s simpatizerji na levem bregu Mure. Zaradi povečanega madžarskega pritiska je sprejel sklep, da je vojaška zasedba še zmeraj najzanesljivejše zagotovilo, da se bo Prekmurje lahko pridružilo Jugoslaviji. Zato je poslal delegacijo k deželni vladi v Ljubljani, vendar so jo tam na kratko odpravili, in nato še v Beograd s prošnjo, da v akciji sodeluje redna jugoslovanska vojska. Tam so jim dali vedeti, da vlada Kraljevine SHS ni pripravljena ukrepati. Vezalo jo je namreč t. i. beograjsko premirje, ki sta ga antanta in Srbija sklenili z madžarsko vlado že 13. novembra 1918 in ki je natančno določalo razmejitveno črto (tj. Drava), čez katero srbska vojska ni smela napredovati.⁵⁴

Ves ta čas so v sosednje kraje na Štajerskem, predvsem v Ljutomer, prihajali novi begunci iz Prekmurja. Ti so maja 1919 ustanovili Prekmursko legijo in sklenili sami zasesti Prekmurje. Ker iz Ljubljane niso dobili pozitivnega odgovora, so se obrnili na zavezniško poveljstvo v Beogradu. Devetega maja je v Ljutomer prispela antantna komisija za nadzor razmejitve in spoštovanje premirja. Sestavljali so jo francoski major dr. Gaston Reverdy, britanski stotnik Smits in Maistrov pribočnik stotnik Mulaček. Komisija seveda ni mogla dati nobenih zagotovil, da bo prekmursko vprašanje ugodno rešeno, vendar je izrecno nasprotovala kakršni koli oboroženi intervenciji. Namesto tega so zahtevali, da se legijo razpusti, ker bo vsa sporna mejna in druga vprašanja rešila mirovna konferenca. Slovenska delegacija (Godina, Jerič) se je sklicevala na Wilsonovo točko, po kateri imajo narodi pravico, da sami odločajo o svoji državni pripadnosti, in da Prekmurci hočejo biti v Jugoslaviji. Smits mu je odgovoril, da se njihovi želji da ugoditi, če se preselijo na jugoslovansko stran Mure in meje ne bo treba spreminjati. Godina je vztrajal, da Prekmurje gospodarsko teži k Jugoslaviji (Pomurje kot gospodarska celota). To je Smits sicer priznal, vendar je pristavil, da bi se lahko mejo, ki bi gospodarsko ohranila enotnost murske kotline ohranila, potegnili tudi po razvodju Mure in Drave. Nasprotno je Reverdy pokazal precej več razumevanja za slovenska stališča. Čeprav je tudi on prepričeval prisotne, da bodo pri mirovni konferenci več dosegli na miren način kot z orožjem, je dodal, da bo zastavil svoj vpliv pri znancema Tardieuju in Clemenceauju, da bodo francoski strokovnjaki in politiki dosegli večino v prid Jugoslavije.⁵⁵

⁵⁴ Ude, Boj, str. 267–279.

⁵⁵ Vrbnjak, Viktor, 2007. Prekmurje po prvi svetovni vojni. V: Franc Kuzmič (ur.): *Zbornik soboškega muzeja 9–10*, str. 90–91 (dalje: Vrbnjak, Prekmurje).

Usoda Prekmurja se je nato odločala samo na mirovni konferenci v Parizu. Jugoslovanska delegacija je že 18. februarja 1919 zunanjim ministrom petih velesil predložila memorandum, s katerim je zahtevala priključitev ozemlja med Muro in Rabo Jugoslaviji. Zahtevo je pisno utemeljil dr. Slavič, ki je bil član etnografske sekcije jugoslovanske delegacije na konferenci. Kljub uspešnemu izpodbijanju madžarskih trditev glede narodnostne in jezikovne sestave prekmurskega prebivalstva velesile sprva niso ugodno gledale na jugoslovansko zahtevo po Prekmurju, ki je bila po obisku antantne razmejitvene komisije na Štajerskem 12. maja tudi uradno zavrnjena (Reverdy je torej močno precenil svoj vpliv na francosko politiko). Precejšnje presenečenje je bilo stališče ameriškega izvedenca pri Teritorialni komisiji, majorja D. W. Johnsona (sicer profesorja geografije na Univerzi Columbia v New Yorku), ki je bil v glavnem pripravljen ugoditi Jugoslaviji, toda s svojim stališčem sprva ni prodril. Šele po novih zasedanjih med koncem maja in 19. julijem 1919 je bilo Prekmurje načelno dodeljeno Jugoslaviji, vendar brez slovenskega dela Porabja. Tu je Johnson zagovarjal tezo, da je ozemlje severno od rabske razvodnice gospodarska ločnica, ki jo je treba upoštevati (v zameno so Jugoslaviji prisodili Lendavo z večinsko madžarskim prebivalstvom). Revolucionarni dogodki na Madžarskem in strah pred širjenjem boljševizma so nato dokončno nagnili tehtnico v prid Jugoslaviji. Vrhovni svet peterice je tako 1. avgusta nazadnje le ugodil jugoslovanski prošnji, da dovoli vojaško zasedbo Prekmurja.⁵⁶

To se je zgodilo 12. avgusta 1919, ko je vojska Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev pod poveljstvom generala Krste Smiljanića, poveljnika Dravske divizije, vkorakala v Prekmurje. Iz Radgone so prišle čete, poslane iz Maribora pod poveljstvom podpolkovnika Vladimirja Uzorinca, ljubljanski in zagrebški vojaški oddelki pa so napredovali od Ljutomera in Murskega Središča. Zasedanja iz Murskega Središča proti Kobilju so se udeležile tudi prekmurska, hrvaška in primorska prostovoljska legija. Jugoslovanske čete so 13. avgusta opravile svojo nalogo, ne da bi zadele na kak odpor: zasedle so ozemlje do črte, ki jo je določil Vrhovni svet v Parizu. Ker zasedeno Prekmurje še ni imelo dokončnih meja, je začasno ostalo pod vojaško upravo, ki jo je vodil dodeljeni civilni komisar dr. Srečko Lajnšic, ki je v Mursko Soboto pripotoval v družbi antantne komisije.⁵⁷

Ob postavitvi civilne uprave je zaradi zasedbe po pretežno hrvaških enotah Savske divizije prišlo do prepustitve lendavskega okraja Hrvaški. Šele po pritožbi in

⁵⁶ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 214–217.

⁵⁷ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 259.

napotitvi poslanstva v Beograd so Prekmurci dosegli, da je celotna pokrajina prišla pod enega civilnega komisarja.⁵⁸

Dokončno je Prekmurje postalo del Kraljevine SHS šele ob sklenitvi mirovne pogodbe z Madžarsko. Ta je bila podpisana v dvorcu Veliki Trianon 4. junija 1920, madžarska vlada jo je ratificirala 15. novembra 1920.⁵⁹

Trianonska pogodba je v členu 27 opredelila približni potek meje, s členoma 29 in 43 pa ustanovitev razmejitvene komisije. Ta naj bi bila ustanovljena v 15 dneh po pravnomočnosti pogodbe, sestavljalo bi jo pet predstavnikov držav Antante ter jugoslovanski in madžarski predstavnik. Odločala bi z večinskim glasovanjem, najpomembnejše pa je bilo določilo, da je imela pristojnost revizije s pogodbo določenega poteka meje, če bi na terenu ugotovila, da je to potrebno.⁶⁰

Mednarodna razmejitvena komisija je začela delovati konec avgusta 1921 (po tem, ko so mirovno pogodbo ratificirali še zavezniki). Komisija ni določala meje samo na območju Prekmurja, temveč na celotnem poteku razmejitve med Kraljevino SHS in Madžarsko. Njen predsednik je bil britanski podpolkovnik Cree, ki je že imel izkušnje s tega področja, saj je pred tem opravljal enako nalogo v razmejitveni komisiji na Poljskem. Tudi delegacijam drugih držav antante so načelovali podpolkovniki. Francoz Marminia je v vojni služboval na solunski fronti in se tam naučil dovolj srbskega jezika, da je nekako lahko razumel tudi domačine v Prekmurju (to je bilo zelo koristno za jugoslovansko stran). Valvasori (Italija) je imel zagotovljen lasten avtomobil, da ni bil odvisen od jugoslovanske ali madžarske podpore. Predstavnik Japonske Janagawa ni razumel francoščine, ki je bila uradni jezik komisije. Zaradi tega je imel s sabo tolmača, francoskega letalca Martela, ki mu je razprave prevajal v angleščino, osebni tajnik pa v japonščino. Zapisnike sej je vodil tajnik komisije, francoski stotnik De Saint Serin.⁶¹

Jugoslavija in Madžarska sta v komisijo imenovali polkovnika Vojina Čolaka - Antića oz. Vassela. V jugoslovanski ekipi so bili še major Goldoni (geodet), kot izvedenci za prekmurski del meje pa dr. Franc Vodopivec, Božidar Sever in dr. Matija Slavič. Zanimivo je, da so Madžari za izvedence postavili ljudi s slovanskimi priimki: stotnik Grivichich, poročnik Berkovich, civilista Zelovich in Bobek

⁵⁸ Slavič, Naše Prekmurje, str. 261–263.

⁵⁹ Slavič, Naše Prekmurje, str. 221–222.

⁶⁰ Besedilo Trianonske mirovne pogodbe je dostopno na wwi.lib.byu.edu/index.php.

⁶¹ Slavič, Naše Prekmurje, str. 210.

ter Prekmurca, nekdanji okrajni glavar v Murski Soboti Sinkovič in ekonomski strokovnjak Posfay iz Bakovcev. Sedež komisije, na katerem so potekala tudi njena uradna zasedanja, je bil v Varaždinu.⁶²

Madžari so takoj izkoristili pooblastilo komisije, da predlaga popravke v Parizu določene meje. Prvega septembra je Vassel komisiji predložil spomenico v devetih točkah, s katero je na podlagi etnične in verske statistike, geografskih, prometnih in gospodarskih povezav zahteval, da se celotno Prekmurje oz. vsaj 28 po njegovem večinsko madžarskih/protestantskih občin dodeli Madžarski. Ta naselja so bila: Čikečka vas, Pordašinci, Prosenjakovci, Središče, Domanjševci, Krplivnik, Hodoš, Motvarjavci, Kobilje, Žitkovci, Dobrovnik, Turnišče, Kamovci, Genterovci, Radmožanci, Banuta, Mostje, Dolga vas, Lendava, Čentiba, Dolina pri Lendavi, Pince, Petišovci, Dolnji in Gornji Lakoš, Gaberje, Kot in Kapca. Pri zahtevah po celotnem Prekmurju se je skliceval predvsem na delovanje znanega madžarona, profesorja na liceju v Budimpešti, Aleksandra Šandorja Mikole, prekmurskega rojaka iz Gornjih Petrovcih in madžarskega izvedenca na pariški mirovni konferenci. Ta je bil pglavitni zastopnik t. i. vendske teorije, po kateri Prekmurci niso Slovenci, temveč poseben vendski narod, ki sicer govori slovanski jezik, vendar je zgodovinsko, kulturno in državnopravno neločljivo povezan z Ogrsko.⁶³

Septembra so člani komisije začeli spoznavati razmere na terenu. Proučili so prometne povezave čez Muro in ugotovili, da so madžarske trditve o samo štirih brodovih zavajajoče – v resnici jih je bilo enajst. Izprašala je tudi priče z obeh bregov reke glede gospodarskih povezav med njimi in tudi povezave Murske Sobote s severnimi kraji. Za prebivalstvo so pripravili anketo z dvajsetimi vprašanji (v obeh jezikih) o narodnosti, jeziku, veri, kako potekajo meje občin in zasebnih posesti, kje so mlini, žage, opekarne, kam se hodi k zdravniku ipd. Vsaka obmejna občina je morala določiti šest pooblaščenцев, ki so ob obisku komisije odgovarjali na ta vprašanja.⁶⁴

Komisija je 15. septembra določila tromejo med Kraljevino SHS, Madžarsko in Avstrijo pri Trdkovi, 19. pa je odšla na teren izvajati anketo. Madžari so to izkoristili za organiziranje velikih demonstracij. K temu so pritegnili predvsem velik del evangeličanskega prebivalstva, ki je bilo splošno bolj naklonjeno Madžarski in

⁶² Slavič, Naše Prekmurje, str. 210, 265–266.

⁶³ Slavič, Naše Prekmurje, str. 222–225.

⁶⁴ Slavič, Naše Prekmurje, str. 212, 226–228.

manj narodno zavedno. Kljub protestom je večina izprašanih v anketi kot jezik oz. narodnost svojih vasi navedla slovensko in s tem postavila na laž uradne madžarske statistike, ki so zaradi spremenjenega načina štetja kot orodja načrtne madžarizacije med 1890 in 1910 ponekod zabeležile upad števila Slovencev za kar 90–95 odstotkov.⁶⁵

Na podlagi teh spoznanj je tako komisija, ko ji je 21. septembra jugoslovanska stran izročila noto kot odgovor na madžarske zahteve, 12. oktobra zavrnila madžarsko zahtevo po celotnem Prekmurju in 9. novembra 1921 razglasila trianonsko črto kot podlago za nadaljnje določanje meje. Skladno s tem je morala jugoslovanska vojska zapustiti štiri vasi (Budišino in Strgarjevo so dodelili Avstriji, Somorovce in Jošavce pa Madžarski), ki jih je preventivno zasedla čez označeno linijo.⁶⁶

Hkrati je komisija na istem zasedanju sprejela predlog, da bo Društvu narodov priporočila, naj se Madžarski odstopi 27 vasi na severovzhodu, ki so imele ali večinsko madžarsko prebivalstvo ali so po njenem mnenju gospodarsko težile k Madžarski. Štirinajstega novembra so predlog z glasovanjem tudi uradno potrdili. Razlika med sklepom komisije in prvotnimi madžarskimi zahtevami je bila, da so za Turnišče, Kapco, Kot, Gaberje, Gornji Lakoš, Dolnji Lakoš in Lendavo ugotovili, da so večinsko slovenski oz. gospodarsko povezani z večinsko slovenskimi kraji in so jih zato izvzeli. Za šest vasi (Čepinci, Markovci, Budinci, Mali in Veliki Dolenci, Šalovci) je bilo sklenjeno, da so gospodarsko in prometno bolj povezane z Madžarsko, ki naj jih zato tudi dobi (čeprav jih sploh ni posebej zahtevala).⁶⁷

Jugoslovanska stran je 17. novembra 1921 na odločitev vložila protestno noto Veleposlaniški konferenci. Z njo je dokazovala, da so podatki o verski in narodnostni sestavi prebivalstva spornih vasi netočni (13.000 katoličanov proti 3500 evangeličanov), gospodarske in prometne povezave s kraji onkraj meje dvomljive, večina jih je politično in sodno od nekdaj spadala pod soboški oz. dolnjelendavski okraj. Skupaj so pomenile tudi prevelik del ozemlja in prebivalstva celotnega Prekmurja (300 km² od 970 km², 17.000 od okrog 90.000 prebivalcev), da bi to lahko razumeli kot samo popravek trianonske meje. Sklep naj bi bil tudi postopkovno sporen, saj je bil sprejet brez vednosti jugoslovanskega predstavnika v komisiji, ki je lahko samo naknadno glasoval o njem (in bil seveda preglasovan). Veleposlaniška

⁶⁵ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 223–227.

⁶⁶ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 228–229.

⁶⁷ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 229–231.

konferenca je sklep komisije in jugoslovanski protest posredovala Svetu Društva narodov. Ta je o zadevi razpravljaj julija 1922 v Londonu in pozneje še v Ženevi, tam je jugoslovanska stališča kot izvedenec spet zastopal dr. Slavič. Ker se niso mogli odločiti, so zadevo vrnil Veleposlanski konferenci. Ob podpori francoske diplomacije je ta 10. novembra 1922 zavrnila predlog razmejitvene komisije o odcepitvi spornih naselij od Jugoslavije in potrdila trianonsko mejo kot dokončno.⁶⁸

Kamnite mejnike so nato postavljali še skoraj dve leti. Devetega julija 1924 je bil nato v Zagrebu podpisan končni razmejitveni akt med Jugoslavijo in Madžarsko. Tudi to so nadzirali isti člani komisije, le da so tedaj vsi že bili na en čin višjih položajih (polkovniki, Čolak - Antić pa general).⁶⁹

Sklep

Čeprav je bilo s slovenskega stališča delovanje Milesove komisije pristransko in v korist Avstrije, je teza, da je imelo odločilni vpliv na neugodno reševanje koroškega vprašanja, precej pretirana. Komisija je bila bolj ali manj zasebna iniciativa, ki so ji nasprotovali celo drugi člani ameriške delegacije. Miles in King sta kot vojaka preprosto ocenila, da je Koroško s celovško kotlino enovito gospodarsko in strateško ozemlje, Karavanke pa njegova naravna meja. S to oceno so se strinjali tudi vsi člani ameriške delegacije v Parizu, ki terena sploh niso obiskali, z izjemo prof. Roberta J. Kernerja (ta je kot mejo predlagal Dravo). Še več, dokler so verjeli, da bo mejno vprašanje ugodno rešeno, so enako stališče o nedeljivosti celovške kotline zastopali tudi slovenski predstavniki, ne glede na dejstvo, da je bil Celovec nesporno večinsko nemško mesto. S tem so očitno kršili načelo narodne samoodločbe, na katero so se drugače vedno sklicevali v protestih proti sklepom, ki nam niso koristili.

Ne nazadnje tudi končni rezultati plebiscita, ob vseh pomanjkljivostih jugoslovanske propagande in drugih objektivnih (in subjektivnih) razlogih zanje, pričajo, da so bile Milesove prvotne ugotovitve o razpoloženju prebivalstva bolj ali manj resnične.

Verjetno je precej slabši vpliv na izid plebiscita imela komisija za njegov nadzor in izvedbo, ki si je dejansko jemala pristojnosti, ki so zelo očitno nasprotovale določbam Saintgermainске mirovne pogodbe. Predvsem njen italijanski član je

⁶⁸ Slavič, Naše Prekmurje, str. 231–133.

⁶⁹ Vrbnjak, Prekmurje, str. 103–104; Slavič, Naše Prekmurje, str. 233.

odkrito podpiral avstrijske interese. Ker se je britanski predsednik trudil biti strogo nevtralen, se je običajno zgodilo, da so Francoza preglasovali. Vendar je tudi glede Koroškega zelo vprašljivo, ali bi drugačno ravnanje Plebiscitne komisije kar koli spremenilo.

Ponekod domačini v poznejših pričevanjih za nobenega člana razmejitvenih komisij niso našli lepe besede, saj so domnevno radi jedli in pili, za »argumente« pa jim ni bilo mar. Vendar to seveda velja predvsem za tiste, katerih lastnina je po odločitvah komisij ostala na drugi strani meje, zato njihovih ocen ne moremo jemati kot objektivnih. Ko je šlo za čisto politične odločitve, so člani komisij običajno dali prav jugoslovanski strani (meja z Madžarsko). Izjema so bili le redki primeri, ko so narodnostne razmere zelo jasno govorile nam v škodo. Če pri tem niso upoštevali jugoslovanskih zagotovil, da je to posledica nasilne germanizacije oz. madžarizacije, se jim spet ne more pripisati protislovenskega delovanja. Na terenu so pač morali izhajati iz trenutno ugotovljenih dejstev. Kako je do teh prišlo, ni bila njihova težava, še pa manj njihova krivda.

Skoraj povsod je bilo delovanje različnih komisij, tako nadzornih kot razmejitvenih, bistveno ugodnejše za slovensko kot za nasprotno stran. Predvsem francoski častniki so kazali precejšnjo naklonjenost do jugoslovanskih teženj, Britanci so bili navadno vsaj nevtralni, Japonci pa ravnodušni in pravzaprav sploh niso pretirano posegali v razprave, saj jih problematika ni zanimala (interese so imeli samo za Azijo). Pri glasovanju so enostavno zmeraj podprli večinsko mnenje. Edino italijanski člani so bili povsod izrazito protijugoslovansko nastrojeni, tako v odnosu do Avstrije kot Madžarske, vendar jim večinoma ni uspelo prodreti s svojimi stališči.

Splošno tako lahko zatrdimo, da sta obe razmejitveni komisiji pri svojem delu določanja natančnega poteka meje upoštevali uveljavljene mednarodne norme. Da so bile te ponekod v slovensko škodo, ni bila krivda komisij.

Literatura in viri

Lipušček, Uroš, 2003. *Ave Wilson: ZDA in prekrajanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*. Ljubljana: Sophia.

Perovšek, Jurij, 2007. Slovenska politika in vprašanje priključitve Prekmurja h Kraljevini SHS 1918–1919. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLVII-1/2007. Ljubljana: INZ.

Pleterski, Janko, 1991. Koroški plebiscit. V: *Enciklopedija Slovenije*, zvezek 5. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Priestly, Tom, 2005. Povezave med poročili Milesove komisije in odločitvijo mirovne konference v Parizu za plebiscit na Koroškem 1919: kakšen dokaz so poročila sama. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLV-1/2005. Ljubljana: INZ.

Rahten, Andrej, 2007. Pariška mirovna konferenca. V: Ernest Petrič (ur.): *Slovenci v očeh imperija: priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919*. Mengeš: Ustanova Center za evropsko prihodnost.

Ravlič, Jolanda, 1994. *Slovensko-avstrijska meja leta 1920, poročila angleških predstavnikov*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Slavič, Matija, 1999. *Naše Prekmurje*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Stergar, Janez, 1991. Senžermenska mirovna pogodba. V: *Enciklopedija Slovenije*, zvezek 11. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ude, Lojze, 1977. *Boj za severno slovensko mejo 1918–1919*. Maribor: Obzorja.

Vrbnjak, Viktor, 2007. Prekmurje po prvi svetovni vojni. V: Franc Kuzmič (ur.): *Zbornik soboškega muzeja 9-10*. Murska Sobota: Pomurski muzej.

Saintgermainška mirovna pogodba (izvirno besedilo), dostopno na www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html.

Trianonska mirovna pogodba (izvirno besedilo), dostopno na wwi.lib.byu.edu/index.php.

RAZVOJ VOJSKE V DRŽAVI SLOvencev, HRVATOV IN SRBOV IN KRALJEVINI SRBOV, HRVATOV IN SLOvencev

Pouzetek

Razpad Avstro-Ogrske je odprl veliko Pandorino skrinjo, saj je kljub razglasitvi države prostor ostal nestabilen. Antantne države niso priznale Države SHS, Italija je prodirala, da bi zasedla ozemlja, ki jih je imela obljubljena od 1915 z londonskim paktom, del politične elite in prebivalstva pa je vabil srbsko vojsko, da vkoraka v državo kot pomoč in porok za novo južnoslovansko državo. Meje nove države so bile na veliko odsekih nejasne in že po dveh tednih tudi sporne, saj se je za ozemlja, v kresanju dveh argumentov, etničnega in upravnopolitičnega, Država SHS spopadala z nemško Avstrijo in Madžarsko. Toda že v drugi polovici novembra 1918 je poleg argumentacije prevladal argument vojaške zagotovitve spornega ozemlja, od začasne razmejitve po nekaj spopadih nizke intenzivnosti na štajerski meji med Mariborom in Gradcem, do boja za južno Koroško, ki se je razvil v eno od malih obmejnih vojn v srednjeevropskem prostoru v prvih dveh letih po veliki vojni, do osvojitve Medžimurja – trikotnika med Dravo in Muro.¹

Namen tega kratkega orisa je, da poda pregled razvoja vojaštva na slovenskem ozemlju, ki je bilo sprva vključeno v Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS) in nato v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovence (Kraljevino SHS).

Obravnavano obdobje je treba razdeliti na dva dela:

- 1. od prevrata do velike koroške ofenzive maja 1919, ko je bilo vojaštvo sprva docela, pozneje pa deloma podrejeno Narodni vladi oziroma Deželni vladi za Slovenijo, ki je imela odločilno besedo glede uporabe vojaštva tudi v zunanjepolitičnih stvareh;*

¹ Bizjak, Matjaž: *Slovenska vojska 1918-1919 in formiranje Dravske divizijske oblasti*. Magistrsko delo, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana, 2001.

2. od velike koroške ofenzive do dokončne vzpostavitve enotnih oboroženih sil Kraljevine SHS.

Od takrat se je vojaštvo v vseh segmentih podredilo vojnemu ministrstvu, ki je izvedlo reorganizacijo znotraj enotnega vojaškega ustroja.

Ključne besede:

Vojska Države SHS, slovenska narodna vojska, Vojska Kraljevine SHS, prevratna doba, boji za slovensko severno mejo, konec prve svetovne vojne, Narodna vlada SHS, II. vojaško okrožje

Uvod

Prva svetovna vojna je Slovencem pustila izjemno hude posledice. Številni mladi fantje so padli na frontah, vojna je z vso svojo surovostjo divjala na zahodnem delu slovenskega ozemlja ob reki Soči, notranjost pa je imela pomembno vlogo zaledja. Maja 1918 so bili Slovenci prisotni v večjem ali manjšem številu kar v petdesetih polkih avstro-ogrske vojske. Slovenske vojaške in civilne oblasti so takoj po prvi svetovni vojni ocenile, da se je svetovne vojne udeležilo vsaj 150.000 mož s slovenskega ozemlja. Da je z avstro-ogrsko vojsko na frontah nekaj hudo narobe, je v drugi polovici leta 1918 kazalo vedno več znamenj. Vendar slovensko vojaštvo vse do usodnih dni konec oktobra 1918 ni imelo niti ni moglo imeti vpliva na postopno oblikovanje novih slovenskih oblastnih organov, le z vojaškimi upori je lahko pokazalo svoje nezadovoljstvo s trenutnim stanjem in nadaljevanjem vojne.

Razpad avstro-ogrske monarhije je našel Slovenijo glede vojaške organizacije povsem nepripravljeno. V največjih mestih Ljubljani, Celju in Mariboru so bile nastanjene avstrijske vojaške enote najrazličnejših narodnosti. Domači ali »slovenski« polki številka 7, 17, 47, 87 in 97, 2. gorski strelski ter 26. strelski polk so bili večinoma na italijanski fronti, kader 17. polka v Tolmezzu, kader 2. gorskega strelskega polka pa v Ennsu na Zgornjem Avstrijskem, tako da so bili slovenski vojaki ob prevratu po večini zunaj meja slovenskega ozemlja. Slovenski častniki so bili razkropljeni po raznih frontah in polkih avstro-ogrske vojske. Ugotovimo

lahko, da tesnejše zveze ali sporazuma med slovenskimi častniki in politiki zaradi neke neopravičene nezaupljivosti do aktivnih narodnih oficirjev ni bilo.²

Narodni svet za Slovenijo je predlagal Narodnemu svetu v Zagrebu kot vrhovni oblasti Države SHS, naj imenuje Narodno vlado SHS v Ljubljani pod predsedstvom Josipa viteza pl. Pogačnika.³ V tej vladi je bilo ustanovljeno tudi poverjeništvo za narodno obrambo, ki ga je vodil poverjenik za narodno obrambo dr. Lovro Pogačnik.⁴

Narodna vlada je takoj prve dni spoznala, da brez sodelovanja dejavnih slovenskih častnikov ne bo šlo, če hoče vsaj za silo vzdržati obrambo slovenskih meja in red znotraj slovenskega ozemlja. Poleg tega je zaznala nevarnost, da bi avstro-ogrska vojska ob svojem umiku z italijanske fronte preplavila Slovenijo. Zavedala se je nepredvidljivih posledic, ki bi utegnile nastati, če ji ne bi uspelo obvladati dezorganiziranih vojaških skupin razpadajoče velesile. Zato je takoj poklicala vse znane narodne dejavne častnike v Ljubljano. Tudi številni rezervni oficirji, kolikor jih je bilo na slovenskem ozemlju, so se takoj odzvali na vpoklic in se ponudili

² Drugačne razmere so bile na primer na Češkem.

³ Predsedstvo Narodnega sveta v Zagrebu kot vrhovna oblast v Državi SHS je 31. oktobra 1918 imenovalo Narodno vlado SHS v Ljubljani.

⁴ Dr. Lovro Pogačnik se je rodil 16. avgusta 1880 v Kamni Gorici in je po maturi na ljubljanski gimnaziji nadaljeval študij prava v Gradcu, kjer je tudi doktoriral iz prava. Učenec in veren pristaš dr. Janeza Kreka se je že od 1907 posvetil delu v Slov. kršč. soc. zvezi (SKSZ) ter 10. novembra 1907 prevzel predsedništvo novo ustanovljene Zveze telovadnih odsekov SKSZ (od 1909 »Orli«), ki je po njegovem prizadevanju leta 1913 narasla na 168 odsekov s 5228 člani. Po smrti državnega poslanca dr. Ignacija Žitnika je kandidiral v njegovem volilnem okraju notranjskih kmetijskih občin ter 19. maja 1914 prodrli proti Josipu Lavrenčiču (NNS) s 5130 glasovi proti 4223 ter prišel kot najmlajši državni poslanec v dunajski parlament. Tam je 1917 vzbudil pozornost v svoji polemiki z nemškim koroškim poslancem Lutschounigom. Ob prelomu v SLS novembra 1917 se je uprl dr. Šusteršiču in pridružil Andreju Kalanu ter bil na zboru strankinih zaupnikov 27. decembra 1917 izvoljen poleg Grafenauerja in Fona za podnačelnika SLS. V deklaracijskem gibanju 1917–1918 je na številnih shodih in taborih utiral pot misli politične osvoboditve in narodnega zedinjenja, od katerih je bil posebno pomemben shod koroških Slovencev v hotelu Trabesinger v Celovcu. Ob prevratu je 31. oktobra 1918 v Narodni vladi za Slovenijo prevzel poverjeništvo za deželno brambo, ki ga je vodil v zelo težavnih razmerah do 20. januarja 1919, ko je z odločbo iz Beograda prenehala delovati Narodna vlada za Slovenijo. Februarja 1919 je bil izvoljen za poslanca v prvo narodno predstavništvo v Beogradu, kjer je stopil v tesnejše zveze s hrvaško krščansko socialno stranko (dr. Pero Rogulja) ter se vneto udeleževal njenih shodov, zlasti v Slavoniji. Naporu zadnjih let pa so mu pospešili pljučno bolezen, ki ji je oktobra 1919 podlegel, star šele 39 let. (www.slovenska-biografija.si, z dne 15. 5. 2019.)

v službo novi oblasti.⁵ Generalštabni podpolkovnik Milan Ulmansky je prispel v Ljubljano že 31. oktobra in takoj prevzel vodstvo vojaških operacij v Sloveniji. Nekaj dni za njim so prispeli še drugi generalštabni oficirji in drugi dejavni častniki v Ljubljano. S pomočjo teh se je ustanovilo »poveljstvo II. vojaškega okrožja«, ki mu je načeloval nekdanji avstrijski podmaršal Nikola Ištvanović; njemu dodeljen načelnik generalnega štaba podpolkovnik Ulmansky je dejansko vodil vse pomembne vojaške zadeve. Narodna vlada za Slovenijo je v svojem prvem razglasu med drugim odredila, da ostanejo vse vojaške in civilne uprave v veljavi, dokler vlada ne bo sprejela drugečnega sklepa. Hkrati pa je v njem po svojem predsedniku Josipu Pogačniku spodbujala vojake: »Bodite na službo domovini, gre za vaš lastni dom.«⁶

Obramba pred invazijo avstro-ogrske vojske v Sloveniji

Poveljstvu II. vojaškega okrožja je bila zaupana predvsem naloga, da prepreči razpršenje in pljenje umikajoče se avstro-ogrske armade po slovenskem ozemlju in da ukrene vse, da se, kolikor je mogoče, zavarujejo meje tega ozemlja. V tej smeri so se začele takoj prve dni organizirati tako imenovane narodne straže. V vse večje kraje na nekdanjem Kranjskem, v notranjosti do Postojne in Vipave, so bili odposlani častniki, po večini rezervni, da iz zanesljivih domačinov sestavijo oborožene vojaške oddelke. Naloga teh narodnih straž je bila, da vzdržujejo red in mir v svojem okraju in da se razoroži vračajoče se avstrijsko vojaštvo, zlasti posamezne skupine, »ki niso bila več uvrščene v formacije, in posamezni vojaki, ki naj se čim hitreje spravijo naprej«. V ta namen je odredilo poverjeništvo za promet, da se ustavi ves redni zasebni in tovarni promet, obenem pa pozvalo železniško

⁵ Slovensko vojaštvo je odločilno vlogo pri prevzemu oblasti odigralo v Ljubljani. Z Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov je posledično nastala tudi potreba po vzpostavitvi njene oborožene sile. Devetindvajsetega oktobra 1918 je bila v Ljubljani velika manifestacija, na kateri je bila razglašena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Zbralo se je okoli 30.000 ljudi, med njimi je bilo približno, po dr. Rostoharju, sto oficirjev in petsto vojakov. V njihovem imenu je poročnik dr. Mihajlo Rostohar s sabljo v roki odpovedal prisego habsburškemu cesarju in obljubil zvestobo novi državi. Slavnostni govornik je bil Ivan Hribar. To je bil prelomni trenutek, s katerim je bila leta 1918 rojena slovenska državnost. Že naslednji dan zjutraj, 30. oktobra 1918, je ljubljanski general Rudolf Uherek ukazal poklicati k sebi na raport 15 ali 18 slovenskih oficirjev, ki so sodelovali na proslavi. Prvi na krilu je stal nadporočnik Rudolf Badjura, ki mu je dejal, da so zanj merodajni le odloki Narodnega višega v Zagrebu. (Perovšek, J.: *Slovenska osamosvojitev v letu 1918. Študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Modrijan. Ljubljana, 1998.)

⁶ Uradni list št. 1, 4. november 1918.

osebje, da napne v dneh težke preizkušnje vse moči za to, da se vzpostavi in vzdržuje promet za prevoz tujega vojaštva. Ta prevoz je trajal od 5. do 15. novembra; toliko časa in še štiri dni čez, torej od 19. novembra, je bil reden promet ustavljen. Poveljstvo II. vojaškega okrožja je tudi izdalo povelje za preskrbo s prehrano vračajočih se vojaških kolon. Oddelkom, ki so imeli še kaj živeža s seboj, se je moralo od tega toliko pustiti, da so se mogli prehraniti, dokler so hodili po slovenskem ozemlju, največ za deset dni. Postaje za preskrbo so se ustanovile ob cestah: Ajdovščina—Idrija—Poljane—Škofja Loka—Kamnik—Vransko—Celje in Št. Vid—Kranj, nadalje ob železniški progi: Nabrežina—Divača—Št. Peter (Sveti Peter na Krasu)—Logatec—Brezovica—Ljubljana—Zalog—Zidani Most—Pragersko—Maribor. Pri tem se je vsakemu oddelku vračajoče se vojske ukazalo, da čim prej zapusti meje Slovenije. Za neorganizirane trume in skupine je veljalo, da se vsi vojaki, ki se vračajo v Primorje, Dalmacijo, Hercegovino in južno Bosno, napotijo v Trst, tako tudi italijanski ujetniki; vsi vojaki iz Hrvaške in severne Bosne v Zidani Most, vsi avstrijski Nemci, Madžari, Poljaki in Ukrajinci na Pragersko, vsi Slovenci pa domov z navodilom, da se javijo narodni obrambi. Glavne smeri, po katerih je potekal promet, so bile: cesta: Gorica—Ajdovščina—Col—Idrija—Poljane—Škofja Loka—Smlednik—Kamnik—Vransko—Celje—Pragersko; cesta skozi Jesenice in Ljubelj v Celovec; za državljane Države SHS pa vse ceste do Logatca skozi Staro šrango pri Brezovici—Dobrovo—Št. Vid—Ježico—Domžale—Trojane—Vransko in Celje.⁷

To so bila povelja, ki jih je izdal podpolkovnik Ulmansky. Oddelki avstro-ogrske vojske, ki so se vračali po železnici, so se odpravili v vagone na vseh postajah od Divače do Brezovice. Tudi tu se je poskušalo odvracati vojaštvo od neposrednega prihoda v Ljubljano.

Na prošnjo vojaških oblasti je neka češka brigada, ki je prispela že 1. novembra iz Ajdovščine v Razdrto, prevzela varstveno službo na železniški progi od Št. Petra na Krasu⁸ do Logatca. Ustanovila so se kolodvorska poveljstva v Št. Petru, Postojni, Rakeku, Logatcu, Brezovici in Zalogu. Tako se je odpravilo vračajoče se vojaštvo na postajah pred Ljubljano, ki je bila s tem obvarovana pred poplavo vojaštva v mestu. Le konjenici, artileriji in pratežu so dovolili priti do Ljubljane, a so morali pustiti konje in topove na območju Ljubljane. Od tod so jih po železnici odpravili v domovino. Tako je ostalo ogromno konj in topov na širšem območju Ljubljane.

⁷ Vsekakor so morali preprečiti, da bi se vojaki vračali po kateri koli cesti skozi Ljubljano.

⁸ Št. Peter na Krasu je bil po drugi svetovni vojni preimenovan v Pivko.

Od pehotnih enot so premik skozi Ljubljano dovolili večinoma le slovanskim oddelkom ali pa tudi večjim enotam neslovanskih narodnosti, če so bile še pod poveljstvom višjih oficirjev.

Že 2. novembra so začeli prihajati vojaški transporti skozi Ljubljano, torej prej, kot so italijanske sile začele tako imenovano »odločilno« zgodovinsko bitko in dosegle italijansko »zmago« pri Vittoriju Venetu, zmago nad armado, ki se je sama razpustila in ni niti mislila, še manj pa načrtovala resnega odpora.

Podpolkovnik Stevan Švabić je na hitro organiziral srbske vojake, ki so se na Slovenskem znašli kot vojni ujetniki, ter z njimi priskočil na pomoč novi državi in oblasti.⁹ V Ljubljani so prevzeli varstvo železnice in del garnizijske službe.

Generalštabni podpolkovnik Milan Ulmansky je v tistih dneh neumorno delal in naposled se mu je vendar posrečilo, da je s svojimi enotami brežhibno opravil izjemno zahtevno nalogo: rešiti Slovenijo invazije tujega vojaštva. Izrabil je skromna sredstva, ki jih je imel na voljo. Njegovi ukazi so bili pravočasni, premišljeni, jasni in hitro izdani. Prav temu se je zahvaliti, da Ljubljana in drugi kraji na Slovenskem niso bili »poplavljeni« s tujim vojaštvom in morda celo oplenjeni od nedisciplinirane vojske. Kako težka je bila ta naloga, je vidno iz podatkov, da je od 29. oktobra do 10. novembra 1918 prešlo čez slovensko ozemlje brez negativnih posledic 400.000 vojakov in 50.000 konj. Naloge ne bi mogli tako uspešno opraviti, če ne bi z vojaštvom dobro sodelovali tudi železničarji, ki so se postavili v službo nove države in nesebično izpolnjevali svojo težko in odgovorno službo pri prevozu vojaštva in ujetnikov. Brez njihove požrtvovalnosti se prevoz razpadajoče avstro-ogrske armade ne bi mogel opraviti dobro in organizirano.¹⁰

Na Štajerskem, ki je bila bolj oddaljena od italijanske fronte, so bile razmere drugačne. Tam je bila največja nevarnost v tem, da ne bi Nemci razglasili Maribora in okolice za Avstriji pripadajoče ozemlje. Prehitel jih je tedanji aktivni major Rudolf Maister, ki je zaslužen za to, da je politično in vojaško osvojil Maribor.¹¹ Na lastno zahtevo ga je Narodni svet za Štajersko imenoval oziroma povišal v

⁹ To so bili vojni ujetniki, ki so se ob koncu prve svetovne vojne znašli v ujetništvu na slovenskem ozemlju ali pa so se vračali iz vojnih ujetniških taborišč iz notranjosti monarhije ter se ob prihodu na slovensko ozemlje pridružili enotam srbskih prostovoljcev. Največ jih je prišlo iz Salzburga.

¹⁰ Prav v tej uspešno opravljeni nalogi lahko zaznamo organizacijsko silo mlade slovenske državne tvorbe in navdušenje ter zagon Slovencev po vzpostavitvi nove države.

¹¹ Zagotovo je to dejanje, katerega velikanski pomen za obstoj združene Slovenije še danes ocenjujemo in obravnavamo z vso pozornostjo.

generala.¹² Danes vemo, da je bil general Maister kot avstrijski stotnik že pred vojno zaznamovan za Avstriji absolutnega sovražnega oficirja, med vojsko pa je bil vedno pod strogim nadzorstvom nemško čutečih oficirjev.

Prevrat se je izvedel v Mariboru 1. novembra s 15 slovenskimi oficirji in 87 vojaki proti trikratni premoči nemškega, toda neorganiziranega vojaštva.

Takoj po prevratu je general Maister ustanovil »Štajersko obmejno poveljstvo«, ki je obsegalo celo nekdanjo Štajersko južno od sotočja Drave in Mure, všteti Radgono. Z jasnim pogledom je Maister uvidel, da se bo severna meja nove države določila in branila samo z vojaško silo. Zato je že 9. novembra razglasil mobilizacijo in vpoklic letnikov 1879 do 1900, ki so se morali zglasiti 18. novembra v Celju: v vojašnici 87. polka vsi, ki so bili doma iz okrajnih glavarstev Celje, Brežice, Konjice, Slovenj Gradec; v Mariboru: v vojašnici 26. strelskega polka vsi, ki so bili doma iz okrajnih glavarstev Maribor, Radgona, Ljutomer in Ptuj.¹³

Obvezniki, ki so se odzvali vpoklicu, so zagotovili temeljne pogoje, da so lahko 21. novembra v Mariboru oblikovali mariborski pešpolk, v Celju celjski pešpolk, iz preostalih vpoklicancev pa so se po strokah (konjenica, artilerija, inženirstvo, saniteta, intendantca itn.) ustanovili ustrezni vojaški oddelki v Mariboru in Celju.

Maistrovi pozivi so dosegli uspeh: kmalu je razpolagal s stotinami oficirjev in štiri tisoč vojaki, ki so jih razporedili v pehotne polke, eskadrone, baterije in poslali na severno mejo, da jo branijo od Dravograda prek Špilja do Radgone.

Triindvajsetega novembra je bila v Mariboru razorožena nemška *Schutzwehr* ali Zelena garda.¹⁴ Zasedba meje pri Špilju se je začela 25. novembra, 1. decembra pa je bila izvedena zasedba na celi črti Velikovec—Dravograd—Špilje—Radgona.

Organiziranje narodne slovenske vojske

Vojaštvo nove države oziroma slovensko vojaštvo je nova oblast začela organizirati takoj, ko so zapustili slovensko ozemlje zadnji transporti oddelkov umikajoče se

¹² Glavni namen in cilj povišanja sta bila, da general Maister pridobi moč in veljavo tudi pred civilnim prebivalstvom ter vojaškimi poveljniki na avstrijski strani.

¹³ Razglas so širili tudi po cerkvah, ocenjujemo pa, da je bil razglas prej poziv kot prava sankcionirana mobilizacija. (Janez J. Švajncar: *Slovenska vojska 1918-1919*, str. 35.)

¹⁴ Generalu Maistru je uspelo zbrati toliko vojaštva, da so bili že pred razorožitvijo Zelene garde v Mariboru po večini slovenski vojaki.

avstro-ogrske armade. Narodna vlada za Slovenijo in njen poverjenik za narodno obrambo dr. Lovro Pogačnik sta 8. novembra 1918 izdala mobilizacijski poziv, ki je že v prvem stavku navajal, da se bodo domači polki in kadri demobilizirali takoj, ko bo to mogoče, toda zaradi velike nevarnosti, v kateri je domovina, naj bi se nemudoma zglasili vsi vojaki, stari od 18 do 40 let, pri svojih slovenskih kadrih v Ljubljani, Borovljah, Celju in Mariboru. Ukazano je bilo, da je treba nad 40 let stare vojake iz vojaške službe odpustiti. Poziv se je končal z besedami: »Vojaki, vzdržite le še kratek čas v prid svoje domovine, ko ste se nad štiri leta borili za tujce.«¹⁵ Za tedanje razmere na Kranjskem pa je značilno, da je poziv dr. Pogačnika našel le zelo rahel odziv.

Trinajstega novembra 1918 so vsem slovenskim polkom (17., 87., 97., strelskemu 26., gorskemu strelskemu št. 2., lovskemu bataljonu št. 7) poslali ukaz, ki je določal, da je podlaga prihodnje organizacije narodne armade dotedanja razdelitev slovenskih krajev v vojaške dopolnilne okraje. Določeno je bilo, da se v vsakem dopolnilnem poveljstvu postavi en polk, ki se bo delil v stotnije ali čete; vsaka četa bo imela od tri do štiri častnike in približno sto vojakov. Komandant II. vojaškega okrožja je v povelju poudarjal, da je pomembno, da moštvo ve, da gre zdaj samo za njegovo lastno stvar, njegovo domovino in obstoj in da mu je zaupan blagor naroda. Častnikom se nalaga, da kolikor mogoče utrdijo disciplino na temelju dobrega in iskrenega sporazuma z vojaki.

Poudarjanje discipline je bilo v tem obdobju resnično nujno, ker so zaznali, da se v vseh enotah ne zahteva ustrezna disciplina, zlasti na Kranjskem; saj so številni nekdanji vojaki mislil, da je vojske in vojaštva konec. Ta miselnost je bila tako močna, da so številni stari vojaki začutili nasprotovanje in celo sovražnost, ne le proti staremu vojaškemu režimu, temveč celo proti vsaki vojaški organizaciji. V zapisih se navajajo tudi izgrede vojakov z rdečimi kokardami, ki se niso hoteli sprijazniti z mislijo, da bi morali braniti zahodne in severne meje. Takšna in podobna ravnanja so 5. novembra 1918 spodbudila ustanovitev vojaškega sodišča v Ljubljani, ki je ravnalo po določbah vojnokazenskega zakona.¹⁶

¹⁵ Uradni list št. 4, 9. november 1918.

¹⁶ Vojaško sodišče SHS je bilo ustanovljeno 5. novembra in začelo delovati 6. novembra 1918. Sedež je bil na Poljanski cesti 13. (Janez J. Švajncar: *Slovenska vojska 1918-1919*, str. 31.)

Vrnitev slovenskih polkov v domovino

Slovenski vojaki so se domov vračali novembra 1918. Večina jih je kljub vsem pozivom odšla naravnost domov. Nekaj sto vojakov je vendar ostalo pod orožjem in nastopilo službo domovini.

Med prvimi enotami, ki so se strnjeno vrnile z bojišč domov, npr. v Ljubljano, je bil nadomestni bataljon 17. pehotnega polka. Bataljon je bil ob prevratu na poti iz Tolmeča¹⁷ v Feldbach in je bil 4. novembra 1918 med Trbižem in Pontabljem v Kanalski dolini, kjer je poveljstvo nad bataljonom prevzel stotnik Knific. Bataljon, ki je štel približno petnajst oficirjev in štiristo mož, je 10. novembra prispel v Ljubljano in njegov poveljnik stotnik Knific ga je dal Narodni vladi na voljo. Približno 250 vojakov, ki so opravljali varstveno stražarsko službo v Ljubljani, zlasti na glavni železniški postaji, a tudi v Dravljah in Zalogu, je ostalo v bataljonu.

Zanimivi so dogodki v gorskem strelskem polku št. 2, ki jih je opisal major Orehek, ki je služil pri tem polku. Polk je bil oktobra 1918 določen za rezervo v Codroipu v Italiji. Že takrat je bilo moštvo slabo prehranjeno, vojaki so bili oblečeni v uniforme, ki so bile v slabem stanju, disciplina pa zrahljana. Tega niso povzročili težki boji na Piavi, temveč posamezni pripadniki polka, ki so ob vrnitvi iz ruskega ujetništva vneto agitirali za Jugoslavijo. Splošen upor polka se je začel že 24. oktobra v polkovni kantini, ki so jo zaprli ob osmi uri. Moštvo je s silo vdrlo v kantino, potem v vojaški dom 44. strelske divizije in nato v častniško obednico in tam vse opustošilo. Vinjeni vojaki so po cesti začeli streljati; alarmirana sta bila 2. in 21. strelski polk, ki sta obkolila prizorišče upora in uporno vojaštvo aretirala. Dvesto vojakov je bilo odgnanih v zapore v Videm. Polk bi se moral 25. oktobra razporediti v postojankah, a so odhod zaradi nemirov začasno ustavili. Polk je bil naposled premaknjen na fronto 28. oktobra 1918. Vojaki polka so med premikom srečevali posamezne vojake težkih baterij; voznike tovornih avtomobilov in dele polkov, katerih pripadniki so bili po večini Čehi. Ti so jim izjavljali, da je za njih vojna končana in da so na poti domov. Tedaj se je ustavil ves gorski strelski polk št. 2 in ni hotel naprej. Ko je polkovnik videl, da nič ne zaleže, se je sprijaznil s tem dejstvom in odkorakal s polkom v Gorico.

¹⁷ Tolmeč ali italijansko Tolmezzo je danes mesto in občina v italijanski regiji Furlaniji - Julijski krajini.

Polk je bil 31. oktobra 1918 že v Gradiški in 1. novembra 1918 v Gorici, kjer se je moštvo nastanilo v vojašnici na Travniku, pratež pa v artilerijski vojašnici. Celoten polk se je zbral na vadišču pri južni železniški postaji 2. novembra 1918. Vsi častniki in moštvo tuje narodnosti so tam izstopili iz polka in se odpravili proti svojim domovom. Slovenci so na pobudo pokrajinskega Narodnega sveta v Gorici prisegli zvestobo Narodni vladi v Ljubljani. Začelo se je slovensko uradovanje; polk se je preimenoval v »jugoslovanski gorski strelski polk št. 2«.

Prvi oddelki italijanske vojske, nekaj konjenice in nekaj vojakov v avtomobilih, na katerih so bile pritrjene bele zastavice, so v Gorico prišli 5. novembra 1918. Šele 7. novembra 1918 je prispel večji oddelek italijanske pehote. Začela so se pogajanja z Italijani, ki so se končala z umikom polka iz Gorice 7. novembra do 12. ure. Umaknili so se proti Ajdovščini in hoteli nadaljevati pot čez Col—Kalce—Logatec, toda cesta je bila zasedena z artilerijo. Zato so izbrali drugo smer čez Lokavec, na Črni Vrh, Idrijo, Žiri in Škofjo Loko v Ljubljano. Polk je v Ljubljano prispel 11. novembra dopoldne, toda le še z neznatnimi ostanki kakšnih sedemdeset mož, vse drugo moštvo se je med potjo porazgubilo in razkropilo na svoje domove. V Ljubljani so se ostanki polka združili z delom nadomestnega bataljona, ki je okoli 5. novembra prispel iz Ennsa.

17. pešpolk, ki se je bojeval na tirolski fronti, je padel po italijanski zahrbtnosti po prevratu, ko se je hotel vrniti domov, v celoti v italijansko ujetništvo, iz katerega so se vojaki vrnili domov zelo pozno, nekateri šele čez nekaj let. Italijanska brezbriznost po taboriščih in bolnišnicah je povzročila številne smrti vojakov tega polka.

97. pehotni polk, ki je bil razporejen skozi celotno vojno na vzhodni oziroma na romunski fronti, se je vrnil prepozno, da bi njegovi vojaki poskušali preprečiti zasedbo njihovih krajev s strani italijanske vojske.

Vzpostavitev in organizacija slovenske narodne vojske sta le počasi napredovali zaradi zrahljane discipline in krepitev komunistične propagande ter širjenja boljševističnih idej, ki so jih prinašali tudi vojaki, ki so se vračali iz ruskega ujetništva. Dejavni slovenski oficirji so se morali bojevati za priznavanje opravljenega dela in truda ob pogosto očitni nevhvaležnosti v lastnem okolju. Ker so bili vzgojeni v duhu strogega izpolnjevanja vojaških dolžnosti in spoštovanju vojaške discipline, so vztrajali v težkih razmerah in storili vse, kar se je dalo narediti, da izpolnijo ukaze in zahteve zgodovinskih okoliščin. Pri tem niso bili deležni ustrezne

podpore političnih krogov; nasprotno, ti krogi jih prav nič niso podpirali in so mirno dopuščali, da so jih dan na dan napadali po časopisju. Take razmere niso prispevale h krepitvi avtoritete oficirjev zunaj vojaških vrst in njihovega veselja do dela. Dejansko so razmere še bolj zrahljale disciplino pri moštvu. Slovensko časopisje bi moralo, če bi časniki razumeli svojo vlogo in razmere, v katerih se je znašlo vojaštvo, častnike braniti in navduševati, ne pa jih neupravičeno odtujevati.

Na Štajerskem je bilo v tem pogledu bolje. Tam se je za svoje častnike odločno zavzel general Maister, jih branil in spodbujal ter se jim pri vsakem uspehu javno zahvaljeval za njihovo požrtvovalnost.

Oblikovanje vojaških enot slovenske narodne vojske

Težave, s katerimi so se srečevali pri organiziranju vojske, so se še dodatno zapletle zaradi težkega položaja na še ne določeni severni meji. Pri tem je izstopala Koroška.

Položaj se je tako zapletel, da je bilo treba hitro oblikovati vojaške enote s pomočjo prostovoljcev. Tako so se vzpostavili: Ljubljanski polk iz nekdanjega 17. pehotnega polka, 7. in 20. lovskega bataljona v Ljubljani; Slovenski planinski polk iz nekdanjega 2. gorskega strelskega polka v Ljubljani; Celjski polk iz nekdanjega 87. pehotnega polka v Celju; Mariborski polk iz nekdanjega 47. pehotnega polka in 26. strelskega polka v Mariboru; Tržaški polk iz nekdanjega 97. pehotnega polka in 5. strelskega polka v Novem mestu.

Konjenica se je ustanovila tako, da se je v Mariboru postavil skvadron¹⁸ dragonskega polka št. 5. Topničarji so se dodelili topničarskim poveljstvom v Ljubljani, Celju ali Mariboru, kjer so se postavile različne topovske ali havbične baterije.

Stotnija letalcev je bila vzpostavljena v Ljubljani, stotnija saperjev¹⁹ pa na Ptuj, celo brzojavni bataljon se je ustanovil v Ljubljani.

Dopolnilna poveljstva so se ustanovila v Ljubljani, Celju in Mariboru, pozneje za Koroško tudi v Borovljah.

¹⁸ Skvadron je konjeniška enota moči bataljona. Organiziran je enako kot bataljon, le da so čete organizirane v trope. Uporablja se tudi izraz eskadron, ki je osnovna vojaška taktična enota konjenice, ki ustreza pehotni četi oziroma bataljonu.

¹⁹ Saperji so spadali med enote za bojno podporo.

Drugo vojaško okrožje je v svoji sestavi imelo tudi posebna poveljstva, ki so mu bila neposredno podrejena. General Maister je poveljeval posebnemu »Štajerskemu obmejnemu poveljstvu S. H. S. v Mariboru«, ki je imelo podrejene vse enote od ogrsko-hrvaško-štajerske meje do črte Pliberk—Travnik kota 1637 in proti jugu do južne meje okrajnih glavarstev Ptuj, Maribor in Slovenj Gradec. Koroškemu obmejnemu poveljstvu za zahodno Koroško je poveljeval major Lavrič; njegovo območje je obsegalo dele Koroške, ki so jih zasedle slovenske čete, pri tem je treba opozoriti, da je bil izvzet Velikovški okraj. Slovenski planinski polk v Ljubljani in Celjski polk v Celju sta bila neposredno podrejena poveljstvu II. vojaškega okrožja.

Vsak polk bi moral organizirati enega do tri bataljone, vsak bataljon tri čete in eno četo težkih strojnic (6—8), po možnosti naj bi se sestavil četrti vod vsake čete iz štirih lahkih strojnic.

Medtem je centralna vlada v Beogradu dovolila, da srbske vojake, ki so prišli iz avstro-ogrškega ujetništva, še nadalje uporabijo pri vojaški enoti na slovenskem ozemlju. Ustanovili so 26. srbski polk in skvadron konjenice pod poveljstvom podpolkovnika Stevana Švabića.²⁰

Ker so se slovenski vojaški obvezniki zelo pičlo odzivali bolj moralnim kot imperativnim pozivom Narodne vlade, se je vojaštvo sprva dopolnjevalo pretežno iz prostovoljcev. Ko je postalo vedno bolj očitno, da grozi resna nevarnost severni meji, je Narodna vlada v Ljubljani, pa tudi v Zagrebu, šele takrat pod orožje vpoklicala letnike 1895 do 1899, ki so se morali do 20. novembra 1918 zglasiti v svojih enotah.

Organizacija »narodne slovenske vojske« je bila šele v povojih, ko so se že začeli boji na Koroškem in štajerski meji. Treba je bilo hitro poslati na pol organizirane enote, ki niso opravile zadovoljivega usposabljanja, zlasti tehničnega, hkrati pa niti niso imele visoke stopnje vojaške discipline, na ogrožene meje, kar ni moglo zagotoviti dobrih rezultatov.

²⁰ Podpolkovnik Stevan Švabić (1865–1935), častnik srbske kraljeve vojske, je bil med prvo svetovno vojno ranjen. Po propadu Avstro-Ogrske se je med vračanjem iz ujetništva 6. novembra 1918 ustavil z drugimi srbskimi ujetniki v Ljubljani. Tu je postal po dogovoru s članom Narodnega sveta v Zagrebu Pribičevićem član Narodne vlade SHS v Ljubljani. Zbral je 74 oficirjev in 300 vojakov ter iz njih sestavil Komando srbskih enot v Ljubljani. Prodiranje italijanskih enot proti Vrhniki in Ljubljani je 14. novembra 1918 poskušal ustaviti najprej s posebno noto, nato je poslal proti njej okoli tristo mož z dvanajstimi strojnicami. Na zahtevo srbskega vrhovnega poveljstva je moral 20. novembra 1918 zapustiti Slovenijo. Dosegel je čin polkovnika; 1931 ga je Ljubljana imenovala za častnega meščana. (*Enciklopedija Slovenije* (ES) 13 1999: 171.)

Položaj na meji proti Italiji

Premirje med Avstro-Ogrsko in Italijo je bilo sklenjeno 4. novembra 1918. Po tem premirju je morala avstro-ogrska vojska izprazniti ozemlje zahodno od črte Rateče—Ponca—Triglav in od razvodja vzhodno od Podbrda—Cerknega—Idrije—Logatca—Snežnika do Sušaka. Ta črta, ki jo je antanta v londonskem paktu²¹ priznala Italiji, je do Rapalske pogodbe predstavljala demarkacijsko linijo. Bila je nedotakljiva in nespremenljiva torej že kar od začetka premirja, kar je moralo spoštovati tudi vojaštvo. Italijanske čete so prišle 9. novembra 1918 do reke Soče in šele 19. novembra 1918 na demarkacijsko linijo. Italijansko vojaštvo je prestopilo črto pri Logatcu in prodrlo do Vrhnike, kar je izzvalo v Ljubljani veliko razburjenje in bojazen, da bi italijanska vojska želela zasesti tudi Ljubljano. Podpolkovnik Stevan Švabić, ki je bil komandant srbskih čet na Slovenskem, je odposlal komandantu italijanske brigade v Logatcu noto, v kateri navaja, da so dobile srbske čete nalogo zasesti območje Kranjske do demarkacijske črte in da se bo vsako prekorachenje te črte imelo za kršenje premirja.²² Ko se je italijansko vojaško poveljstvo v Logatcu prepričalo, da so njihove čete v resnici prekoračile demarkacijsko črto in da se Vrhniki bliža srbska konjenica, je izdalo povelje, da se italijanski oddelki umaknejo z Vrhnike na tedanjo demarkacijsko črto na Ljubljanskem vrhu.

Slovenska stran ni imela nikakršnih pomembnejših posadk na demarkacijski črti. Oddelki 26. srbskega polka in slovenske orožniške postaje, vsega skupaj komaj tristo vojakov, so bili razporejeni v večjih krajih, v Bohinjski Bistrici, na Jesenicah, v Kranjski gori, Kranju, Škofji Loki, Železnikih, Žireh, na Vrhniki in v Borovnici. Hkrati lahko vidimo, da so Italijani postavili ob meji od Podbrda do Ilirske Bistrice v prvi liniji pet dobro oboroženih divizij, torej najmanj 50.000 mož.

Na tej meji so bili razporejeni šibki oddelki, ki so lahko samo opazovali razmere na meji do sklenitve Rapalske pogodbe novembra 1920; v splošnem je vladal mir in ni prišlo do resnejših prask ali bojev.²³

²¹ Londonski pakt oziroma sporazum so italijanski politiki in predstavniki antante sklenili 26. aprila 1915. Bil je politični akt in vojaki niso sodelovali pri oblikovanju njegove vsebine. (Matjaž Bizjak: Vojni načrti Kraljevine Italije proti Avstro-Ogrski do vstopa v prvo svetovno vojno. Glej v *Acta Histriae*, številka 4, leto 2017, letnik 25, str. 875.)

²² Ob tem ga je tudi opozoril, da bi verjetno vsi obžalovali, če bi izbruhnili oboroženi spopadi, ki bi povzročili nepotrebne žrtve, in da v tem primeru odklanja vsakršno odgovornost.

²³ Rapalska pogodba je bila mirovna pogodba, ki sta jo 12. novembra 1920 v Rapallu podpisali Kraljevina SHS in Kraljevina Italija. S pogodbo je bila določena meja med državama, s čimer so bili tretjina slovenskega etničnega ozemlja, Istra in del Dalmacije dodeljeni Italiji, ki je v zameno priznala Kraljevino SHS.

Razmere proti Avstriji

V slovenskem delu Koroške so se po preobratu ustanovili narodni sveti in narodne straže, in sicer v Velikovškem okraju od Velikovca do Djekš, v Celovškem okraju pa severozahodno od Vrbskega jezera in po celotnem območju na južnem bregu Drave, z namenom, da vzdržujejo red in mir ter branijo slovensko posest.

Ko so koroški Nemci videli, da Slovenci imajo in zahtevajo slovensko Koroško kot del Slovenije, so takoj začeli veliko agitacijo, ker sta bili njihovi glavni mesti Celovec in Beljak, ki ju je večinoma aprovizionirala²⁴ južna Koroška, gospodarsko ogroženi. Zato so začeli snovati svojo narodno vojsko, ki je sprva delovala le kot častniški oziroma oficirski bataljoni, nekdanjih mornarjev in nekaj vojaštva domačih polkov, pehotnega polka št. 7 in strelskega polka št. 4 ter iz lovskega bataljona št. 8.

Že 5. novembra 1918 so v Ljubljano prišli delegati koroških Slovencev pod vodstvom dr. Pirnata k poverjeniku za narodno obrambo in h komandantu II. vojaškega okrožja prositi pomoči. Opisali so politični in vojaški položaj ter zahtevali takojšnjo priključitev Koroške s Celovcem vred k jugoslovanskemu državnemu ozemlju.

Nastala je torej potreba organizirati obrambno akcijo za slovensko Koroško, podobno kakor jo je general Maister organiziral za Maribor. Težave na Koroškem pa so bile ne glede na oddaljenost Ljubljane od središča operacij neprimerno večje, ker se ni moglo računati na spontano mobilizacijo kmečkega prebivalstva, ki je bilo takrat še pod vtisom prevrata in pritiskom nemške uprave tudi po večini apatično in mlačno v narodnem pogledu.

Poverjenik za narodno obrambo je zaupal nalogo vojaško organizirati zahodno Koroško 6. novembra 1918 generalštabnemu stotniku Alfredu Lavriču, in sicer za del južno od Drave, brez sodnega okraja Pliberk. Stotnik Lavrič je bil znan kot odločen Slovenec in kot nadvse pogumen ter splošno priljubljen častnik še iz bojev na italijanski fronti. Njegova visoka vojaška izobrazba, izreden pogum in drznost so ga usposobili kot malokaterega drugega za to težko nalogo.

Lavrič je poverjeniku dr. Pogačniku sicer izjavil svojo popolno pripravljenost, a izrecno pripomnil, da je njegova jezikovna kvalifikacija slovenščine skromna in da ima zaradi tega pomisleke prevzeti tako obsežno misijo. Poverjenik za narodno obrambo pa je vztrajal pri svoji odločitvi, in stotnik Lavrič je odšel na izvajanje

²⁴ Izraz aprovizionirati pomeni oskrbovati z življenjskimi potrebščinami.

zaupane naloge. Organiziral je obrambo meje od Podkloštra skozi Borovlje do Galicije, torej 70 km dolge fronte. Pri tem bi potreboval najmanj tisoč učinkovitih pušk, trideset strojnic in nekoliko baterij.

Poveljstvo II. vojaškega okrožja se je znašlo v precej neugodnem položaju. Svoje maloštevilne čete je potrebovalo za vzdrževanje reda in miru v Ljubljani, za stražo raznih skladišč z veliko vrednostjo, za opazovanje zahodne demarkacijske črte. Če upoštevamo vse našete izzive, s katerimi se je spoprijemalo v teh težkih časih, nas ne preseneča, da mu ni ostalo prav nič vojaštva za obrambo Koroške. V tem smislu je tudi načelnik generalnega štaba II. vojaškega okrožja stotniku Lavriču razložil, da mu razen orožja in streliva ter skromne vsote denarja ne more ničesar dati in da si mora torej nujno moštvo sam zagotoviti na Koroškem in Gorenjskem. Povelje, ki ga je generalštabni stotnik Lavrič dobil, se je glasilo, »da izvede vojaško organizacijo slovenske Koroške in da priklopi to pokrajino jugoslovanskemu državnemu ozemlju«.

Zbiranje moštva na Koroškem ni bilo uspešno. Prebivalstvo je kazalo veliko ravnodušje, ponekod celo odporiško nezaupanje. Zato je stotnik Lavrič moral nabrati svoje sile na Gorenjskem, in tako je 19. novembra 1918 s sedmimi častniki, 58 možmi in tremi strojnicami prekoračil Ljubelj, ponoči zasedel Borovlje in brez boja razorožil nemško gardo. Za to hitro in odločno akcijo je Narodna vlada stotnika Lavriča povišala v čin generalštabnega majorja.

Ta zasedba in drugo energično ravnanje majorja Lavriča sta v Celovcu povzročila precej strahu in razburjenja. Nemška koroška stran je izrazila pripravljenost, da se začne delegat koroške vlade pogajati z majorjem Lavričem. Na pogajanjih so določili začasno demarkacijsko črto na reki Dravi. S to črto pa niso bili zadovoljni niti koroški slovenski politiki niti Lavrič sam.

Polkovnik Passy iz avstrijskega poveljstva v Gradcu je 28. novembra 1918 prišel na pogajanja h generalu Maistru v Maribor. Sklenila sta začasno pogodbo glede štajerske in koroške meje. S to pogodbo pa se nemški koroški voditelji niso strinjali, zato so prišli v spremstvu majorja Lavriča 29. novembra 1918 v Maribor, da bi se dogovorili glede meje na Koroškem. Major Lavrič se je bal, da bi se odvažala vsa vojna sredstva iz Beljaka, Št. Vida in Celovca. Odločno je zahteval kontrolo s slovenske strani. Nemški odposlanci so privolili v zahtevo in se strinjali, da se pošlje trideset slovenskih častnikov v kontrolo sredstev v Št. Vid, Beljak in Celovec.

Narodna vlada je imenovala majorja Lavriča 30. novembra 1918 za vojaškega pooblaščenca jugoslovanske vlade za Koroško razen za Velikovški okraj. Tistega dne je intervenirala pri Narodni vladi v Ljubljani, na pritisk koroške vlade, centralna vlada na Dunaju. Izrazili so pričakovanje, da bodo pogajanja potekala v spravljivem duhu, kar je Narodna vlada za Slovenijo sprejela. Pogajanja so se obnovila 9. decembra 1918, a so bila 12. decembra neuspešno končana, ker so koroški delegati postavljali pretirane zahteve.

General Maister in major Lavrič sta se zavedala, da je najugodnejše obdobje za zasedbo Celovca le 30. novembra in prve dni decembra 1918. To sta si tudi zamislila, a jima je to preprečilo sprejetje pogajanj Narodne vlade. Nemška Koroška takrat še ni imela nobenih organiziranih čet. V 14 dneh, ki jih je pridobila s pogajanjem, pa je začela za dobro plačo zbirati obrambne čete. Zato nas ne preseneča, da so koroški nemški delegati pri ljubljanskih pogajanjih decembra 1918 že zelo samozavestno nastopali. Na pogajanja je zelo negativno vplivala tudi stavka železničarjev, ki je izbruhnila v Mariboru 29. novembra in je trajala do 12. decembra 1918.

Major Lavrič je imel za obrambo Koroške na celotni frontni črti od Podkloštra skozi Borovlje do Galicije decembra 1918 na voljo okoli štiristo vojakov, štirinajst strojnic in tri topove.

Na vzhodno Koroško in v Velikovec se je 6. novembra 1918 z oddelkom 87. polka²⁵ odpravil rezervni poročnik Franjo Malgaj. S svojimi vojaki se je najprej odpravil iz Celja v Dravograd, kjer je zasedel pomembno železniško križišče. Številni prestrašeni begunci iz Mežiške doline so poročali, da po vsej dolini od Dravograda do Črne vlada nepopisna anarhija. Zato je sklenil, da udari na Prevalje in uniči roparske tolpe. V dveh dnevih je po vsej dolini vzpostavil mir in red. Po treh tednih delovanja so bile vzpostavljene razmere, da je lahko začel načrtovati nadaljnje prodiranje proti Pliberku in Velikovcu.²⁶

Štiristo petdeset mož srbske vojske je prispelo v Velikovec 4. decembra 1918. Celovška vlada nikakor ni odnehala nasprotovati celotni zasedbi južne in vzhodne Koroške, ki so jo izvedle slovenske čete. Pod geslom »Koroška Korošcem« in s

²⁵ Rezervni poročnik Franjo Malgaj je odšel na območje vzhodne Koroške in Velikovca s štiridesetimi možmi in štirimi strojnimi puškami.

²⁶ Pliberk mu je uspelo zasedeti z osemdesetimi možmi, med katerimi je bilo petintrideset srbskih vojakov, 23. novembra 1918, 30. novembra 1918 pa je prodril v Velikovec in tam ostal do 4. decembra 1918.

pomočjo veleposestnikov, industrialcev, oficirjev in uradništva je začela premišljeno in odločno snovati »Koroško domovinsko obrano«. Uspeh te akcije celovške vlade se je sčasoma pokazal zelo v škodo slovenski strani v celi vrsti bojov in diplomatskih intervencij ter pogajanj.

Decembra 1918 je bilo slovensko vojaštvo na mejah organizirano:

- a) Obmejno poveljstvo na zahodnem Koroškem: komandant major Lavrič: en bataljon ljubljanskega polka v Podrožci, en bataljon in dva topa v Borovljah. Naloga: obramba Dravske linije od Podkloštra do Galicije, 70 km.
- b) Obmejno poveljstvo za vzhodno Koroško: komandant major Žerjav, pozneje polkovnik Bleiweis z enim bataljonom ljubljanskega in tremi bataljoni celjskega polka ter dvema baterijama, ki so zasedli prostor južno in severno od Drave do Krke, Djekš, Grebinja in Lipice.
- c) Štajersko obmejno poveljstvo: komandant general Maister s tremi bataljoni mariborskega in enim bataljonom tržaškega polka, enim skvadronom konjenice in tremi baterijami. Naloga: obramba severne meje od Dravograda prek Špilja vzdolž Mure do vključno Radgone.

V Ljubljani so ostali le slovenski planinski polk s tremi bataljoni, letalska in brzojavna četa. V vseh večjih in vojaških krajih so bila štacijska poveljstva.²⁷ Narodne straže pa so bile 20. novembra 1918 razpuščene.

Boji za slovensko Koroško

Številne avstrijske čete so 14. decembra obkolile Grabštajn, ki so ga branile čete srbskih vojakov, ki jih je bil poslal poveljnik srbskih čet v Ljubljani. Avstrijske enote so zajele sedem oficirjev in dvesto osemdeset vojakov, a so bili ti po zaslugi diplomatske intervencije kmalu izpuščeni. Avstrijska vojaška poveljstva so med božičnimi prazniki na fronti pri Labudu in v južni Koroški pri Borovljah odpovedale provizorično premirje, takoj nato pa napadle maloštevilne čete pri Št. Pavlu, Labotu, pri Podkloštru in Borovljah.

Koroške vojaške enote in kmetje so 26. decembra 1918 napadli slovenske postojanke pri Št. Pavlu, Labodu in Etnivasi, jih zavzeli ter ogrožali celo Dravograd. Šele, ko so na pomoč prišle čete iz Velikovca in Dravograda, je bilo nadaljnje prodiranje

²⁷ Štacijska poveljstva so mestna poveljstva.

ustavljeno. Hudi boji so potekali tudi v odseku majorja Lavriča od 4. do 8. februarja 1919. Nemške koroške čete so napadle slovenske pri Podkloštru in Borovljah. Pred premočjo avstrijskih čet so bile slovenske čete prisiljene, da se umaknejo. Pri teh težkih bojih okrog Borovelj je padlo deset vojakov, okoli dvajset pa je bilo ranjenih. Major Lavrič, ki je bil v prvi četi, je bil težko ranjen, njegov pribočnik poročnik Sirnik pa je padel. Južna Koroška je s tem prešla v roke nasprotnika.

Nato so se koroške avstrijske čete obrnile proti Velikovcu. Cilj je bil, da z napadom na Velikovec zasedejo še vzhodno Koroško. Napad so izvedli 12. januarja 1919. Slovenskim četam je uspelo obraniti velikovško mostišče, v celoti so odbile napad in ustavile prodiranje avstrijskih čet. Boji so se končali 14. januarja 1919. Velikovec, Dravograd in Mežiška dolina so ostali v slovenskih rokah.

Po teh bojih je prišlo do pogajanj v Gradcu, ki so potekla brez uspeha, naposled pa do novega premirja in določili so potek demarkacijske linije. Ta črta je šla po Karavankah do Freibacha ter zahodno in severno od Velikovca in je vzdržala do 28. aprila 1919, čeprav so avstrijske regularne in neregularne čete premirje skoraj vsak dan prelamljale.

Avstrijske čete so ponovno napadle Velikovec 30. marca 1919, a so bile spet odbite. Ker so avstrijske čete vedno s puškarjenjem ali prekoračevanjem demarkacijske črte kršile premirje, so se z dovoljenjem komandanta novoustanovljene Dravske divizijske oblasti²⁸ izvedli majhni defenzivni izpadi zahodno in severno od Velikovca. Cilj je bil obraniti velikovško mostišče. Eden od teh izpadov, 28. aprila 1919, je dobil ofenzivni značaj, s tem da so slovenske čete prodrle celo do Krke. Ta izpad se je izvedel v nasprotju z ukazom komandanta divizije, po želji slovenskih političnih voditeljev.²⁹

Vlada v Celovcu je te posamezne akcije imela za ogrožanje Celovca in so na to odgovorili s splošno in zelo krepko ofenzivo z vseh strani, ki je prisilila slovenske čete, da so jim morale prepustiti Velikovec in v naslednjih dneh po težkih bojih celotno vzhodno Koroško. Razloga za ta neuspeh lahko najdemo v nezadostnem številu in utrujenosti vojakov, ki so že od januarja 1919 opravljali naporno

²⁸ Komandant Dravske divizijske oblasti, ki je imela poveljstvo v Ljubljani, je bil general Krsta Smiljanić.

²⁹ Po podatkih, ki jih imamo danes, se zdi, da se je najbolj navduševal nad začetkom ofenzive, ki ni bila ustrezno pripravljena in je znana pod imenom aprilaska ofenziva 1919, predsednik deželne vlade Slovenije dr. Janko Brejc.

obrambno službo, a tudi v pomanjkanju rezervnih sil. Tudi disciplina ni bila na višku; čete so imele le značaj milice, in ne pravega organiziranega vojaštva. Apatija prebivalstva v velikovškem okraju je zagotovo slabo vplivala na slovenske vojake.³⁰

Po teh bojih so se ponovno začela pogajanja za premirje, ki so potekala v Celovcu. Na pogajanjih so pogajalci s strani avstrijske koroške strani kot zadnjo koncesijo predlagali demarkacijsko linijo od Galicije, južno od Drave do izključno Dravograda. Ta linija bi se morala spoštovati do določitve poteka meje s strani antante. Seveda ta predlog ni bil sprejemljiv za slovensko stran, in zato so se pogajanja 17. maja 1919 ustavila. Pri umiku slovenskih čet s Koroškega na Štajersko v smeri proti Slovenj Gradcu je padlo veliko vojaštva v ujetništvo; številni častniki in vojaki pa so v bojih izgubili življenje.

Boji, ki so bili bolj lokalnega značaja, so izbruhnili tudi na posameznih drugih odsekih severne meje. Tako imamo dokumentirane boje pri Soboti, Lučanah, Špilju, Cmureku in Radgoni, slednji 4. februarja 1919. Vendar danes lahko s časovno oddaljenostjo ocenimo, da je štajerska deželna vlada v Gradcu kazala več politične umirjenosti in preudarnosti, kot je to počela celovška. Tako je v interesu miru 13. februarja 1919 z Narodno vlado po generalu Maistru sklenila premirje, ki je trajalo do konca mirovne konference v Parizu oziroma do Saintgermainске mirovne pogodbe.³¹ Štajersko obmejno poveljstvo je svoje obmejno ozemlje delilo v pet odsekov: Ljutomer–Radgona, Cmurek, Špilje, Sv. Jurij in Marenberg.

Medtem so v Beogradu pripravili reorganizacijo vojaštva za vso kraljevino. Prvo ministrstvo vojne je kralju priseglo 20. decembra 1918, prvi vojni minister je bil general Mihajlo Rašič.

Vlada v Beogradu oziroma vrhovna komanda je še pred božičnimi prazniki 1918 poslala vojaško misijo v Ljubljano. V njej sta bila general Krsta Smiljanić in generalštabni podpolkovnik Milutin Nedić. Ta misija je imela nalogo, da pripravi vse, kar je bilo treba, da se čim prej tudi v Sloveniji vzpostavi organizacija skupne vojske, ki bo organizacijsko primerljiva s tedanjo organizacijo srbske vojske. V Ljubljani se je za ozemlje Slovenije vzpostavila komanda Dravske divizijske oblasti,

³⁰ S kakšnim neizmernim sovraštvom so v teh bojih nastopale koroške regularne in neregularne čete, nazorno kaže zahrbtni napad nemških koroških vojakov 4. maja 1919 v Šmarjeti v Rožu. Obkolili so slovensko posadko, in ko se je ta vdala, zverinsko ubili komandanta stotnika Razlaga, poročnika Jurco in štiri vojake.

³¹ Določila se je demarkacijska linija, ki je potekala čez Soboto, Sv. Jernej, Radelj, južno od Lučan na Špilje in vzdolž Mure do vključno Radgone.

ki je formalno 1. februarja 1919 prevzela poveljevanje nad vsemi enotami, čeprav sprva še ni mogla odločujoče vplivati na boje in pogajanja s sosednjimi vladami. Hkrati sta s 1. februarjem 1919 prenehala delovati II. vojaško okrožje in njegov štab.

Z ustanovitvijo komande Dravske divizijske oblasti se je začela vzpostavljati organizacija skupne vojske tudi na Slovenskem. Najprej so se ustanovila vojaška okrožja, in sicer v Ljubljani (št. 45), Celju (št. 46) in Mariboru (št. 47). Nova vojaška organizacija bi se v običajnih razmerah hitro razvila; ker pa so bili vsi slovenski polki na mejah, je morala izvedba počakati, dokler se razmere niso uredile.

Ker so bili vsi slovenski polki na Koroškem, je v Ljubljano začasno prišel 4. srbski polk. Že od prej je bil stalno v Ljubljani 26. polk. Ta je imel svoje čete razkropljene v Trbovljah, Zagorju in Hrastniku, na Jesenicah in meji v Kranjski Gori, Bohinjski Bistrici, Radovljici, Kranju, Železnikih, na Vrhniki, v Borovnici, Horjulu itn.

Majska ali jugoslovanska ofenziva na Koroškem (od 28. maja do 6. junija 1919)

Vlada v Beogradu se je začela močnejše zanimati za rešitev koroškega vprašanja šele po neuspešni aprilski ofenzivi na Koroškem (od 28./29. aprila do 6. maja 1919). Začele so se vojaške priprave za veliko ofenzivo proti avstrijskim enotam na Koroškem. Zaradi nepopustljivosti Avstrijcev na pogajanjih niso mogli skleniti sporazuma o premirju, ki bi bil sprejemljiv za slovensko in jugoslovansko stran, in zato se je jugoslovanska vlada odločila za rešitev spora z vojaško akcijo, s čimer bi uredili vprašanje poteka meje na Koroškem. Priprave na to ofenzivo so potekale od 17. do 27. maja 1919. Letniki 1890—1894 so bili vpoklicani na šesttedensko orožno vajo. Odziv je bil izjemen, saj so se na vpoklic odzvali skoraj vsi. Častniki in podčastniki so morali ustrezno organizirati enote v kratkem času. Poveljstvo nad slovenskimi polki, zbranimi okoli Slovenj Gradca, je prevzel generalštabni polkovnik Ljubomir Marić.³² Ofenziva se je začela 28. maja 1919.

Komandant vseh jugoslovanskih enot je bil divizijski general Krsta Smiljanić, njegov načelnik štaba je bil generalštabni podpolkovnik Milutin Nedić. Enote so organizirali v pet odredov: 1. Labotski odred: komandant general Maister s štirimi bataljoni

³² Polkovnik Ljubomir Marić je bil za časa ofenzive poveljnik koroškega odreda.

(Mariborski in Tržaški polk), s štirimi baterijami in oddelkom konjenice, ki je nastopal v smeri Dravograd—Št. Pavel. 2. Koroški odred: komandant generalštabni polkovnik Ljubomir Maric s šestimi bataljoni in pol (Slovenski planinski, Celjski in Ljubljanski polk), petimi baterijami (26 topov) in skvadronom konjenice, ki je prodiral v smeri Guštanj³³—Črna—Pliberk—Velikovec—Gospodsvetsko polje. 3. Jezerski odred: komandant polkovnik Milenković s sedmimi bataljoni (1. bataljon 1. polka, 7. in 8. polk), skvadronom konjenice in osmimi baterijami v smeri Jezersko—Železna kaplja—Celovec. 4. Ljubeljski odred: komandant artilerijski polkovnik Sava Tripković z bataljonom Ljubljanskega polka in oddelkom dobrovoljcev, dvema baterijama, ki je nastopal v smeri Ljubelja—Borovelj—Celovca. 5. Jeseniški odred s približno dvesto puškami in dvema topovoma je ostal v defenzivi v Podrožci. Kot divizijska rezerva so ostali bataljon 1. polka v Ljubljani, bataljon 5. polka in pol bataljona 26. polka v Slovenj Gradcu, vsega skupaj dva bataljona in pol. Štajerskemu obmejnemu poveljstvu v Mariboru je poveljeval podpolkovnik Uzorinac; ta je dobil nalogo, da vodi obrambo na Muri od Špilja do Radgone s svojim 36. polkom, skvadronom konjenice in dvema baterijama. Za majsko jugoslovansko koroško ofenzivo so bili na voljo dvaindvajset bataljonov, štiri skvadroni in dvajset baterij, približno 10.200 pušk, 270 strojnic in 80 topov. Jugoslovanske sile so 28. maja 1919 zavzele Dravograd in Podrožco ter prodrle prek Karavank na območju med Podrožco in Jezerskim. Območje med Dravogradom in južno od Pliberka so zasedli 29. maja 1919, 30. maja so prodrli v Labot in Borovlje, 2. junija v Št. Pavel, 3. junija v Velikovec. Prodiranje sil se je nadaljevalo do 6. junija 1919, ko so sile prodrle do položajev pri Mostiču, pri Šmihelu zahodno od Celovca in na Gospodsvetskem polju. Jezerski odred je zasedel Celovec z južne smeri, Ljubljanski polk pa s severne smeri. V bojih so slovenskemu planinskemu polku poveljevali polkovnik Raktelj, mariborskemu polku podpolkovnik Škabar, ljubljanskemu polku podpolkovnik Dereani in celjskemu polku polkovnik Koch.

Avstrijska stran je za premirje zaprosila 4. junija 1919, pogajanja pa so potekala v Kranju. Dogovorili so se o poteku demarkacijske črte in da se ustavijo vse sovražnosti. Vendar Avstrijci zvečer 4. junija 1919 niso hoteli priznati dogovorjenih določil z njihove strani podpisane pogodbe in tako je v Celovcu začela »delovati« interaliirana komisija, v kateri je prevladoval vpliv Italije. Ta komisija je določila demarkacijsko črto, ki je potekala zahodno od Baškega jezera na Vrbo—po sredini Vrbskega jezera—južno od Celovca do Krke, zahodno od Šmihela na Djekše in Sv.

³³ Guštanj je bil po drugi svetovni vojni preimenovan v Ravne na Koroškem.

Lenart, vzhodno od Grebinja in severno od Labota do štajerske meje.

Polka še nista v celoti zasedla Celovca, ko so se jim že ob boku pojavile italijanske enote: celoten italijanski 22. korpus z eno brigado v Feldkirchnu, eno brigado v Št. Vidu in eno brigado v Trbižu, skupaj šest polkov ali osemnajst bataljonov s pripadajočo artilerijo. Ta vojaška sila se je grozeče zgrinjala okoli jugoslovanskih sil ter »podpirala« zahteve nemških Korošcev in italijanskih diplomatov.

Z uspešno ofenzivo so se oboroženi boji na Koroškem končali. Ofenziva je trajala samo deset dni. Najhujše boje sta prestala Koroški in Labotski odred pri Guštanju, Črni, Dravogradu, Labotu in zahodno od Kaspersteina pred Št. Pavlom ter zahodno od Velikovca. Pri celotni ofenzivi je bilo 52 mrtvih in več kot dvesto ranjenih. V spomin na 28. maj, ko je slovenski planinski polk zrušil odpor sovražnika pri vasi Kotlje, oziroma Celjski polk pri Črni, sta 40. oziroma 39. polk na tisti dan praznovala svojo polkovno slavo.³⁴ Zasedba je trajala le malo časa, kajti diplomacija, predvsem italijanska, je na mirovnih pogajanjih izničila dosežene vojaške uspehe.

Sklep

Država Slovencev, Hrvatov in Srbov se je že 1. decembra 1918 združila s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. To je posledično zahtevalo tudi združevanje oboroženih sil obeh držav v enotno oboroženo silo. V vojaškem pogledu so državno ozemlje razdelili na šest armadnih in šestnajst divizijskih oblasti ali območij. Ta delitev je veljala v vojni in miru. Divizijske oblasti ali območja so delili na vojaška okrožja in ta na vojaške sreze. Za Slovence je oblikovanje nove oborožene sile prineslo številne spremembe glede na sistem, ki so ga poznali v Avstro-Ogrski in nato v Državi SHS. Za nas je še posebno zanimiva Dravska divizijska oblast, ki je bila eno od vojaških območij v Jugoslaviji med obema vojnama ter je obsegala celotno slovensko ozemlje pod Kraljevino SHS/Jugoslavijo. Osnovali so jo 1. februarja 1919. Tistega dne je v Ljubljani začelo delovati njeno poveljstvo. Slovenski javnosti je bilo prvič sporočeno šele 2. februarja 1919, da je kralj izdal ukaz o njeni ustanovitvi že 22. decembra 1918. Sporočeno je bilo, da je kralj za poveljnika imenoval generala Krsto Smiljanića in da ta s 1. februarjem prevzema poveljstvo nad vsemi poveljstvi, četami in zavodi na ozemlju divizije ter da s tem preneha delovati poveljstvo II. vojaškega okrožja. Sporočilo ni niti z

³⁴ Danes bi praznik lahko primerjali z dnevom enote.

besedo pojasnilo, kaj bo pomenila ustanovitev nove divizijske oblasti za slovensko vojsko. Poveljstva vojnih okrožij so bila v Ljubljani, Celju in Mariboru, operativne enote pa so bile še v Ribnici in Škofji Loki. V njeni sestavi so bili poveljstvo 7. armade, Triglavska divizija, Dravska divizija in Triglavski planinski odred.

Slovenski polki so ostali na Koroškem po koroški ofenzivi skoraj do izvedbe plebiscita. Na zahodni meji je bila določena demarkacijska linija, ki je veljala do podpisa Rapalske pogodbe. Italijanske čete so se po podpisu Rapalske pogodbe umaknile iz občine Sorica in vrhov Ratitovec in Blegoš, iz Logatca, Rakeka, Planine in Kastava. Podrobna razmejitev med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo se je začela izvajati leta 1921 in je potekala od Rateč do Reke. Na terenu je delala razmejitvena komisija, ki ji je sprva načeloval general Maister, potem polkovnik Daskalović in končno polkovnik Draskić, ki pa niso mogli ničesar popraviti, kar se je zagrešilo v Rapallu. Ta komisija je končala svoje delo leta 1926. Prav tako je potekala razmejitev na severni meji po medzavezniški komisiji. Pri njej so naredili majhne popravke v jugoslovansko korist, za kar gre zasluga profesorju dr. Pitamicu.³⁵ Ko je mirovna konferenca v Parizu priznala pravico, da združi z ozemljem Kraljevine SHS Prekmurje, so to ozemlje 12. avgusta 1919 zasedle enote vojske kraljevine pod poveljstvom podpolkovnika Uzorinaca.³⁶

Po bojih na Koroškem in končni določitvi demarkacijske črte s strani medzavezniške komisije v Celovcu se je vojaška organizacija mirno razvijala in organizirala po vzorcu nekdanje srbske vojske, s popolnim uvajanjem in uporabo izkušenj iz svetovne vojne. Veljavnost srbskih vojaških zakonov se je s kraljevim ukazom 19. avgusta 1919 razširila tudi na slovensko ozemlje.³⁷ Demobilizacija se je začela 31. marca 1920. V Ljubljani je bil 26. polk, na novo pa se je oblikoval 26. kadrovski polk, ki je pozneje dobil ime Dravski kadrovski polk. Sredi julija 1919 je dobil Ljubljanski polk številko 37, Mariborski številko 45, Celjski številko 46 in

³⁵ Dr. Leonid Pitamic se rodil 15. decembra 1885 v Postojni. Pravo je študiral na pravni fakulteti na Dunaju, kjer je 1908 doktoriral. Tu se je 1915 habilitiral za zasebnega docenta za splošno in avstrijsko državno pravo in 1917 še za filozofijo prava. L. 1919 je bil član jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci in leto pozneje še jugoslovanske delegacije pri mednarodni komisiji za razmejitev med Jugoslavijo in Avstrijo. Od septembra 1920 je vodil poverjenišтво za notranje zadeve, od decembra 1920 tudi predsedstvo deželne vlade v Ljubljani, a oboje le do sredine februarja 1921. V letih 1924, 1927 in 1928 je bil namestnik jugoslovanskega delegata pri letnih skupščinah Društva narodov.

³⁶ V Prekmurje so prišli vojaki 36. polka iz Bjelovarja in 37. polka (nekdanji Ljubljanski), vsega skupaj pet bataljonov, dva skvadrona in pet baterij.

³⁷ Uradni list št. 144, z dne 11. septembra 1919.

Slovenski planinski polk številko 47. Tržaški polk so ukinili. Iz vseh artilerijskih enot so ustanovili Dravski artilerijski polk. Nekaj časa pozneje je odšel 37. polk v Karlovec, 47. polk je dobil številko 40, 46. polk številko 39, tako da je Dravska divizijska oblasta imela v svoji sestavi polke št. 39 v Celju, št. 40 v Ljubljani in št. 45 v Mariboru, 16. artilerijski polk v Ljubljani in še nekatere manjše enote ter ustanove. Ob svojem prvem obisku je regent Aleksander Karađorđević v Ljubljani 26. junija 1920 podelil 40. polku, »da mu s tem izrazi svojo posebno naklonjenost«, naziv »Triglavski«. Vojaška okrožja so izgubila številke in so se preimenovala v Ljubljansko, Celjsko in Mariborsko vojaško okrožje. Pozneje so še oblikovali 52. polk v Ljubljani, 32. artilerijski polk v Mariboru in kolesarski bataljon v Ljubljani. Na Ptuju je bil nastanjen pontonirski bataljon.

Viri in literatura

Arhiv Republike Slovenije (AS): fond Narodni svet, fond Poverjeništvo za narodno obrambo; Osebni fond Lojze Ude.

Balkovec, B. 1992: *Prva slovenska vlada 1918–1921*. Znanstveno in publicistično središče. Ljubljana.

Bizjak, M. 2001: *Slovenska vojska 1918–1919 in formiranje Dravske divizijske oblasti*. Magistrsko delo, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.

Bjelajac, M. 1988: *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*. Narodna knjiga. Beograd.

Brejc, J. 1928: Od prevrata do ustave. V Josip Mal (ur.) *Slovenci v desetletju 1918–1928*. 160–214. Leonova družba. Ljubljana.

Enciklopedija Slovenije. Mladinska knjiga. Ljubljana, 1999.

Fischer, J. (et al), 2005: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Mladinska knjiga. Ljubljana.

Furlan, B, 2006: *Bojno delovanje: skripta*. Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje. Ljubljana.

- Gradnik, V. 1981: *Primorski prostovoljci v boju za severno mejo*. Založba Lipa. Koper.
- Hartman, B. 1998: *Rudolf Maister, general in pesnik*. DZS. Ljubljana.
- KRIZMAN, Bogdan (1977): *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*. Zagreb: Školska knjiga.
- Krizman, B. 1975: *Vanjska politika jugoslavenske države: 1918–1941: diplomatsko-historijski pregled*. Školska knjiga. Zagreb.
- Kuster, J. 1979: *Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno mejo 1918-1919. Zveza prostovoljcev-borcev za severno slovensko mejo 1918-1919*. Maribor.
- Maister, R. 1922: *Slovenski narod* (št. 231), 11. 10. Ljubljana.
- Mal, J. ur. (1928): *Slovinci v desetletju 1918–1928*. Leonova družba. Ljubljana.
- Malgaj, F. (ur. Kranjc, M. F.) 2009): *Vojni spomini: 1914–1919*. Pro-Andy. Maribor.
- Mikuž, M. 1965: *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Mladinska knjiga. Ljubljana.
- Penič, L. 1979: *Konec avstrijske oblasti v Mariboru. Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN), št. 1-2*. Maribor.
- Perovšek, J. 1998: *Slovenska osamosvojitev v letu 1918. Študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Modrijan. Ljubljana.
- Perovšek, J. 2009: *»V zaželeni deželi«: slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/ Jugoslavijo 1918–1941*. Inštitut za novejšo zgodovino. Ljubljana.
- Pleterski, J. 1971: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Slovenska matica. Ljubljana.
- Pokrajinski arhiv Maribor (PAM): *fond Narodni svet za Štajersko, fond Prevratni dogodki na Štajerskem*.
- Potočnik, D. 2008: *Zgodovinske okoliščine: delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*. Koščak. Ljubljana.
- Prepeluh, A. 1938: *Pripombe k naši prevratni dobi*. Univerzitetna tiskarna J. Blasnika. Ljubljana.

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919, Arhiv Slovenije, Ljubljana 1998 in 2. del: od 28. feb. 1919 do 5. nov. 1919, Arhiv Slovenije, Ljubljana 1999. Za objavo pripravil Peter Ribnikar.

Seručar, Z. 1950: *Vojne akcije u Koruškoj 1918/19 godine*. Vojnoistoriski institut J. A. Beograd.

Sienčnik, L. 1987: *Koroški plebiscit 1920*. Obzorja. Maribor.

Švajncer, J. J. 1990: *Slovenska vojska 1918-1919*. Prešernova družba. Ljubljana.

Švajncer, J. J. 1992: *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev*. Prešernova družba. Ljubljana.

Ude, L. 1977. *Boj za severno slovensko mejo 1918-1919*. Obzorja. Maribor.

Uradni list.

Vijesnik naredaba 1918–1919. Vlada Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, Odio za narodnu odbranu. Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2008. Za objavo pripravil Milan Pojić.

Vojna enciklopedija, drugo izdanje. Vojnoizdavački zavod. Beograd, (1973).

Zgodovina Slovencev. Cankarjeva založba, Ljubljana, 1979.

Zupančič, C. 2002: *Slovenska vojska 1918–1920*. Koroški pokrajinski muzej, Slovenj Gradec.

